

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ХИЖНА ОКСАНА РОМАНІВНА

УДК 343.132:343.296

ДИСЕРТАЦІЯ
СВОБОДА ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ
БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ЯК ЗАСАДАУ
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність»
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О.Р. Хижна**

Науковий керівник **Омельченко Олександр Євгенійович**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Хижна О. Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Відображено історичний розвиток засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї із моменту виникнення судочинства, яке відбувається після появи перших ознак державності, до сучасності.

Розглянуто правову природу засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї через правовідносини, що виникають між сторонами кримінального провадження під час забезпечення та дотримання прав. Проведено аналіз та порівняльно-правове дослідження стану, ступеня та форми правової регламентації засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у законодавстві Англії, США, Франції, Німеччини, Естонії, Білорусі, Словаччини, Литви, Азербайджану, Македонії та Хорватії у формі міжнародно-правових актів в галузі прав людини і судочинства.

Встановлено, що обсяг дії свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї визначається колом суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, на яких розповсюджується досліджувана засада, а сфера її дії поширюється на всі без винятку стадії кримінального процесу.

Виокремлено та досліджено структурні елементи змісту засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, до яких відносяться: наявність існуючих кримінальних процесуальних відносин, суб'єктом яких є особа, що потенційно може скористатися досліджуваною засадою; набуття цією особою певного процесуального статусу, щоб мати можливість скористатись наданими їй правами; виклик особи для участі в слідчій чи іншій процесуальній дії; обізнаність особи у наданих їй законом правах.

Розкрито особливості реалізації свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час проведення слідчих (розшукових) дій у ході досудового розслідування, а саме: допиту, одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту.

Відображено особливості реалізації свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час судового провадження, зокрема підготовчого судового засідання, кримінального провадження на підставі угод, розгляду кримінального провадження судом першої та апеляційної інстанцій.

Ключові слова: засади кримінального провадження, свобода від самовикриття, право не свідчити, близькі родичі, члени сім'ї, допит, пояснення, показання.

SUMMARY

Khyzhna O. R. Freedom from self-disclosure and the right not to testify against close relatives and family members as a principle of criminal proceedings.— Research paper (manuscript).

PhD thesis in Law, major 12.00.09 «Criminal Process and Criminalistics; Forensic Examination; Operative and Investigative Activity» (081 – Law). – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the study of the basis of freedom from self-disclosure and the right not to testify against close relatives and family members. The state of scientific researches, the current level of legal regulation, ensuring and realization of this basis of criminal production are disclosed. The evolution of the development and formation of freedom from self-disclosure and the right not to testify against close relatives and family members on the territory of Ukraine and in the legislation of foreign countries is researched.

The structural elements of the content of the basis of freedom from self-disclosure and the right not to testify against close relatives and family members, which include: the existence of existing criminal procedural relations the subject of which is a person, can potentially use the investigated basis; the acquisition by that person of a certain procedural status in order to be able to avail himself of the rights granted to him; the challenge of a person to participate in an investigative or other procedural act; The work of a person in the rights granted him by law.

The features of realization of freedom from self-disclosure and the right not to testify against close relatives and family members during investigation (investigation) actions during the pre-trial investigation, namely: interrogation, presentations for identification, investigative experiment, simultaneous interrogation of two and more interrogated persons, selection of samples for expert research.

Features of realization of freedom from self-disclosure and the right not to testify against close relatives and family members during the trial, including preparatory court sessions, criminal proceedings on the basis of agreements, consideration of criminal proceedings by the court of the first and appellate instances.

Key words: basis of the criminal process, freedom from self-disclosure, the right not to testify, close relative, family member, interrogation, testimony, explanation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Хижна О.Р. Історичний розвиток та порівняльно-правове дослідження засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у законодавстві зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 20. Т. 2. С.169-172.
2. Хижна О.Р. Показання підозрюваного, обвинуваченого як джерела доказів у кримінальному процесі. *Науковий журнал Право і суспільство*. 2015. №4, ч. 3. С.207-213.
3. Хижна О.Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Науковий журнал Право і суспільство*. 2015. №6, ч. 2. С.207-213.
4. Хижна О. Р. Суб'єкти свободи від самовикриття й права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 2. С.162-166.
5. Хижна О.Р. Принцип свободы от саморазоблачения и право не свидетельствовать против близких родственников и членов семьи в уголовном процессе Украины. *VISERGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS*. 2016. 2/2. С. 166-171.
6. Хижна О.Р. Історія розвитку засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. *Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю кафедри криміналістики та судової медицини НАВС*(м. Київ, 23 січ.2015 р.). Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С.344-346.
7. Хижна О.Р. Співвідношення засад свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї й презумпції невинуватості. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпропетровськ, 3-4 берез. 2015 р.). Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2015. С.130-131.

8. Хижна О.Р. Предмет свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ: Нац. Акад. внутр.. справ, 2016. С.174-176.

9. Хижна О.Р. Здійснення свободи від самовикриття та права на свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на стадії підготовчого судового засідання. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 21-22 липня 2017 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. С.81-86.

10. Хижна О.Р. Співвідношення засади безпосередності дослідження доказів та свободи від самовикриття і права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на стадії судового розгляду. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукраїнської конференції з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Н.І. Клименко* (м. Київ, 27 лютого 2016 р.). Київ-Маріуполь: 2018. С.373-374.

11. Хижна О.Р. Реалізація засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час проведення допиту. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ 13-14 липня 2018 р.). Київ, 2018. С. 83-85.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	9
ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСАДИ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї.....	20
1.1. Історія розвитку та дослідження нормативної регламентації засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.....	20
1.2. Правова природа та поняття засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.....	39
1.3. Порівняльно-правове дослідження засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у законодавстві зарубіжних країн.....	55
Висновки до розділу 1.....	73
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ЗАСАДИ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї	78
2.1. Предмет, межі та суб'єкти свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.....	78
2.2. Види показань підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні.....	118
2.3. Співвідношення засад свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї й презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини.....	139
Висновки до розділу 2.....	145
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	149

3.1. Реалізація засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на стадії досудового розслідування.....	149
3.2. Реалізація засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї в судових стадіях.....	169
Висновки до розділу 3.....	194
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	204
ДОДАТКИ.....	230

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
	Кримінально-процесуальний кодекс
НБСЕ	Нарада з безпеки і співробітництва в Європі
ОБСЕ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	Організація об'єднаних націй
п.	пункт, пункти
СК	Сімейний кодекс
ст.	стаття, статті
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ч.	частина, частини
ЦК	Цивільний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення постають головним її завданням. Конституція України включила в себе загальноприйняті засади та норми міжнародного права, підтвердивши цим своє бажання гарантувати регламентовані права та свободи. Свідченням цього стало включення у систему конституційних засад свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, що сприяло розумному поєднанню публічних та приватних правовідносин у кримінальному судочинстві.

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї мають доволі тривалу історію та відомі ще з часів староримського права. У вітчизняному законодавстві ця засада вперше була закріплена у тексті Основного Закону та у подальшому конкретизувалася у положеннях КПК України (1960 року). Із прийняттям чинного Кримінального процесуального кодексу України (2012 року) свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї закріплено у ст.ст. 7, 18, як окрему, одну із основоположних засад кримінального провадження, яка впливає з поняття людської гідності та є важливою гарантією прав учасників кримінального провадження.

Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України за 2014 рік судами першої інстанції ухвалено 77 595 вироків, за 2015 рік – 70 114 вироків, за 2016 рік – 62 702 вироків, за 2017 рік – 64 446 вироків, за 6 місяців 2018 року – 32 521 вирок. Вказане свідчить про значну кількість осіб – учасників кримінальної процесуальної діяльності, права та свободи яких необхідно захистити, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення,

був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Окремі питання, що стосуються правової регламентації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї відображені у працях таких вчених, як Р. В. Бараннік, В. Г. Гончаренко, В. Я. Горбачевський, М. І. Гошовський, Ю. М. Грошевий, Т. М. Добровольська, Г. Г. Доспулов, А. Я. Дубинський, Н. Я. Калашнікова, В. І. Камінська, Л. Д. Кокорев, М. В. Костицький, Д. П. Котов, В. О. Котюк, Е. Ф. Куцова, О. П. Кучинська, О. М. Ларін, Л. Н. Лобойко, В. Г. Лукашевич, А. О. Ляш, В. Т. Маляренко, В. І. Маринів, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, Т. Н. Москалькова, Я. О. Мотовиловкер, В. Т. Нор, І. Л. Петрухін, М. І. Порубов, Д. О. Савицький, М. А. Селіванов, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, О. Ю. Татаров, В. М. Тertiшник, Л. Д. Удалова, Ю. М. Чорноус, С. С. Чернявський, В. П. Шибіко та інші.

В умовах реалізації положень КПК України проблематиці забезпечення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї присвячено окремі дисертаційні роботи: С. М. Стахівський «Показання свідків як джерело доказів у кримінальному процесі» (1997 р.); Р. В. Бараннік «Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України» (2003 р.). Проте у названих наукових працях не повною мірою знайшли своє висвітлення питання обсягу даних, які особа може надати у зв'язку із реалізацією свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї, процесуального статусу особи, яка може скористатись таким правом, реалізації цієї засади до початку досудового розслідування та у кримінальному провадженні на підставі угод.

У зв'язку із зазначеними обставинами виникає необхідність комплексного дослідження свободи від самовикриття та права не свідчити

проти близьких родичів та членів сім'ї як засади у кримінальному провадженні, що й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження та визначило основні його напрями.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження теоретичних положень, законодавства та проблем застосування кримінальних процесуальних норм, які регламентують реалізацію засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні, розроблення пропозицій, направлених на вдосконалення кримінального процесуального законодавства щодо цього питання.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *задачі*:

- окреслити історичні тенденції становлення та розвитку засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, охарактеризувати сучасний стан наукового дослідження цієї проблеми;
- з'ясувати юридичну природу та розкрити поняття засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;
- надати характеристику змісту та сфери застосування свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні;
- розкрити особливості використання свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї залежно від процесуального становища особи;
- встановити співвідношення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї з засадами кримінального провадження;
- обґрунтувати можливість використання засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї до початку кримінального провадження;

- з'ясувати механізм реалізації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час досудового розслідування та судового розгляду;

- висвітлити особливості реалізації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні на підставі угод;

- внести пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання та практики реалізації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають між суб'єктами кримінального провадження у зв'язку з реалізацією засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Предмет дослідження – свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у кримінальному провадженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується з Пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки на період до 2020 року (Закон України від 9 вересня 2010 р. № 2519-VI), Національною стратегією у сфері прав людини на період до 2020 року (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015) та Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.). Дисертаційна робота відповідає Пріоритетним напрямам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275) та Основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 роки, схваленим рішенням Вченої ради НАВС від 29 жовтня 2013 р. (протокол № 28).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 25 листопада 2014 року (протокол № 22).

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є *діалектично-матеріалістичний метод* наукового пізнання, а також загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема *історично-правовий* – при висвітленні поглядів учених різних часів щодо проблем дослідження, генезису законодавства та відповідної правозастосовної практики (розділ 1); *порівняльно-правовий* – у процесі аналізу норм законодавства України та інших держав (Англії, США, Франції, Німеччини, Естонії, Білорусі, Словаччини, Литви, Азербайджану, Македонії та Хорватії), а також положень міжнародно-правових документів (підрозділи 1.1, 1.3, 2.3); *формально-юридичний* – під час аналізу порядку правової регламентації та реалізації свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (розділи 1-3); *формально-логічний метод та метод моделювання* – під час розроблення та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення окремих положень КПК України (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1); *статистичний та соціологічний методи* – при анкетуванні працівників Національної поліції, прокурорів, адвокатів, суддів, вивченні матеріалів слідчої та судової практики (підрозділи 2.1-2.3, 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені результати опитування 135 слідчих Національної поліції України м. Києва, Київської та Чернігівської областей, 45 прокурорів м. Києва, Київської, Івано-Франківської та Львівської областей, 40 адвокатів, 60 суддів з Київської, Чернігівської областей та м. Києва за 2016–2017 роки; зведені результати вивчення 110 кримінальних проваджень (2015–2017 рр.); рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України; узагальнена практика та інформаційні листи Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ; аналітичні матеріали МВС та Національної поліції України, офіційні дані Державної служби статистики України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в

Україні досліджень, у якому на монографічному рівні викладено проблеми реалізації свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні. У дослідженні сформульовано ряд нових положень і висновків, які мають істотне значення для теорії кримінального процесу та юридичної практики. До найбільш суттєвих із них слід віднести такі:

вперше:

- обґрунтовано можливість реалізації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї до початку кримінального провадження. Вмотивовано, що повідомляючи про кримінальне правопорушення заявник може скористатися правами, що передбачені цією засадою ще до моменту внесення відомостей до ЄРДР про кримінальне правопорушення;

- визначено умови оцінки доказів слідчим суддею, судом із врахуванням використання або можливості використання особою свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, до яких відносяться вимоги закону щодо всебічного, повного, неупередженого дослідження всіх обставин, із дотриманням правил допустимості та належності, з обов'язковим безпосереднім сприйняттям доказів, наданих сторонами кримінального провадження;

- встановлено механізм реалізації засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні на підставі угод. Укладаючи угоду про визнання винуватості прокурор оцінює ступінь і характер сприяння підозрюваного, обвинуваченого проведенню досудового розслідування та судового розгляду (надання відомостей, які безпосередньо пов'язані з викриттям своєї винуватості, співучасників, надання інформації щодо знарядь та засобів кримінального правопорушення тощо). Для суду при затвердженні угоди важливим є факт правильного розуміння обвинуваченим його прав, наслідків укладення та затвердження угоди, характеру обвинувачення, виду і міри покарання та інших

заходів, що будуть застосовані до нього після затвердження угоди, особливо добровільність укладення угоди;

- сформульовано ряд пропозицій щодо внесення змін та доповнень до норм чинного КПК України з питань, що стосуються змісту засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (ст. 18 КПК України), прав заявника (ст. 60 КПК України), участі спеціаліста у кримінальному провадженні (ст. 71 КПК України), структури документа, як самостійного процесуального джерела (ст. 99 КПК України), процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 225, 241 КПК України), порядку отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України);

удосконалено:

- поняття свободи особи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під яким слід розуміти гарантовану законодавством України та міжнародними нормативно-правовими актами можливість кожного учасника кримінальної процесуальної діяльності вільно, самостійно вирішувати чи надавати інформацію й інші докази щодо себе, близьких родичів чи членів сім'ї особам та органам, уповноваженим на ведення кримінального провадження;

- положення про недоцільність розмежування термінів «члени сім'ї» та «близькі родичі» у контексті статей 63 Конституції України й 18 КПК України, адже право допитуваної чи опитуваної особи не надавати показань та пояснень поширюється на інформацію що стосується як члена сім'ї, так і близьких родичів, не передбачаючи жодної різниці між цими категоріями;

- класифікацію показань підозрюваного, обвинуваченого (за предметом; способом використання; психологічним ставлення до їх змісту; відповідності показань діянню, що відбулося) та встановлено взаємозв'язок між видами показань вказаних суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності за обсягом свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;

- обсяг дії свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, який визначається колом суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, на яких поширюється таке право, зокрема: заявник, свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, експерт, спеціаліст та інші суб'єкти кримінального провадження;

- умови, за яких уповноваженими особами мають отримуватися пояснення, показання від учасників кримінального провадження з урахуванням використання або можливості використання свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, а саме: виклик; повідомлення особі про її права та обов'язки; дотримання порядку отримання пояснень чи показань; заборона на застосування заходів фізичного чи психологічного впливу; під час отримання пояснень особа не попереджається про кримінальну чи іншу відповідальність за відмову від дачі пояснення та за повідомлення завідомо неправдивих відомостей; до особи, яка ухиляється від явки для дачі пояснення, не може бути застосований примусовий привід; не можна зобов'язати особу, яка дає пояснення не розголошувати відомостей третім особам;

- особливості використання засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї такими учасниками кримінального провадження, як експерт та спеціаліст;

дістало подальший розвиток:

- обґрунтування взаємозв'язку свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї з іншими засадами кримінального провадження: забезпеченням права на захист, презумпцією невинуватості та забезпечення доведеності вини, безпосереднього дослідження показань, речей і документів;

- особливості реалізації свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час проведення слідчих (розшукових) дій: допиту, одночасного допиту двох чи більше раніше

допитаних осіб, освідкування, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту;

- висновок про те, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї реалізується під час судового провадження, зокрема підготовчого судового засідання, розгляду кримінального провадження судом першої та апеляційної інстанцій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

- *правозастосовній діяльності* органів судової влади та прокуратури – як рекомендації під час застосування свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні (акти впровадження Апеляційного суду Київської області від 20 листопада 2017 р.; Генеральної прокуратури України від 20 січня 2018 р.);

- *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення різних видів занять із таких дисциплін: «Кримінальний процес», «Теорія судових доказів», «Актуальні проблеми застосування кримінального та кримінального процесуального законодавства», а також у ході підвищення кваліфікації працівників Національної поліції, прокуратури, адвокатури, суду (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 04 лютого 2018 р.; Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» від 30 травня 2018 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, доповідались та оприлюдненні у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки» (м. Київ, 23 січня 2015 р.); «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпропетровськ, 03-04 березня 2015 р.); «Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та

практики» (м. Київ, 08 липня 2016 р.); «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 21-22 липня 2017 р.); «Теорія і практика судової експертизи та криміналістики» (м. Київ-Маріуполь 28 лютого 2018 р.); «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ 13-14 липня 2018 р.).

Публікації. Результати дослідження, що сформульовані у дисертації відображено у 11 наукових публікаціях, серед яких чотири статті у наукових юридичних виданнях включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у науковому виданні іншої держави та шість тез у збірниках доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (250 найменування на 26 сторінках) та чотирьох додатків на 40 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 269 сторінок, із яких обсяг основного тексту – 194 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСАДИ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї

1.1. Історія розвитку та дослідження нормативної регламентації засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї

Проблема співвідношення та гідного забезпечення інтересів держави і конкретної особистості у кримінальному процесі завжди належала до найбільш актуальних, здатних показати дійсний рівень гуманізму та демократизму того чи іншого суспільно-політичного ладу. Науковий підхід як до реформи кримінального судочинства, так і при визначенні шляхів удосконалення засади свободи особи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному провадженні вимагає звернення до історичного минулого, що дає змогу сформулювати комплексне уявлення про багаторічні традиції правотворення, досягнення та цінності національного законодавства, а також об'єктивно оцінити його недоліки [97].

Дослідження історії утворення та розвитку засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї необхідно розпочати із моменту виникнення судочинства, яке відбувається після появи перших ознак державності. Процес утворення державності найбільш повно можливо розглянути на прикладі таких стародавніх країн як Єгипет, Вавилон, Індія, Китай, Греція та Рим.

Існування перших громад, які об'єднувалися в області (номи) на території Стародавнього Єгипту відноситься ще до початку IV тис. до н.е. До найдавніших джерел єгипетського права належать не кодифіковані закони та звичаї, тісно пов'язані із міфічними приписами і релігійними нормами. У

давньоєгипетській міфології можна зустріти описання різних правових процедур та символів. Саме єгиптяни стали використовувати важелі, як символ правосуддя, який пізніше (в античну епоху) сприймався як алегоричне зображення ідеї справедливості. Магічні пророкування та ритуали здійснювали жерці. Велике значення як джерела права мало законодавство фараонів. Воно було досить динамічним, а сам фараон розглядався як постійно діюче живе джерело своїх законів [120].

Особливе місце у праві Стародавнього Єгипту посідав процес. Головною метою судового розгляду та рішень, що ухвалювалися, було запобігання можливості повторного злочину. Єгиптяни встановили ще одне важливе правило – правосуддя слід відправляти милостиво і воно повинне бути для бідних таким же, як і для багатих. Процес розпочинався за скаргою потерпілого і мав характер змагання з усними виступами сторін, письмовими та усними свідченнями. У рішенні зазначалися його законні мотиви. Доказами слугували показання свідків, клятви, припускалися катування.

Особливим у праві єгиптян того часу є те, що їх «карне право», у порівнянні з асирійцями і вавілонянами, відрізнялося м'якістю і тільки в обмеженій мірі вираженням принципом помсти – таліону: життя за життя, око за око, зуб за зуб, принципом, який домінує в клинописних текстах сучасного йому близькосхідного права [18, с.54].

Оскільки кримінальне судочинство стародавніх єгиптян не було кодифіковане, його подальше дослідження є дещо обмеженим у сучасних реаліях.

Натомість, для Стародавнього Вавилону характерна досить рання поява письмового законодавства, що було обумовлено особливими умовами становлення і розвитку держави; досить раннім розвитком товарно-грошових відносин, внутрішньої і зовнішньої торгівлі; меншою, ніж в інших країнах Стародавнього Сходу, залежністю від релігії [18, с.54].

При цьому, однією з найдавніших пам'яток історії права, що дійшли до наших часів, є «Закони царя Хамурапі». Цей збірник царських наказів та

судової практики хоча і містив такі поняття, як суд, свідок, але, в загальному, є переліком заходів покарання, які застосувалися за вчинення протиправних діянь [238, с.15-16].

У Вавилонській державі ще не було різниці між процесами цивільним і кримінальним. Обвинувачення здебільшого висували і здійснювали зацікавлені, тобто приватні особи. Пропозицію стосовно покарання теж висував потерпілий чи його рідня. Вони ж представляли і докази своєї правоти. Доказами були власні зізнання, показання свідків, документи, присяга, а також ордалії (суди божі). Ордалії застосовували здебільшого тоді, коли бракувало інших доказів. Зазвичай, таке випробування проводили водою чи вогнем. Клятву також застосовували за браком інших доказів, а іноді паралельно з ними, для їх посилення. Цей звід законів передбачав суворі покарання за неправдиві показання, намагаючись захистити невинуватих людей від наклепів, помсти і зловживань, які, очевидно, траплялися у побутовому житті, в судах та адміністрації [209, с.57-58].

Підсумовуючи зазначене вище, доходимо до висновку, що судочинству Стародавнього Єгипту та Вавилону ще не була відома засада свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї, оскільки для отримання доказів нерідко застосовували катування, ордалії, а за неправдиві показання особу, незалежно від її процесуального статусу, нерідко піддавали суворим покаранням.

У Стародавньому Китаї поряд із нормами звичаєвого права, розпорядженнями царів та судовою практикою, судочинство велося за нормами «Книги законів царства Вей», яка була написана на рубежі V–VI ст.ст. до н.е. [10, с.38]. Із самого початку китайської державності судовий процес мав змагальний характер. Сторони збирали і передавали у суд докази, забезпечували явку свідків тощо. Процес починався з ініціативи потерпілого, який звертався зі скаргою до судових властей. У суді сторони виступали з промовами, представляли докази. Проте досить швидко стали вводиться елементи обвинувально-розшукового процесу, який згодом утвердився

остаточно. Справа починалась із заяви чи доносу у відповідні органи. Заборонялось під загрозою смерті доносити на батьків, близьких родичів, окрім вбивства батька, коли можна і слід було донести навіть на матір. Підлягали удавленню раби, що донесли на свого господаря, за винятком обвинувачення останнього в заколоті та зраді [209, с.35]. Тобто особа була позбавлена права вільно, за своїм переконанням надати або відмовитися від показань щодо близьких родичів та членів сім'ї.

У процесі розслідування та судового розгляду справи доказами були зізнання (для чого широко застосовувались тортури), показання свідків, письмові документи, речові докази, добуті при огляді місця події, клятва та інші [209, с.35].

Тортури застосовувалися у судах, якщо злочинець був викритий, але відмовлявся визнати себе винуватим, або якщо змінював свої показання в ході дізнання. Діяв принцип презумпції винуватості обвинувачуваного. Гарантією від зловмисного застосування тортур, биття палицями було покарання слідчого каторжними роботами за смерть обвинувачуваного під тортурами [18, с.64-65].

Оскільки, до обвинуваченого застосовувалися тортури та на нього покладался обов'язок доводити свою невинуватість, підстав вважати, що у Стародавньому Китаї існувала свобода від самовикриття, немає.

Цікавою для нашого дослідження є специфічність рис давньоіндійського права, що відображають особливості соціально-економічного і державного розвитку Стародавньої Індії, та виявляються насамперед в його джерелах, серед яких особливе місце належить законам Ману. У науці утвердилася думка Георга Бюлера, що закони Ману в тому вигляді, в якому вони дійшли до нас, склалися в II ст. до н.е. – II ст. н.е., Пандуранг Вамана Кані обмежував датування періодом з II ст. до н.е. до I ст. н.е., К.П. Джаясвала вказує ще точнішу дату: 150-120 роки до н.е. [31, с.12].

У судочинстві Стародавньої Індії також не існувало різниці між цивільним та кримінальним процесами. Розгляд справи починався тільки за вимогою позивача або потерпілого. Судовий процес мав в основному

змагальний характер. Потерпілий або кредитор повинні були самі привести відповідача до суду разом із свідками. У разі відмови позивача чи потерпілого від надання доказів, він позбавлявся можливості отримати задоволення свого позову чи добитися покарання злочинця.

Велика кількість положень законів Ману присвячена показанням свідків як основному способу встановлення істини в суді [10, с.42-43]. Існувало жорстке правило, що свідок повинен бути рівним за соціальним статусом тій стороні в процесі, відносно якої він свідчить. Лише у разі тяжких злочинів (крадіжка, насильство та ін.) свідки дуже ретельно не перевірялися. Не допускалися як свідки особи, заінтересовані у позові, родичі, вороги, особи, викриті раніше у неправдивих показаннях, уражені хворобами, а також ті, які вчинили тяжкий гріх. І тільки при відсутності належних свідків дозволялося приймати свідчення дитини, старого, учня (відносно вчителя), родича, раба і жінок. Лжесвідчення вважалося злочином, що карається іноді штрафом, рівним десятикратній сумі позову, або вигнанням із країни [18, с.64].

Порівняно із Стародавнім Єгиптом і Вавилоном у кримінальному процесі Стародавнього Китаю та Індії було чітко визначено коло осіб, проти яких та на користь яких можна було надавати показання. Однак, із вказаної імперативної норми існувало виключення, адже у разі вбивства батька, можна і слід було донести навіть на матір.

Тобто судочинство Стародавнього Китаю та Індії передбачало заборону свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, а не можливість особи за вільним волевиявленням відмовитися від надання показань щодо вказаних осіб.

При цьому, свободи від самовикриття як такої не існувало, адже діяв принцип презумпції винуватості обвинуваченого. Особі незалежно від процесуального статусу заборонялося надавати завідомо неправдиві показання під страхом покарання, а доказами у справі вважались навіть зізнання, отримані шляхом застосування тортур.

Ознайомлення із науковими працями, у яких досліджується питання історичного розвитку процесуального законодавства, засвідчило, що часом

зародження ідеї прав людини є V-IV ст. до н.е., коли в стародавніх полісах (Римі, Афінах) з'являється громадянство [31, с.37-38]. До античного часу майже не вбачається відомостей щодо регулювання відносин пов'язаних із забезпеченням прав та свобод особи у кримінальному процесі.

Існування інституту свободи від самовикриття та звільнення окремих категорій суб'єктів кримінального процесу від необхідності давати показання відомо з часів староримського права. Найдавніше писане право Стародавнього Риму – Закони XII таблиць було прийнято у 451-450 рр. до н.е. У Законах XII таблиць як суб'єкти судового процесу згадуються позивач, боржник, свідок, цар або магістрат, які вели процес, а також радники царя. Обвинувачення мало приватний характер, але у важливих справах цар сам міг вимагати винних до суду. Процес відбувався у формі вислуховування сторін, після чого виносили вирок. Із тексту Законів стає зрозумілим, що одним із найтяжчих злочинів було надання неправдивих показань. Про це свідчить п.23 таблиці VIII: «Викритий у неправдивому свідченні скидався з Тарпейської скелі» [65, с.20].

У період республіки, під час правління Корнелія Сули, кримінальний процес набув притаманних йому рис та став різко відрізнятися від цивільного. Основною стадією кримінального процесу був судовий розгляд. Замість обвинувача та обвинуваченого в суді, як правило, виступали судові оратори, які проголошували похвальні промови на користь тієї чи іншої сторони. Під час перевірки доказів у першу чергу проводився допит свідків, причому деякі особи не допускалися до свідчення у справі, а саме вільновідпущені проти своїх патронів, діти проти батьків тощо. Свідки-раби піддавалися катуванню, вільні свідки перед допитом складали присягу [9]. Проте, згодом римські юристи теоретично признавали ненадійність катувань як способу отримання істинних показань. Але висновком звідси стала не відмова від катування, а лише свобода судді у оцінці отриманих таким чином показань [241, с.155]. Документальним підтвердженням цьому є зміст Юстиніанівських кодифікацій, куди входили книги стародавніх мудреців, яких наділили владою складання та тлумачення законів. Зокрема, у Дігестах (Пандектах), книзі 22, титулі 5 «Про свідків»

зазначено: «3. (Калістрат). ... Тому по відношенню до їх особи має бути з'ясовано: ... чи не є він ворогом того, проти кого дає показання, чи не є другом того, на користь кого дає показання. Оскільки свідок допускається ... коли показання дається ні заради вигоди, ні в силу дружби, ні в наслідок ворожнечі ... 4. (Павло) Юлієвим законом про державні суди передбачено, що ніхто не повинен викликатися проти своєї волі для свідчення проти тестя, зятя, вітчима, пасинка, двоюрідного брата, двоюрідної сестри, двоюрідного племінника і тих, хто знаходиться у більш близькому ступені (спорідненості) і що не повинні примушуватися давати показання як свідки патрони проти вільновідпущених, а також вільновідпущені проти патронів [31, с.22].

Подібні до староримських правила діяли у Афінах в епоху розвитку Афіньської демократії. Розгляду справи в афінському суді передувало попереднє слідство. Обвинувач і обвинувачений могли давати показання, вимагати допиту свідків, надавати речові докази [31, с.24]. Найважливішими доказами у процесі того періоду були показання свідків-вільних людей, а також рабів, які допитувалися із обов'язковим застосуванням катування. У разі вибору між показаннями вільних людей під присягою та показаннями рабів, отриманими під час катування, перевага надавалась останнім. Близькі родичі сторін до дачі показань не допускалися, але, крім того, викликаний стороною свідок міг відмовитися від дачі показань, якщо заявить, що йому нічого не відомо про суть справи. Така відмова від показань приймалася, а в разі нез'явлення до суду свідок піддавався штрафу [238, с.12; 241, с.101].

Із огляду на зазначене доходимо висновку, що у законодавстві Стародавніх Риму та Греції було сформоване та закріплене подібне до сучасного право допитуваної особи свідчити або відмовитися від надання показань проти близьких родичів та членів сім'ї (свого роду інститут імунітету свідка). Інститутів допиту обвинуваченого та обвинувача не існувало взагалі, оскільки вони просто наводили перед судом доводи своєї правоти.

Першим офіційним законодавчим збірником, який був виданий після законодавства Юстиніана, стала «Еклога». Деякі дослідники сходяться у думці,

що найточнішою датою її прийняття є 31 березня 726 року. Основними джерелами для укладачів «Еклоги» стали чотири частини Юстиніанівського законодавства, а також конституції наступних імператорів.

Показання свідків за цим збірником законів були важливим засобом доказування правоти тієї чи іншої сторони. Свідки поділялися на надійних, гідних довіри, що належали до сановної бюрократії та свідків невідомих. У цьому відношенні «Еклога» повністю відповідає праву Юстиніана [9]. «Еклога», як і її попередники, рекомендує піддавати допиту під батогами для отримання правдивих показань у разі, якщо ці показання заперечувалися. Стосовно засад використання показань родичів за «Еклогою», також бачимо схожість з римським законодавством: «Батьки та діти, які говорять один проти іншого, не допускаються [як свідки]» (титул XIV, п.4). Але найцікавішим для нас є наступне положення, викладене у п.6 цього ж титулу: «Ніхто не може бути примушений наводити свідків проти самого себе» [42, с.63]. До речі, таке ж положення міститься у кодексі Юстиніана (книга IV, титул 20, ст.7).

Зазначене, попри застосування тортур під час допиту учасників процесу, можна без сумнівів назвати стародавнім прообразом сучасної свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Таким чином, законодавство країн Стародавнього світу в більшості випадків виключало показання родичів обвинуваченого як свідків з числа доказів, однак це було більше заходом піклування про інтереси судочинства, ніж про права особи. Все ж можна стверджувати, що у сфері закріплення інституту імунітету свідків та забезпечення особі у кримінальному процесі свободи від самовикриття найдосконалішими у цей період були законодавства Стародавніх Риму та Греції, а також їх наступники [10, с.42-43].

Загибель Західної Римської імперії, останньої світової рабовласницької держави, знаменувала собою кінець епохи Стародавнього світу і початок нового періоду – Середньовіччя. На зміну рабовласницькій державі та праву приходили новий суспільно-політичний лад, нове феодальне право. Нові форми

суспільного життя і організації державної влади визначали відтепер генеральну лінію історії людства [54, с.72].

Відомими історичними пам'ятками права того періоду були так звані «варварські правди». Однією із найстаріших серед яких є «Салічна Правда», котра була записана на рубежі V–VI ст. н.е., та являла собою запис судових звичаїв салічних франків.

Судочинство за «Салічною Правдою» мало обвинувальний характер і розпочиналося зі скарги потерпілого чи його родичів (обвинувача). Наявність або відсутність реальних доказів істотно впливала на хід розгляду. Були безумовні докази, що не підлягали запереченню (королівська грамота при земельних суперечках) та умовно-об'єктивні докази (жереб або присяга (соприсяжництво). За жеребом визначалися ті, хто підлягали покаранню у випадку масових злочинів. Присягою можна було підтвердити або відкинути різні, але не дуже значні обвинувачення; найкращим виходом вважалося спільне соприсяжництво родичів або общинників у «добрій славі й імені» обвинуваченого [18, с.170].

У справах проти невіільних або рабів докази вичерпувалися свідченнями під тортурами. Одним із найпоширеніших доказів був божий суд – головним чином у вигляді ордалій. За відсутністю реальних доказів для з'ясування правоти того або іншого учасника піддавали випробуванню вогнем, водою тощо, вважаючи, що Бог зазначить правого або винуватого. Характер звернення до божого суду мав і судовий поєдинок, проте «Салічна правда» його не згадує [18, с.170-171].

Важливе місце в судовому процесі займали показання свідків, які ділилися на випадкових (свідків злочину або порушення) і свідків факту, що запрошувалися, розраховуючи в майбутньому підтвердити висновок угоди, позики тощо. Свідчення вважалися громадським обов'язком. За лжесвідчення, за уникнення участі в судочинстві на свідків міг бути накладений штраф. У випадку ж навмисної відмови від свідчень, крім штрафу, свідок оголошувався поза законом і його могли виганяти з общини [18, с.170-171].

При цьому, злочинцям, захопленим на місці злочину, стали надавати слово в суді тільки з 560 року. До цього їх карали на смерть (якщо мова йшла про тяжкі дії) без заперечень [18, с.170].

Оскільки, положення «Салічної Правди» відкрито застосовували тортури та зобов'язували допитуваних осіб давати показання, в учасників процесу була відсутня можливість відмовитись від відповідей на запитання під час судового розгляду. Отже, у кримінальному процесі франків ще не існувало свободи особи від самовикриття. Водночас, було визначено коло осіб проти яких не можна свідчити.

Досліджуючи кримінальний процес феодальних держав, необхідно звернути увагу на Францію у період розквіту феодалізму – із середини X по XII ст. Основною формою кримінального процесу була обвинувальна. Цей період характеризується тим, що процес провадився особисто сторонами, які робили всі необхідні зауваження та заяви. Рішення суду, що був спостерігачем та оцінювачем дій сторін, мало базуватися тільки на промовленому сторонами. Зізнання обвинуваченого мало вирішальну силу для винесення судового рішення. У разі заперечення обвинуваченого, обвинувач мав довести свої твердження: шляхом надання свідків чи шляхом поєдинку. Цікавим є те, що родичі, діти, особи, які перебували у будь-якій залежності від однієї зі сторін, не допускалися до показань на користь цієї сторони, але могли свідчити проти [225, с.345].

У подальшому обвинувачення перестало бути приватним і перейшло в руки державної влади. Із зародженням розшукового процесу, ордалії та судовий поєдинок поступово замінювалися застосуванням катування. У розслідуванні більш тяжких злочинів основою карного судочинства став допит (*inquisitio*), що проводився слідчим або суддею, чому і весь процес набув інквізиційного характеру. У практику ввійшли обов'язкові допити обвинувачених під тортурами. Спочатку катували тільки бродяг. Законом 212 року допускалося катувати будь-кого за рішенням судді. За обвинуваченнями у державних злочинах тортури стали обов'язковими. Із III ст. увійшли в практику й тортури

свідків. Спочатку це розповсюджувалося на тих, хто коливався, даючи показання, пізніше стало застосовуватися за рішенням судді [18, с.64]. Згідно з Едиктом Франциска I 1539 року та Великим кримінальним Ордонансом 1670 року катування могло застосовуватися майже до всіх суб'єктів кримінального процесу феодальної Франції [10, с.46].

В аспекті досліджуваної нами теми привертають увагу правові пам'ятки феодальної Німеччини. «Саксонське Зерцало» було записано у період між 1224 та 1230 роками. За ним судочинство не знало поділу на цивільний та кримінальний процеси. Судовий процес ґрунтувався на принципах приватної ініціативи. Ніхто не був зобов'язаний приносити скаргу, якщо не хотів порушувати справу. У цьому положенні чітко простежується принцип вільного волевиявлення потерпілого щодо порушення судового переслідування [10, с.47]. Також, широкого застосовувалися самосуд і «кулачне право», тобто право сильного. Васали вирішували свої суперечки зброєю. Церква й імператори намагалися обмежити самосуд так званими замиреннями. Фрідріх II у 1235 році встановив, що самосуд вважається законним лише в тих випадках, коли сторони, що сперечаються, не задоволені судовими рішеннями [18, с.199].

«Кароліна» видана у 1532 році як загальноімперський закон, проголошувала верховенство імперського права над правом окремих земель. У тексті цього закону надзвичайно детально розроблена система легальних доказів, до яких у першу чергу належало зізнання обвинуваченого, а потім уже показання гідних віри свідків, речові, письмові докази тощо [252, с.171]. Визнання розглядалося першим і кращим доказом (*regina probationum* – лат. цариця доказу). Свідчення двох свідків, якщо вони збігалися, розглядалися як повний доказ. Один свідок подавав тільки половину доказу, а виключно один побічний доказ взагалі не мав сили доказу. Обвинувачуваний не міг заперечувати свідчення свідків, якщо тільки йому не загрожувала страта. Якщо обвинувачуваний не зізнавався і не можна було виставити проти нього двох свідків, то і засудити його було неможливо [18, с.227-228].

У XII ст. широко використовувалися засоби фізичного впливу на підозрюваного, наприклад допит під катуванням. «Кароліна», зокрема, докладно регламентувала умови застосування катування. Щоб докази були визнані достатніми для застосування допиту під катуванням, їх мали довести два «добрих» свідка. Зізнання під тортурами вважалося достовірним також за наявності певних умов: отримане і записане не під час тортур, а після їх закінчення, повторене не раніше ніж через день поза камерою для тортур і яке відповідає іншим даним у справі [31, с.403].

Подібне офіційне узаконення катування в багатьох країнах Європи відбувалося шляхом або спеціального законодавства, або спеціальної практики. Далі всіх у цьому питанні пішла Австрія, що прийняла в 1768 році свій кримінальний кодекс – «Терезіану». Вона не тільки узаконювала катування, але і містила ілюстрації, що роз'яснювали, як і якими засобами слід катувати [18, с.226].

У феодальній Англії основним засобом спростування обвинувачення виступав судовий поєдинок. Розгляд справи спочатку йшов із застосуванням ордалій – тортури залізом або окропом. Найпростішим засобом виправдання була очисна присяга. Іноді ув'язненому дозволялося викликати для виправдання 12 соприсяжників, які заприсяглися б у його невинуватості. Мовчання також розцінювалося як повне визнання провини.

У 1215 році церква заборонила застосування ордалій і участь у них священиків. Після цього кримінальні справи стали вирішуватися виключно за вердиктом присяжних. При тяжких обвинуваченнях становище обвинувачуваного було складним, оскільки він був позбавлений можливості свідчити по своїй справі, майже не користувався допомогою адвоката [18, с.227].

Враховуючи зазначене, у період феодалізму вирішальне значення при винесенні судового рішення у будь-якому випадку мало зізнання обвинуваченого. У разі заперечення вини, він повинен був довести свою невинуватість шляхом надання доказів, через показання свідків чи поєдинком.

Водночас, свідки, які перебували у залежності чи підпорядкованості від однієї зі сторін, не допускалися до показань на їх користь, але могли свідчити проти. У середньовічній Англії дружина не викликала як свідок обвинувачення, за виключенням справ про державну зраду чи інший тяжкий злочин [100, с.439].

Із часом у кримінальному судочинстві середньовічних країн все частіше почали застосовувати катування, яке було спрямоване на отримання беззаперечного зізнання, що супроводжувалося каяттям та виказуванням одностумців, якими могли бути члени сім'ї та близькі родичі, у зв'язку з чим ідея прав особи, що існувала з часів Античності, була надовго забута [9, с.45].

Представники руху Просвітництва активно виступали проти катування в карному процесі, що знаходило широкий відгук у суспільній думці того часу. Їхня боротьба увінчалася перемогою, адже до кінця XVIII ст. катування зникло з карного процесу майже всіх європейських країн [18, с.227-228].

За час існування Київської Русі відбувався активний процес становлення і розвитку права, значна частина норм якого отримала писемне закріплення перш за все у літописах і збірниках права, а частина існувала у формі усного звичаєвого права. Найголовнішою пам'яткою права Київської Русі є «Руська Правда», яка встановлювала поміж іншого правила судочинства. У цей час у Русі панував змагальний процес. Сторонами могли використовуватися такі докази, як особисте зізнання, свідчення «послухів» і «видоків», речові докази. Разом із панівним змагальним процесом мали місце і деякі елементи слідчого (розшукового) процесу, як правило, у справах про злочини проти князівської влади. Окремі ознаки інквізиційних методів процесу були притаманні церковному суду під час розгляду віднесених до його компетенції справ. Але загалом судочинство періоду Київської Русі не відзначалося жорстокістю ні в здобутті доказів, ні в покаранні [193, с.522]. Однак, положення, які хоча б віддалено нагадували свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, Руська Правда не містить. При розгляді справи досить широко використовували випробовування розпеченим залізом та інші види катувань [10, с.50].

Оригінальні судова система і процес існували в Запорізькій Січі – військово-політичній організації українського козацтва, яка виникла внаслідок стихійної колонізації земель Середнього і Нижнього Подніпров'я в середині XVI ст. [193, с.552].

Законодавчих актів, що детально врегульовували питання кримінального процесу не існувало, зазвичай процесуальні норми формулювалось в універсалах. Кримінальний процес здебільшого починався скаргою потерпілого-обвинувача, у якій той викладав обставини справи та наводив докази скоєного злочину чи вини відповідача. У своїй скарзі позивач, зазвичай, наводив імена кількох осіб, які можуть підтвердити його слова або яким відомі обставини, що стосуються цієї справи, тобто свідків.

Відтак, найпоширенішими джерелами доказів цього періоду були показання свідків. До свідчення не допускалися гравці в карти, п'яниці, марнотратці, психічно хворі, а також родичі й свояки. Свідчити в суді було обов'язком, «громадянською повинністю, яку кожний обв'язаний сповнити» і відмова свідка давати показання тягла за собою покарання [145, с.35]. Свідок попереджався про те, що повинен говорити правду, та підписував свої показання, внесені до протоколу. Застосування тортур було крайнім засобом, до якого вдавалися для підтвердження правдивості пояснень, коли йшлося про крадіжку, вбивство та інші тяжкі злочини. Допити на муках застосовували, коли були поважні, але недостатні докази вини обвинуваченого. Перш ніж приступити до мук, злочинця старанно допитували в суді, й лише після безрезультатного допиту починалася квестія. Використання добровільного визнання своєї вини обвинуваченим стовало остаточною доказом винуватості [46, с.37-39].

Вказане свідчить про відсутність у обвинуваченого можливості відмовитися доводити свою винуватість шляхом ігнорування певних запитань, відмови надавати показання чи інші докази. Щодо свідка, то він був зобов'язаний надавати показання під страхом покарання. Близькі родичі та

своєки не допускались до свідчень. Тобто, в часи існування Запорізької Січі існував імунітет свідка [46, с.38-39].

Гарантія від самовикриття вперше була встановлена у кримінальному судочинстві Англії в кінці XVII ст., а надалі у законодавстві США, де зазнала небувалого досі розвитку та конституційного закріплення.

У Англії 1848 року був прийнятий закон, який забороняв обвинуваченому свідчити проти себе. За законом від 1898 року обвинуваченого, який виявив бажання давати показання, повинні були допитувати у якості свідка, який зобов'язувався говорити тільки правду.

Прийняття у 1787 році Конституції поклало початок створенню законодавства Сполучених Штатів Америки. Невдовзі, а саме у 1791 році, були прийняті перші десять поправок до Конституції, які отримали назву «Біль про права». У п'ятій поправці до Конституції зазначено, що жодна особа не повинна примушуватись у будь-якій кримінальній справі свідчити проти себе. Це положення у правовій літературі носить назву «привілеї проти самообвинувачення» є дуже широким за обсягом і стосується будь-кого із суб'єктів процесу [124].

До середини 1960-х років Верховний суд Сполучених Штатів Америки у справах про оскарження протиправної поліцейської тактики допитів підозрюваних не застосовував положення п'ятої поправки про неприпустимість примушення до дачі свідчень, а відміняв окремі обвинувальні вироки, де визнання були здобуті шляхом тортур, допитів «третього ступеня» або іншими методами примусу, на інших конституційних підставах. Особливе значення для громадянина має можливість звернутися до «привілею проти самозвинувачення» на стадії поліцейського розслідування – під час допитів у поліції, після арешту або затримання. Поліцейські для отримання визнання від підозрюваного часто вдаються до протизаконних методів: застосування насильства, використання інтенсивних методів допиту, активного психологічного тиску, шантажу, залякування. Отримані подібними методами

самообвинувачення підозрюваного залучаються до справи та можуть бути покладені в основу обвинувачення і подальшого засудження особи [52, с.62-63].

У 1966 році у справі «Міранда проти Арізони» Верховний суд Сполучених Штатів Америки, виходячи з п'ятої поправки про неприпустимість примушення громадянина до надання свідчень, що самообвинувачують, встановив загальне правило допиту підозрюваного. Громадянинові, затриманому поліцією за підозрою в скоєнні злочину, повинно бути перш за все пояснено, що він має право не надавати свідчень взагалі; має право запросити адвоката на допит; якщо затриманий бідний – адвокат буде призначений; якщо він добровільно погодиться надати свідчення, вони можуть бути використані проти нього на суді як обвинувальні докази. Суд встановив, що порушення даного правила поліцією тягне за собою виключення визнання з матеріалів справи і безумовну відміну обвинувального вироку, навіть якщо в справі були інші, окрім свідчень обвинуваченого, докази винуватості. Це правило почало іменуватися «правилом Міранди», а оголошення підозрюваному про його права – «попередженням Міранди» [15, с.176].

Вироблена в справі «Міранда проти Арізони» судова доктрина поширювалася виключно на свідчення, пов'язані з розкриттям інформації, яка здатна скомпрометувати особу, тобто стосується розслідуваного правопорушення, у разі надання невербальної інформації щодо злочину (наприклад, погоджувальних кивків). Однак, не поширюється на одержання від підозрюваного зразків почерку, голосу, волосся, ДНК, слідів зубів, пальців рук тощо [15, с.212].

На території України інститут свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї став відомий лише у першій половині XVIII ст. та містився у положеннях «Прав, за якими судиться малоросійський народ», де зазначалися категорії осіб, які до показань не допускалися: співучасники, зацікавлені у процесі особи, батьки, діти, близькі родичі тощо [158].

Проте, кардинальних змін у Російській імперії даний інститут зазнав у результаті проведення судової реформи в середині XIX ст. Статут кримінального судочинства 1864 року передбачав можливість для одного з подружжя обвинуваченого або близьких родичів по прямій лінії відмовитися від показань. У випадку якщо вони відмовляться скористатися цим правом, то повинні допитуватися без складання присяги [10, с.61-62].

Варто звернути увагу на те, що у Статуті було передбачено положення щодо свободи від самовикриття, яке полягало в наступному: «Слідчий не має права домагатися зізнання від обвинуваченого ні обіцянками, ні хитрощами, ні погрозами або подібними заходами вимагання. Коли обвинувачений відмовиться відповідати на запитання, то слідчий, зазначивши про це у протоколі, користується іншими законними засобами для виявлення правди» [10, с.61-62].

18 вересня 1973 року Президія Верховної Ради СРСР ратифікувала Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року [131], а УРСР – 19 жовтня 1973 року. Через непослідовність позицій законодавці СРСР та УРСР, навіть не згадали про закріплене в ст.14 Пакту право особи на свободу від самовикриття, ні в Конституції СРСР 1977 року, ні в Конституції УРСР 1978 року, ні в Основах кримінального судочинства СРСР і союзних республік та КПК УРСР. До прийняття чинної Конституції України це положення закону знаходилось у суперечності із кримінально-процесуальними та конституційно-правовими нормами і фактично не мало належного практичного застосування [10, с.61-62].

Варто зазначити, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному процесі України на той момент користувалися такі особи, як підозрюваний, обвинувачений та підсудний, що виходило з їхнього права «давати показання чи відмовитися давати показання». Але відсутність аналогічного положення, яке б існувало на конституційному рівні, часто викликало спірні ситуації, пов'язані з цим питанням. Так, наприклад, поширеними були випадки, коли підозрювана особа,

щодо якої були достатні дані про скоєння нею злочинного діяння, до пред'явлення їй обвинувачення допитувалася як свідок із попередженням про кримінальну відповідальність за відмову давати показання та за надання завідомо неправдивих показань. Проти такої практики неодноразово висловлювалися юристи, адже обвинувачений не може бути свідком у власній справі та фактично примушуватися до надання показань під загрозою кримінальної відповідальності, оскільки така практика суперечить процесуальному становищу особи і є незаконною [10, с.61-62].

Дивлячись на ситуацію, яка склалася, Верховний Суд УРСР у Постанові Пленуму «Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ» №11 від 27 грудня 1985 року роз'яснив, що співучасники вчиненого злочину, навіть при окремому розгляді справ, допитуються щодо обставин спільного вчинення злочинних дій без попередження їх про кримінальну відповідальність за відмову від дачі або за дачу завідомо неправдивих показань [159].

Після розпаду СРСР наша держава відповідно до положень Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року визнала чинними на своїй території всі міжнародні документи, які були ратифіковані УРСР [162].

Уперше на території незалежної України засада свободи особи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї була закріплена у ст.63 Основного Закону [74].

Верховний Суд України у Постанові Пленуму «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» № 9 від 01 листопада 1996 року роз'яснив, що відповідно до вимог ст.63 Конституції особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, а отже, вона не може бути змушена свідчити проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Пропонуючи підсудному дати пояснення щодо пред'явленого обвинувачення та відомих йому обставин справи, суд має одночасно роз'яснити йому, а також

його дружині чи близькому родичу зміст ст.63 Конституції. Якщо під час проведення дізнання чи попереднього слідства підозрюваному, обвинуваченому, його дружині чи близькому родичу цього не було роз'яснено, показання зазначених осіб повинні визнаватися судом одержаними з порушенням закону, що має наслідком недопустимість їх використання як засобів доказування. Із урахуванням зазначеного конституційного положення члени сім'ї чи близькі родичі обвинуваченого, цивільного позивача або цивільного відповідача не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за відмову від дачі показань. У разі ж, коли зазначені особи погодились давати показання, вони несуть відповідальність за завідомо неправдиві показання» [161].

Кримінально-процесуальне законодавство продублювало засаду свободи особи від самовикриття та права не свідчити про близьких родичів та членів сім'ї лише у 2000 році. Це зазначають статті КПК України, які регламентують права, свободи та законні інтереси сторін кримінального процесу. Відтак, у ст. 69¹ КПК України, зазначається, що свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів. Також у статтях КПК України під номерами 43 передбачене вище вказане право обвинуваченого, 43¹ – підозрюваного, 49 – потерпілого, 263 – підсудного [94].

Також подібну норму закріпив КК України у ст.385, згідно якої не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [85].

Чинний КПК України містить окрему норму (ст.18) [86], яка акумулює увесь попередній законодавчий досвід із цього питання та впроваджує у кримінальне процесуальне законодавство конституційний припис, який по суті закріплює такий правовий інститут, як «імунітет свідка». Якщо давати оцінку сучасного стану нормативного врегулювання засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, то варто зазначити,

що наш законодавець зробив важливий крок у приведенні кримінального процесуального законодавства у відповідності до Основного закону [28, с.227].

1.2. Правова природа та поняття засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на сьогодні є досить дослідженим питанням. Цій засаді присвячені численні наукові праці та судові рішення різних юрисдикцій. Однак, навіть у досконалій правовій системі дана гарантія завжди викликати труднощі у тлумаченні. Звертаючись до положення ст.63 Конституції України, постає питання про те, чим саме виступає можливість особи, зазначена у цій нормі права? Чи є ця можливість особи самостійним правом чи свободою, чи вона відноситься до складу права особи на захист своїх законних інтересів [10, с.18].

Оскільки свобода особи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї знаходиться у розділі Конституції України під назвою «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», вона відноситься або до прав, або до свобод. Але, чим саме вона виступає та чи можливо взагалі відокремити ці два поняття необхідно з'ясувати.

Термін «свобода» досить широко використовується в позитивному праві, тобто в спеціально-юридичному значенні. Свобода як здатність і можливість людини діяти відповідно до своїх потреб, інтересів і цілей, є не властивістю, а субстанцією людини. Це свідчить про те, що вона має фундаментальне значення у визначенні людини як мислячого і самостійно діючого суб'єкта, який володіє можливістю вибору відповідно до своєї волі. Крім того, свобода розуміється нами не тільки як специфічно людське, але і як соціальне явище. Філософський парадокс свободи полягає в тому, що вона може бути усвідомлена людиною тільки в системі соціальних зв'язків [37, с.11].

Свобода у юридичному аспекті – це закріплена законодавчим актом можливість людини вчинити будь-яку активну чи пасивну дію (сповідання

релігії, об'єднання в асоціації, критика влади). Передбачається конкретний механізм реалізації свободи, а також відповідальність за її незаконне обмеження.

У свою чергу, право слід розуміти як засновану на уявленні про справедливість міру свободи і рівності, що відображає потреби суспільного розвитку, яка у своїй основі склалася в процесі повторюваних суспільних відносин і визнається та охороняється державою [234, с.108].

Скаун О.Ф. визначає право, як систему норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визнаних державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечуються всіма заходами легального державного впливу аж до примусу [189, с.217].

У юридичній доктрині право визначається в двох аспектах: у об'єктивному – це система загальнообов'язкових, формально визначених норм, встановлених і забезпечуваних силою держави і спрямованих на регулювання поведінки людей та їх колективів у відповідності з прийнятими в даному суспільстві засадами соціально-економічного, політичного й духовного життя; у суб'єктивному – це передбачена (або незаборонена) законом або іншим правовим актом можливість особи володіти майновим або немайновим благом, діяти в конкретній ситуації способом, встановленим правовою нормою, або утриматися від вчинення відповідної дії [51, с.21-26].

Поняття «право» і «свобода» досить часто вживаються у науковій доктрині, але на даний час остаточно не з'ясовано у чому ж полягає різниця між ними та чи є вона взагалі [203, с.751].

Традиційним є підхід, згідно якого у формі «права» або «свободи» фіксуються ті чи інші можливості людини і громадянина. Причому більшість дослідників вважають, що встановлені законом можливості в одних випадках іменуються правами, а в інших свободами. Ці поняття не завжди піддаються

розмежування, оскільки одну і ту ж правову можливість можна характеризувати і як право, і як свободу.

М.С. Строгович зазначив, що не треба розрізняти права і свободи таким чином, що права – це одне, а свободи – щось інше, відмінне від прав людини. Свобода особистості – це теж право особи. Кожна свобода, зазначена у Конституції, є в той же час і правом особистості, видом її прав [199, с.24].

П.М. Рабінович взагалі не визнає відмінностей між правами і свободами. На його думку, терміни «права» і «свободи» практично використовуються як синоніми. І якщо зміст поняття прав людини розкривається через філософську категорію «можливостей», то така його інтерпретація обіймає, мабуть, і поняття свобод людини [167, с.10].

Все ж можна спробувати провести межу між правом і свободою, а саме, з позиції об'єктивного права, адже різниці між свободою і правом у суб'єктивному аспекті по суті немає. І те, й інше є мірою можливої, допустимої поведінки, тобто опосередкована правом можливість. Проте стилістично ці терміни розрізняються.

Беручи до уваги подібне смислове навантаження слів «свобода» і «право», замість поняття «свобода» підставимо – «право» в текст ст.34 Конституції України: «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань». Отримаємо наступне: «кожному гарантується право думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань». У цьому випадку термін, «право», не доречний, адже право має на увазі можливість вибору одного варіанту, на відміну від свободи, яка надає більш широкий вибір поведінки [51, с.24].

Таким чином, зміст термінів «право» і «свобода» досить схожий, але не ідентичний, по-перше, за масштабом можливостей, які має особистість у конкретному випадку; по-друге, історично сформоване емоційне забарвлення слів (свобода слова, але право на оскарження); по-третє, право передбачає наявність можливостей і механізму їх реалізації, а свобода - тільки відсутність обмежень [51, с.25].

Говорячи безпосередньо про досліджувану нами засаду кримінального провадження, погоджуємося з думкою М.М. Михеєнка та В.Т. Маляренка про те, що в даному випадку ми маємо справу із свободою особи від свідчень проти себе, близьких родичів та членів сім'ї, тобто наданою законодавцем свободою людини бути вільною від впливу суб'єктів, що ведуть кримінальний процес. Ця свобода у кримінальному процесуальному законодавстві знаходить своє вираження через право підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого тощо, закріплене у відповідних статтях чинного КПК України [122, с.258].

Із тексту ст.7 КПК України вбачається, що законодавцем свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї виокремлено в одну із засад кримінального провадження [186].

Зі змісту терміна «засада» випливає, що засадою кримінального процесу може бути визнано не кожне положення, що характеризує організацію і діяльність органів досудового розслідування, прокуратури, суду, а лише головні, вихідні моменти, на яких у свою чергу ґрунтуються більш детальні положення [122, с.22].

М.М. Михеєнко при загальному поділі засад кримінального процесу на конституційні та інші відносить свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї до конституційних засад кримінального процесу. Схожої думки дотримується й В.М. Тertiшник, який, крім передбачених ст.129 Конституції України основних засад судочинства, відносить до них також недопустимість примусу до свідчення проти самого себе і своїх близьких. Думка В.Т. Маляренка з цього приводу різниться з думкою М.М. Михеєнка лише щодо місця досліджуваної засади в системі засад кримінального судочинства, які автор поділяє на основні конституційні, інші конституційні та засади, що передбачені окремими законами. Із огляду на таку класифікацію свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї віднесені ним до інших конституційних засад кримінального процесу [122, с.24-25].

Порівняно з положенням ст.63 Конституції України, за яким особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення [74], ст.18 КПК України конкретизувала зміст та розширила обсяг гарантій свободи від самовикриття, зазначивши, що жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення; кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права; жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення [86].

Зміст зазначених норм не дає конкретної відповіді на питання чи є свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї самостійною засадою кримінального провадження чи складовою права особи на захист.

У своїх працях О.Г. Шило виділяє дві форми захисту: активну діяльність та захист, який носить пасивний характер. При цьому саме до другої форми захисту автором віднесено право підозрюваного, обвинуваченого відмовитися давати показання у ході кримінального провадження [244, с.33].

Слушною, на нашу думку, є позиція М.М. Михеєнка, згідно якої гарантування права на захист полягає в тому, що закон, по-перше, наділяє особу такою сукупністю процесуальних прав, використання яких дозволяє особисто захищатися від підозри й обвинувачення у скоєнні злочину, обстоювати свої законні інтереси, по-друге, надає особі право скористатися допомогою захисника, а в окремих випадках визначає участь захисника в справі обов'язковою, по-третє, покладає на уповноважених осіб та органи обов'язок роз'яснити учаснику процесу його права і забезпечити можливість здійснення

цих прав і захисту від підозри та обвинувачення, а також охорону особистих і майнових прав [130, с.49-50].

Згідно з ч.1 ст.20 КПК України засада забезпечення права на захист полягає у тому, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом. Також, ч.2 вказаної статті на слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд покладено обов'язок роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника [86].

Коментуючи дану норму, науковці зауважують, що право підозрюваного (обвинуваченого), виправданого, засудженого на захист – це сукупність наданих йому законом повноважень для спростування підозри або обвинувачення, пом'якшення покарання, а також захисту своїх особистих інтересів [88, с.63].

Разом із цим, законодавець не обмежує зміст права на захист тільки можливістю захищатися від підозри та обвинувачення, та надає учасникам кримінального провадження можливість захищати свої законні інтереси, використовувати всі надані законом права у будь-якій формі (активно чи пасивно). Саме до пасивної форми здійснення захисту слід віднести використання особою свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

При цьому, як наголошує Р.В. Бараннік, право на захист не може вбирати в себе заходів метою, яких є уникнення законної відповідальності за скоєне кримінальне правопорушення [10, с.20], адже як вірно зазначає М.С. Строгович, гарантії прав та законних інтересів особи у кримінальному

провадженні, гуманістичні принципи та інститути судочинства не перешкоджають інтересам правосуддя, а повністю їм відповідають [200, с.14].

Що стосується захисту особою своїх законних інтересів, то треба зазначити, що таким є, зокрема, неприпустимість притягнення її до кримінальної відповідальності за злочин, до якого вона не причетна; бажання особи забезпечити охорону своїх особистих та майнових прав під час кримінального судочинства; зацікавленість у тому, щоб бути притягнутою до кримінальної відповідальності виключно на законних підставах, тобто, лише у разі доведення її вини в законному порядку без обов'язкового сприяння в цьому з її боку. Це означає, що особа не зобов'язана бути джерелом доказової інформації та може відмовитися давати показання у справі [10, с.21].

Є. Ф. Куцова вважає, що право обвинуваченого на захист – це право на захист його законних інтересів. Оскільки кожне право обвинуваченого служить захисту його законного інтересу, всі без винятку права, що надані, входять до складу права обвинуваченого на захист, утворюють за своєю сукупністю це право [101, с.11].

Як слушно зазначає В. В. Вапнярчук, право на захист – сукупність процесуальних прав, які надаються і забезпечуються законом підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, для оспорування висунутої проти них підозри чи обвинувачення в скоєнні злочину, для доказування своєї невинуватості чи меншої винуватості, а також для захисту інших законних інтересів у кримінальному провадженні. Право на захист не тільки гарантія інтересів особи, але й гарантія інтересів правосуддя, це – соціальна цінність. Наявність широкого кола прав на захист не є перешкодою для розслідування кримінальних правопорушень, не сприяє ухиленню правопорушника від відповідальності, а, навпаки, допомагає виконанню завдань кримінального судочинства, створює найкращі умови для всебічного, повного і об'єктивного дослідження реальних обставин кримінального провадження, запобігає допущенню слідчих і судових помилок [23, с.36].

Р. В. Бараннік зазначає, що в особи, яка вирішила скористатися можливістю відмовитися давати показання та пояснення щодо себе і своїх родичів, на меті є, перш за все, небажання таким чином викрити себе або своїх близьких в частіше за все кримінально-караних діях, і таким чином сприяти виникненню небажаних для себе наслідків у вигляді кримінального покарання та інших видів юридичної відповідальності [10, с.20].

При цьому необхідно розмежовувати законний інтерес від суб'єктивної заінтересованості обвинуваченого, підозрюваного, які не рідко можуть збігатися. Відтак, не кожен особистий інтерес потрібно вважати законним інтересом, визнаним нормою права та відображеним у її змісті. Оскільки учасники процесу у більшості випадків прагнуть уникнути кримінальної відповідальності на незаконних підставах, то такий їх інтерес не може бути визнаним законним.

У результаті можна зробити висновок, що в системі наданих особі прав та свобод можливість відмовитися від пояснень та показань стосовно себе, близьких родичів та членів сім'ї являє собою самостійну процесуальну категорію, але вона входить до тієї сукупності прав і свобод, яка охоплюється назвою «право особи на захист своїх законних інтересів» [10, с.25].

Доцільно також звернутися до визначення природи досліджуваної засади з позиції форми закріплення її у законі. Йдеться про те, як ця норма представлена у законодавстві: чи у формі відсутності у особи обов'язку відповідати на запитання щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, чи у формі права відмовитися відповідати на такі запитання.

Безперечно, що в національному кримінальному процесуальному законодавстві це положення представлене через надання різним суб'єктам процесуальної діяльності відповідних прав. Конституція України підходить до цього питання менш чітко, адже положення «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення...» (ч.1 ст.63) може розумітися і як відсутність обов'язку давати показання або пояснення, і як право відмовитися

давати показання або пояснення. Тобто ми маємо справу зі свободою в її прямому розумінні.

Таким чином, визнаючи юридичну природу положення ч. 1 ст. 63 Конституції України стосовно сфери кримінального процесу, можна зробити висновок, що в ній закріплено право кожного на свободу не свідчити проти себе, близьких родичів та членів сім'ї. І оскільки основні права, свободи та обов'язки громадян, що містяться в Конституції, розвиваються та конкретизуються в інших галузях права, то досліджувана засада не є виключенням і реалізується за допомогою сукупності прав, закріплених у законах України, зокрема у КПК України. Свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї користується кожна особа – суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності, яка опиняється в становищі допитуваної чи опитуваної.

Щоб картина юридичної природи засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї була повною, необхідно з'ясувати її місце в системі прав і свобод.

За сферою відношення або за соціальним призначенням права поділяються на громадянські, політичні, соціально-економічні, культурні. Із огляду на це, вказана засада кримінального провадження відноситься до громадянських прав.

За суб'єктним складом здійснення прав або за характером суб'єктів поділяються на індивідуальні та колективні. Безперечно, що за цим критерієм досліджувана засада належить до індивідуальних прав.

За способом здійснення досліджувана засада кримінального провадження, належить до пасивних прав, оскільки відмова давати показання є актом бездіяльності.

Свобода особи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї належить до прав першого покоління, а саме до громадянських прав, які нараховують вже двісті років та вперше були зафіксовані у Декларації прав людини та громадянина та Білі про права.

Оскільки законодавство України не містить визначення свободи особи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, доводиться керуватися доктриною кримінального процесу.

У юридичній доктрині існують різні назви права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї: «іmunітет свідка», «родинний іmunітет», «іmunітет щодо викриття себе і близьких родичів та членів сім'ї», а свободу від самовикриття іноді визначають як «привілей проти самообвинувачення чи самовикриття».

На думку Р. В. Баранніка, свобода особи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї – виражена та гарантована Конституцією України можливість кожного суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності користуватися свободою вибору щодо того, надавати інформацію відповідно щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів особам та органам, які ведуть кримінальний процес, чи не надавати [8, с.10-11].

Як зауважує Н.М. Кіпніс, свобода від самовикриття полягає у тому, що уповноважена особа перед початком допиту зобов'язана роз'яснити допитуваному його право відмовитися давати показання про обставини, що викривають його у вчиненні злочину. Такою, що порушує привілей від самозвинувачення повинна визнаватися практика допиту як свідка особи, стосовно якої є достатні дані для притягнення її як обвинуваченого [59, с.34].

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада кримінального провадження охоплює ряд суб'єктивних прав: право мовчати (не говорити нічого) як з приводу підозри чи обвинувачення, так і з будь-яких інших питань, які, наприклад, можуть стати підставою для підозри самого допитуваного, його близьких родичів та членів сім'ї; право відмовитися відповідати на запитання; право не свідчити проти себе, близьких родичів та членів сім'ї; право бути поінформованим про ці права тощо [222, с.108].

Розглядаючи засаду свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, можна також виділити різні аспекти її розуміння: філософський, етичний, психологічний, правовий тощо [10, с.7].

Правовий аспект досліджуваної засади виражається у вимозі дотримання законності при її використанні. У першу чергу, це правило стосується осіб, які ведуть кримінальний процес, оскільки саме на них покладено обов'язок із дотримання законності, прав і свобод інших суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. Правовою гарантією справедливості у кримінальному судочинстві є положення про визнання доказів, отриманих із порушенням закону, такими, що не мають юридичної сили. Допит близького родича чи члена сім'ї без роз'яснення їм права про можливість відмовитися давати показання або примушування зазначених осіб відповідати на запитання щодо скоєного кримінального правопорушення, необхідно розцінювати як слідчу дію, проведену із порушенням закону. Відповідно, фактичні дані, отримані в результаті допиту, проведеного із зазначеними порушеннями, повинні втрачати доказове значення. Відсутність скарги особи, яка надавала показання чи пояснення на допущене під час допиту порушення їх прав не виключає незаконності слідчої дії [10, с. 8].

Таким чином, юридична мета реалізації свободи від самовикриття полягає у наступному: визначаються правила допустимості доказів у кримінальному процесі; встановлюються правові умови допиту будь-яких учасників кримінального процесу на будь-якій стадії кримінального судочинства. Не можна примушувати особу давати показання проти самого себе, «доводити свою провину». Така практика порушує права, суперечить процесуальним і моральним принципам [187, с.89].

Концепція прав особи, якій приділяється багато уваги в юридичних дослідженнях, має тісний зв'язок із філософським та соціологічним вченням про людину, а також має відношення до напрямку філософії, що називається аксіологією, тобто філософським вченням про цінності.

Філософський аспект досліджуваного права особи полягає у тому, що воно є соціальною цінністю, яка слугує задоволенню законних інтересів особи – члена правової держави, а отже, це право є цінністю загальнодержавною, оскільки сама особа та її інтереси є найвищою цінністю у правовій державі [7, с.10].

Соціальні цінності, що лежать в основі визначення прав особи, різноманітні. Вони передбачають задоволення інтересів найрізноманітніших характерів та напрямків. У випадку із досліджуваною засадою мова йде, зокрема, про таку цінність, як вільне волевиявлення допитуваної особи. Це положення складає психологічний аспект свободи не свідчити проти себе, близьких родичів та членів сім'ї.

Рішення про використання такої можливості особи завжди пов'язане зі складним психологічним вибором пріоритетних для неї цінностей: або залишитися вірним близьким родичам та членам сім'ї та моральним принципам, або дати показання тим самим заподіяти їм шкоду. Цей вибір може бути пов'язаний із прихованим від сторонніх осіб психологічним впливом, який може виражатися у погрозі застосування фізичного насильства, або створення несприятливих умов життя тощо. Відтак, бажаючи уникнути загострення відносин, хвилюючись за своє життя та здоров'я, допитувана особа може обрати варіант відмови від давання показань саме завдяки погрозам та умовлянням з боку близької особи, що притягується до кримінальної відповідальності, тобто під дією психологічного впливу.

У світлі розгляду психологічного аспекту засади свободи особи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї не можна не звернути увагу на застосування психологічного впливу на допитуваного як елементу слідчої тактики з метою отримання доказової інформації у кримінальному провадженні. Очевидно, що питання про критерії допустимості використання тих чи інших способів психологічного впливу залишається одним із найважливіших у теорії кримінального процесу.

Одним із перших думку про необхідність застосування такого впливу висловив О.Р. Ратинов, який зазначив, що вплив слідчого на психіку осіб, що беруть участь у провадженні, є одним із елементів слідчої тактики [169, с.294].

На думку В.Г. Лукашевича, психологічний вплив – це дії (у тому числі й комунікативні), що здійснюються за допомогою різних методів і комплексів прийомів, спрямованих на психіку людини (її емоційно-вольову та інтелектуальну сферу) з метою діагностики його психічного стану та зміни поведінки [111].

Ще в 1964 році А.Р. Ратиновим були сформульовані умови допустимості і правомірності використання психологічного впливу на допитуваного. Дещо пізніше, а саме в 1967 році ці положення були конкретизовані і розвинені ним. На думку А.Р. Ратинова, такими умовами є: законність, пізнавальна ефективність (спрямованість прийому на встановлення істини), вибірковість впливу (прийом повинен давати ефект лише у відношенні винних осіб і бути нейтральним по відношенню до інших допитуваних), відповідність професійної етики і норм моралі. Ці критерії правомірності й допустимості психологічних прийомів актуальні й донині, однак, треба зазначити, що вони носять дещо узагальнений характер, а необхідність їх конкретизації і уточнення жодною мірою не втратила свого значення [169].

Існує також і протилежна думка щодо застосування психологічного впливу на суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності під час проведення слідчих дій, прихильники якої категорично виступають проти можливого застосування такого впливу та трактують будь-який вплив на людину як насильство.

Слід зазначити, що основним напрямом психологічного впливу як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду є одержання правдивої інформації, законним шляхом з установлених законом джерел, відносно події, що розслідується [192, с.133]. Проте, особа, яка керується свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, певною мірою обмежує можливості слідчого, прокурора, слідчого

судді, суду по встановленню реальної дійсності у провадженні, чим викликає у особи, яка веде кримінальний процес, відповідну реакцію – бажання подолати таку протидію.

Отже, необхідно відокремити психологічний вплив від психологічного насильства (примусу), застосування якого є неприпустимим. Правомірний психологічний вплив не диктує конкретну дію, не вимагає свідчення того чи іншого змісту, а, втручаючись у внутрішні психічні процеси, формує правильну позицію людини, свідоме ставлення до своїх громадянських обов'язків і лише опосередковано призводить особу до вибору певної лінії поведінки [11]. При насильстві допитувана особа істотно обмежена або зовсім позбавлена можливості вибирати для себе лінію поведінки. Вона зумовлена альтернативою, яку ставить особа, яка провадить розслідування. Єдиний вихід із ситуації що склалась допитуваний вбачає у виконанні дій, продиктованих слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом [169, с.294-295].

Таким чином, перетворення психологічного впливу на психологічне насильство відбувається у разі позбавлення (чи обмеження) відповідної особи права на власний розсуд приймати рішення щодо своєї поведінки під час досудового розслідування чи судового розгляду. При цьому, психологічне насильство є там, де особа втрачає свободу вибору не будь-якої поведінки, а саме правомірної, забезпеченої нормами закону [16, с.142].

У сучасній юридичній літературі набула поширення точка зору про об'єктивне існування в кримінальному процесі психологічного впливу на його суб'єктів. Психологічний вплив у ході розслідування обумовлюється самою природою слідчої діяльності. Щоб дізнатись про вчинене правопорушення уповноважена особа спілкується із суб'єктами кримінального провадження, які у тій чи іншій мірі володіють відомостями. Постановка перед особою будь-якого запитання є засобом передачі інформації, яка впливає на її свідомість, змушує психіку шукати відповідь. Таким чином, психологічний вплив є невід'ємним і притаманним елементом процесу спілкування людини взагалі, а тому в останній час залишається все менше прихильників, які відносять його до

незаконних засобів розслідування [112, с.189]. Разом із тим такий вплив завжди має місце й у відправленні правосуддя. Кримінальний і кримінальний процесуальний закон забороняють вплив лише у його грубих проявах, у формі шантажу, насильства, погрози, приниження честі та гідності [84, с.201-202].

Засада свободи особи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час кримінального провадження допомагає боротися із наданням завідомо неправдивих показань. Найпоширеніші серед мотивів, що спонукають допитуваного на такий крок, є вплив на допитувану особу зацікавлених осіб шляхом погроз, підмовлянь тощо; характер взаємовідносин із підозрюваним, обвинуваченим, засудженим (сімейні та родинні зв'язки); особиста зацікавленість допитуваного (бажання уникнути відповідальності, розголошення фактів приватного життя, дискредитації себе, близьких родичів та членів сім'ї); психічний стан, у якому перебуває особа під час допиту (бажання допомогти підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, боязнь помсти тощо). Відтак, у свідомості допитуваної особи відбувається конфлікт мотивів, який завершується вибором одного із мотивів. У свою чергу, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї допомагає вирішити проблему боротьби мотивів, надає можливість відмовитися від надання показань та пояснень і не змушує особу вдаватися до завідомо неправдивих показань.

Положення Конституції України та відповідні норми кримінального процесуального законодавства забезпечують захист честі та гідності особи. Саме ці моральні категорії можуть бути порушені, коли особа залучається до сфери кримінальної процесуальної діяльності. Терміни «честь» та «гідність» перебувають у тісному взаємозв'язку. Однак, вони не є тотожними. Подібно до «гідності», поняття «честь» розкриває ставлення людини до самої себе та до неї з боку суспільства. При цьому якщо уявлення про гідність особи виходить із принципу рівності всіх людей у моральному відношенні (гідність – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми; ставлення до людини

інших людей, в якому визнається її безумовна цінність), то моральна цінність людини в понятті «честь» пов'язується з її реальною життєдіяльністю, соціальним статусом, визнаними чеснотами. Якщо уявлення про гідність особи ґрунтується на принципі рівності всіх людей у моральному сенсі, то в понятті «честь» люди оцінюються диференційовано, що знаходить відображення в понятті «репутація» (честь – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні свого соціального статусу, роду діяльності й моральних заслуг, і відповідне ставлення до неї суспільства, яке рахується з її репутацією). На практиці можуть зустрітися випадки, коли показання особи, яка володіє свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, можуть призвести не тільки до викриття її самої чи близьких родичів та членів сім'ї, а й істотної шкоди гідності, репутації, соціальному статусу тощо. Отже, із моральної точки зору досліджувана засада захищає ще й честь і гідність особи [10, с.16].

Погоджуємося із доводами Р.В. Баранніка та О.П. Шибіко про те, що свобода від самовикриття та викриття своїх близьких родичів для суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності полягає в тому, що жодна особа суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності не може бути примушеною і не зобов'язана надавати органам, які ведуть кримінальний процес, інформацію про вчинення цією особою чи її близьким родичем діяння, за яке встановлений будь-який з видів юридичної відповідальності (кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова), а також інформацію, яка містить таємницю особистого життя [243, с.1].

Однак розглядаючи свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї саме як засаду кримінального провадження, приходимо до переконання, що це – закріплена та гарантована чинним законодавством України та міжнародними нормативно-правовими актами можливість кожного учасника кримінальної процесуальної діяльності вільно, самостійно вирішувати чи надавати інформацію та інші докази щодо себе,

близьких родичів та членів сім'ї особам та органам, уповноваженим на ведення кримінального провадження.

1.3. Порівняльно-правове дослідження засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у законодавстві зарубіжних країн

Оскільки свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї отримали широке розповсюдження та ґрунтовне закріплення у законодавстві багатьох країн світу, вважаємо за необхідне викласти у цій роботі порівняльно-правове дослідження вказаної засади.

У англійському доказовому праві передбачений інститут свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів, основним елементом якого є «право на мовчання» обвинуваченого. Допиту передують попередження про те, що особа не зобов'язана нічого говорити, але це мовчання може ускладнити її захист. Усе, що вона скаже, може бути доказом по справі. Перша частина даного попередження уособлює презумпцію невинуватості, адже обвинувачений не повинен доводити свою вину. Друга частина є відображенням обмеження досліджуваної нами засади [224, с.170; 225, с.345].

Підсудний при наявності бажання міг давати пояснення, не підтверджені присягою, проте після прийняття «Закону про кримінальне правосуддя» від 1982 року підсудний міг або відмовитися давати показання, або погодитися виступити у якості простого свідка, тобто скласти присягу і бути притягнутим до кримінальної відповідальності у випадку надання завідомо неправдивих показань [108, с.29].

Законом 1994 року «Про кримінальну юстицію та громадський порядок» було обмежено «право на мовчання». Якщо раніше мовчання підсудного сторона обвинувачення не могла розцінювати жодним чином та робити висновки, то тепер суд, присяжні та обвинувач можуть надати цьому будь-яку

оцінку. Отже, склалася ситуація, коли підсудний повинен давати правдиві показання під присягою і брати участь у перехресному допиті, що фактично вказує, що на нього лягає обов'язок доказування невинуватості [108, с.30].

Оскільки в Англії при згоді обвинуваченого давати показання до нього застосовується процедура допиту свідка, то він притягується до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві показання та відмову свідчити. Таким чином, свідками є і обвинувачений, і потерпіли, і свідки (у вузькому значенні слова), і експерт тощо. До вказаних осіб застосовуються як загальні правила їх допиту, так і спеціальні, із урахуванням зацікавленості у справі та процесуального статусу [108, с.30].

При цьому, заборонено примушувати свідка відповідати на запитання або вимагати від нього будь-яких речових доказів, які належать йому на праві власності, якщо він під присягою запевняє, що це потягне за собою обвинувачення його у вчиненні злочину, накладення на нього арешту тощо. Показання вважаються допустимими тільки за умови їх добровільності, відсутності навіювання, погроз, примусу, залякування. Відтак, англосаксонське кримінальне процесуальне право не виділяє показання підозрюваного чи обвинуваченого як окреме джерело доказів, прирівнюючи їх до свідків [133, с. 117].

Щодо права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, то подружжя має право відмовитися повідомляти інформацію, яка стала відомою одному з них від іншого під час перебування у шлюбі. Дружина або чоловік обвинуваченого можуть викликатися як свідки лише на прохання обвинуваченого, за винятком справ, де вони зобов'язані бути свідками (справи про двошлюбність, правопорушення проти дітей, проти одного із подружжя тощо).

Таким чином, у кримінальному процесі Англії право обвинуваченого на мовчання існує, але його використання пов'язане із ризиком викликати у суду та присяжних упереджене ставлення. Якщо обвинувачений забажає дати показання, він переводиться до розряду свідків, дає присягу і допитується як

свідок. При цьому він зобов'язаний відповідати на запитання, давати правдиві показання й за неправдиві показання може бути притягнутий до кримінальної відповідальності [133, с.118].

Свобода особи від самовикриття не розповсюджується на обвинуваченого у повному обсязі, оскільки якщо він відмовляється від права на мовчання і дає показання, то зобов'язаний відповідати на всі питання інкримінуючого характеру у кримінальному провадженні. Привілей від самовикриття діє у випадку, якщо обвинуваченому розпочнуть задавати питання щодо інших злочинів, які не є предметом цього провадження. У випадку відмови обвинуваченого від надання показань, допит не проводиться. При цьому обвинувач не повинен коментувати той факт, що підсудний відмовився давати показання [133, с.118].

Визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину має вирішальне значення. Якщо підсудний визнав себе винуватим, то спору нема, й дослідження доказів вини стає зайвим. Така переоцінка значення зізнання обвинуваченим своєї вини не відповідає інтересам установлення реальних обставин події, оскільки зізнання обвинуваченого, навіть добровільне, нерідко буває неправдивим. Тому, в англійському кримінальному процесі міститься ряд умов, за наявності яких зізнання обвинуваченого є вирішальним доказом його вини: добровільність зізнання, відсутність навіювання, спокуси, погроз, обіцянок, примусу [133, с.118-119].

Доцільно також звернути увагу на законодавство Сполучених Штатів Америки, адже у п'ятій поправці до Конституції яких зазначено, що ніхто не повинен примушуватися у будь-якій кримінальній справі свідчити проти себе. У подальшому свободу від самовикриття конкретизовано в «правилах Міранди» (справа «Міранда проти Арізони» 1966 року) та зобов'язано працівників поліції перед допитом роз'яснити допитуваній особі зрозумілими і недвозначними термінами її права, зокрема право зберігати мовчання, адже усе що вона скаже буде використано у якості доказів проти неї, право на адвоката

тощо. Тобто, у кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки право обвинуваченого на мовчання є елементом «правила Міранди».

Це правило не розповсюджується на підозрюваних, якщо вони у момент допиту не знаходяться під арештом. Обвинувачений може добровільно відмовитися скористатися цими правами, розуміючи і усвідомлюючи свої дії. Заява, зізнання підозрюваного, отримані без дотримання «правила Міранди» можуть бути використані у суді лише в тому випадку, якщо вони виправдувальні. Таким чином, нейтралізується примус із боку поліції. Загроза визнання доказів недійсними утримує поліцію від несанкціонованих дій, адже це може викликати виключення із провадження й тих доказів, у достовірності яких немає сумнівів [56, с.5].

Формально свобода від самовикриття розповсюджується на всіх свідків, котрі виступають в суді, але лише суд вирішує можливість надання «права на мовчання», виходячи із обставин справи і природи наданих свідком доказів. Якщо суд вирішить, що немає небезпеки інкримінування, то свідок зобов'язаний давати показання. У протилежному випадку повинно оцінюватись кожне окреме питання, а небезпека має бути дійсною і серйозною [108, с.30].

У порівнянні з Англією право на мовчання у Сполучених Штатах Америки не має обмежень, оскільки відмова обвинуваченого від надання показань не повинна створювати презумпцію вини. Відтак суддею роз'яснюється присяжним, що вони не повинні із факту мовчання робити несприятливі для допитуваної особи висновки.

Разом із цим, у законодавстві Сполучених Штатів Америки закріплено, що свідок може не давати показання проти себе; обвинувачений у кримінальному провадженні не викликається в якості свідка та може відмовитись надавати показання; будь-яка допитувана особа має привілей відмови від розкриття будь-яких доказів, які можуть стати підставою для її підозри чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення; особа, яка перебуває у шлюбі має право відмовитися від дачі показань проти іншого члена подружжя, своїх родичів та осіб, які разом з нею проживають.

Верховний Суд Сполучених Штатів Америки встановив винятки у правилах оголошення «попередження Міранди» у цілях суспільної безпеки у справі «Штат Нью-Йорк проти Кварлза». Поліція отримала інформацію про те, що озброєний злочинець проник до овочевого магазину. Знайшовши його там, поліцейські провели особистий обшук і виявили порожню кобуру. Не оголошуючи «попередження Міранди», поліцейський запитав підозрюваного, де той сховав пістолет. Він вказав на місце. Оскільки допит заарештованої особи відбувався в умовах існування загрози суспільної небезпеки Верховний Суд Сполучених Штатів Америки прийшов до висновку, що право на мовчання у певних випадках може бути обмеженим в цілях суспільної безпеки [108, с.31].

Не чужою є засада свободи особи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї для Франції, у якій показання обвинуваченого мають подвійне значення: по-перше, це – засіб доказування, необхідний для встановлення обставин реальної дійсності у кримінальному провадженні; по-друге, вони розглядаються як один із засобів здійснення права на захист [133, с.107].

Слідчий суддя і суд зобов'язані допитати обвинуваченого з метою отримання його показань під час розслідування і судового розгляду. При допиті обвинувачений не приносить присягу і має право взагалі не давати жодних показань. Під час першої явки слідчий суддя, суд повинні роз'яснити це право, про що робиться відповідна відмітка у протоколі. Якщо ж обвинувачений виявить бажання дати показання, допит проводиться негайно [133, с.110].

На відміну від кримінального процесу Англії французький кримінальний процес не вважає визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення вирішальним доказом, який тягне за собою припинення дослідження доказів у справі [133, с.110].

Свідки перед допитом приносять присягу про те, що вони будуть «говорити без ненависті й страху всю правду й нічого, крім правди». Забороняється допитувати у якості свідків осіб, проти яких є серйозні докази їхньої вини, коли це завідомо тягне за собою порушення права на захист. За

загальним правилом потерпілий допитується як свідок, проте у випадку пред'явлення ним цивільного позову та відмови давати свідчення, ця особа допитується як обвинувачений. Показання потерпілого не розглядаються як особливий вид доказів – вони прирівнюються до показань свідків. Цивільний позивач наділений деякими додатковими правами, яких не мають інші свідки, наприклад, правом на присутність адвоката при провадженні допиту [133, с. 107-108].

Також, учасникам французького кримінального процесу гарантовано право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Зокрема, не можуть заслуховуватися під присягою показання батька, матері, сина, дочки та інших родичів обвинуваченого по висхідній і низхідній лініях, братів і сестер, свояків, подружжя, у тому числі й після розлучення, цивільного позивача, потерпілого, дітей віком до 16 років. Однак, коли хтось із цих осіб був допитаний під присягою, то це не тягне недійсності показань, якщо жодна зі сторін не заперечує проти складення присяги. У разі заперечень, свідок може бути заслуханий у порядку одержання відомостей так званого довідкового характеру [133, с.108].

У німецькому кримінальному процесі, як і кримінальному процесуальному законодавстві України, дача показань є правом, а не обов'язком обвинуваченого. Оскільки свобода від самовикриття вважається основним принципом допиту як на попередньому слідстві, так і при судовому розгляді, то перед допитом обвинуваченому має бути повідомлено його право на мовчання, на зустріч із захисником, на власноручне написання своїх показань та роз'яснено яке саме діяння йому інкримінується [128, с.73].

Головною вимогою постає добровільність. Забороняється фізичний вплив на обвинуваченого, тортури, обман, гіпноз, застосування спеціальних препаратів тощо. Визнання обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, на відміну від законодавства Франції та України, є вирішальним доказом. При цьому, відмова від визнання вини тягне за собою посилення покарання [133, с.102-103].

Серед інших прав свідка у кримінальному процесі Німеччини варто виділити право на відмову від дачі показань з особистих причин, право на відмову від дачі показань з професійних причин, право професійних помічників (адвокатів, лікарів, аудиторів та ін.) на відмову від дачі показань, право на відмову від надання відомостей, особистого характеру, право на відмову від прийняття присяги, допомога адвоката, компенсація для свідків [115, с.135].

Право на відмову від дачі показань є більш конкретизованим у КПК Німеччини ніж у КПК України. Так, у ч.ч.2,4 ст.65 КПК України міститься перелік осіб, які не можуть бути допитані як свідки, а в п.3 ч.1 ст.66 КПК України передбачено можливість свідка відмовитись від дачі показань щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї [86].

У свою чергу КПК Німеччини у §52 містить ширший перелік осіб які вправі відмовитися від дачі показань: особа заручена з обвинуваченим або особа, якій обвинувачений дав обіцянку про укладення одностатевого шлюбу; чоловік/дружина обвинуваченого, також якщо шлюб вже розірваний; особа, з якою укладено одностатевий шлюб, також якщо шлюб вже розірваний; особи, які перебувають або перебували з обвинуваченим у родинних стосунках чи по бічній лінії до третього ступеня споріднення, а також особи, які усиновлені та є усиновлювачами. Також, §53 містить перелік свідків, наділених правом на відмову від дачі показань з професійних причин. Зокрема, до них належать аудитори, податкові консультанти та уповноважені з податків, дитячі та підліткові психотерапевти, аптекарі, консультанти з питань наркотичної залежності [115, с.136].

На відміну від українського законодавства, у КПК Німеччини міститься низка норм, що регулює порядок прийняття присяги свідком (§59-67). Свідки приводяться до присяги, тільки якщо суд за своїм розсудом вважатиме це за необхідне у зв'язку з вирішальним значенням показань або для забезпечення дачі правдивих показань. Родичі обвинуваченого мають право відмовитися від прийняття присяги у зв'язку з дачею показань. Про це право їм повідомляють заздалегідь. У випадках, коли досудове розслідування не дозволяє зволікання

або свідок імовірно не зможе з'явитися у судове засідання, він може прийняти присягу під час досудового розслідування. Якщо свідок посилається на те, що з релігійних або ідеологічних причин не хоче приймати присягу, він повинен підтвердити, що свідчення є правдивими, таке підтвердження прирівнюється до присяги. Особа з порушенням слуху або мови приймає присягу за своїм вибором, – за допомогою повторення тексту присяги, переписування і підписування тексту присяги або за допомогою особи, яка забезпечує розуміння мови жестів. Якщо свідок, після того, як він дав показання під присягою, повторно дає показання в рамках того самого досудового розслідування або того самого судового провадження, суддя може, замість повторного приведення до присяги, отримати від свідка запевнення у правильності показань з посиланням на раніше прийняту присягу. Існує заборона на приведення до присяги осіб, які до моменту допиту не досягли 18 років або не мають достатнього уявлення про сенс присяги внаслідок недостатньої зрілості або внаслідок психічного захворювання, розумової відсталості, або душевної хвороби; підозрюються у вчиненні діяння, що є предметом розслідування, беруть участь у ньому або приховують, підозрюються у перешкоджанні покаранню або скупці краденого чи вже засуджені за це [115, с.135-136].

Національний законодавець закріплюючи інститут прийняття присяги у ч.2 ст.352 КПК України, обмежився лише покладенням обов'язку приведення свідка до присяги на головуючого суддю, текстом присяги та врегулюванням складання присяги німими свідками.

При цьому, за КПК Німеччини свідок зобов'язаний давати правдиві показання. У випадку порушення цього обов'язку суддя має право накласти штраф або піддати його адміністративному арешту. Із метою спонукання свідка до дачі показань суддя може арештувати його на строк, який не перевищує тривалості даної стадії процесу або не більше як шість місяців. За дачу завідомо неправдивих показань передбачена кримінальна відповідальність до 5 років ув'язнення (§153 КК Німеччини) [132, с.31-32].

У законодавстві Російської Федерації свобода особи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї закріплена у ст. 51 Конституції, відповідно до якої ніхто не зобов'язаний свідчити проти себе, одного із подружжя і близьких родичів, коло яких визначено федеральним законом [72].

У зв'язку з існуванням свободи від самовикриття та права на захист підозрюваний і обвинувачений мають право, але не зобов'язані давати показання. Визнання вини повинне бути добровільним, а обмова, викликана примусом, погрозами та іншими способами впливу, не може бути визнана законним, допустимим доказом. Конституція та КПК Російської Федерації забороняють використання доказів, отриманих із порушенням закону [72; 224, с.170].

Щодо свідків, то вони теж мають право не свідчити проти себе, одного із подружжя та близьких родичів. Близькими родичами відповідно до п.4 ст.5 КПК Російської Федерації є чоловік, дружина, батьки, діти, усиновителі, усиновлені, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки. Цей перелік є вичерпним, у зв'язку з чим такі обставини, як вінчання в церкві, наявність спільних дітей і ведення спільного господарства, хоча самі по собі вони не породжують формальних подружніх відносин, не дають особі права на підставі ч.1 ст.51 Конституції Російської Федерації відмовитися від дачі свідчень [39]. Особа, якій сторона обвинувачення пропонує повідомити інформацію, що викриває її чи близьких родичів у вчиненні кримінального правопорушення, має право відмовитися свідчити і не може жодним чином притягуватися до юридичної відповідальності. При цьому, давати показання чи ні особа повинна вирішити самостійно, без жодного тиску ззовні [43, с.52-53].

Однак, користуючись свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, суб'єкти кримінального процесу не мають можливості впливати на оголошення у судовому засіданні інформації, отриманої до моменту відмови надавати показання. Заявлена у суді відмова підсудного, потерпілого чи свідка від надання показань не перешкоджає

оголошенню даних, отриманих у ході попереднього розслідування чи судового розгляду, якщо вони отримані відповідно до вимог процесуального законодавства [39, с.77].

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї притаманна і для східних країн. Так, відповідно до ст.20 КПК Азербайджанської Республіки, ніхто не може бути змушений до дачі показань проти себе і своїх близьких родичів та бути підданим переслідуванню за це. Особа, якій на попередньому чи судовому розгляді пропонується надати відомості, які викривають у здійсненні кримінального правопорушення її чи близьких родичів, має право відмовитися від дачі показань, не боячись будь-яких негативних юридичних наслідків. Підозрюваний чи обвинувачений не притягуються до кримінальної відповідальності у випадку дачі завідомо неправдивих показань. Щодо свідків чи потерпілих, які приховують свою участь у вчиненні кримінального правопорушення, то вони попереджаються про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання, лише за умови якщо не перейдуть у розряд обвинувачених чи підозрюваних [168].

У Конституції Естонії зазначено, що ніхто не може бути примушений свідчити проти самого себе чи своїх близьких [68]. Дана норма має досить загальний характер та деталізується у процесуальному законодавстві. У КПК Естонії зазначено, що на початку допиту підозрюваному роз'яснюється, що він має право відмовитися від дачі показань і що дані ним показання можуть бути використані проти нього. Свідок може відмовитися від дачі показань також у випадку, якщо вони можуть бути використані як обвинувачення проти нього чи родичів підозрюваного або обвинуваченого по низхідній та висхідній лініях; повнорідних та неповнорідних братів і сестер підозрюваного чи обвинуваченого, також осіб, які перебувають чи перебували у шлюбі із повнорідними та неповнорідними братами і сестрами підозрюваного чи обвинуваченого; вітчима, мачухи чи прийомних батьків, пасинка, падчериці чи прийомних дітей підозрюваного чи обвинуваченого; усиновителів і усиновлених підозрюваного чи обвинуваченого; чоловіка (дружини)

підозрюваного чи обвинуваченого або постійного співмешканця (співмешканки), у тому числі після припинення шлюбу чи постійного співжиття [92].

У Конституції Білорусії зазначено, що ніхто не повинен примушуватися до надання показань та пояснень проти себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів. Докази, отримані з порушенням закону, не мають юридичної сили [67]. Норми КПК Республіки Білорусь деталізують вказане конституційне положення: підозрюваний та обвинувачений мають право давати показання з приводу пред'явленої підозри та інших відомих обставин, що мають значення для кримінальної справи. Також у ст.6 КПК Республіки Білорусь окремо розтлумачено наступні поняття: близькі родичі – батьки, діти усиновителі, усиновлені, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки, а також чоловік (дружина) потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого чи особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння; члени сім'ї – близькі родичі, інші родичі, непрацездатні утриманці та інші особи, які проживають разом із учасником кримінального процесу та ведуть спільне господарство [93].

Свобода особи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї врегульовані й Основним Законом Словацької Республіки, згідно якого кожен має право відмовитися надавати показання, якщо це створює для нього чи його близьких небезпеку кримінального переслідування [71].

Конституція Литовської республіки у ст.31 проголосила, що забороняється примушувати давати свідчення проти себе, членів своєї сім'ї або близьких родичів [69].

Наведеним конституційним нормам, як і ст.63 Конституції України [74], притаманний дещо загальний характер, адже у них не визначено процесуального статусу допитуваних осіб та чіткого кола близьких осіб. Проте, це питання конкретизується у процесуальному законодавстві.

Однак, не у всіх законодавствах так широко трактується свобода особи від самовикриття.

Конституції Македонії та Хорватії обмежують дану засаду колом користувачів, а саме надають це право лише заарештованим, затриманим та обвинуваченим особам. Так, у ст.29 Конституції Республіки Хорватії міститься наступне положення: «Обвинувачений і засуджений не може бути примушений свідчити проти себе чи визнавати свою вину. Докази, отримані незаконним способом, не можуть бути використані при здійсненні судочинства [73]. У свою чергу, у Конституції Македонії зазначено, що кожна викликана до суду, заарештована або затримана особа не може бути примушена надавати будь-які свідчення [70].

Також, у межах цієї роботи варто розглянути міжнародні документи, що спрямовані на забезпечення свободи особи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, до яких відноситься «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку», прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року. У ст. 5 вказаного нормативно-правового акту зазначено, що жодна посадова особа з підтримання правопорядку не може здійснювати, підмовляти або терпимо ставитися до будь-якої дії, що являє собою катування, яке означає будь-яку дію, шляхом котрої собі навмисно завдається сильний біль або страждання фізичне чи розумове ... з метою отримання від неї або від третьої особи інформації або зізнання [63]. Отже, досліджувана засада відображена через заборону вимагати від особи, що допитується, або від третьої особи інформації інкримінуючого характеру або зізнання.

Більш конкретно, але через покладання заборони на здійснення певних дій, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї виражена у «Зводі принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі», затвердженому резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 09 грудня 1988 року, де заборонено зловживати становищем особи, що затримана чи знаходиться в ув'язненні з метою примушення її до зізнання, будь-якого викриття самої себе або давання показань проти іншої особи [49].

Радю Європи було видано цілий ряд документів, спрямованих на заборону катувань, а отже, у такий спосіб забезпечення права особи на відмову давати показання. До таких документів належать: «Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод» від 04 листопада 1950 року [65], «Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводженню чи покаранню» від 28 листопада 1987 року [44].

Положення проти катувань також знаходимо в документах ОБСЄ: у «Підсумковому документі Віденської зустрічі держав-учасниць НБСЄ» від 15 січня 1989 року [149], у «Документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ» від 29 червня 1990 року [40], у «Підсумковому документі Будапештського саміту держав-учасниць НБСЄ» від 21 листопада 1990 року [150].

До документів регіонального характеру, які дають нам можливість прослідкувати стан досліджуваної засади кримінального провадження у різних частинах світу, належать «Американська конвенція про права людини» від 22 листопада 1969 року, яка категорично виступає проти катувань та зазначає, що під час розгляду справи у суді кожна особа має право, на основі повної рівності, та такий мінімум гарантій: право не бути примушеним до давання показань проти себе або до визнання себе винним [1] та «Африканська Хартія прав людини та народів» від 26 червня 1981 року, згідно якої кожна особа має право на повагу до її гідності ... Забороняється ... катування, жорстоке, нелюдське або принижуюче людську гідність поводження та покарання [5].

Чинним КПК України у ч.5 ст.9 КПК встановлено, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [86].

Досліджуючи засаду свободи особи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї неможливо не звернутись до практики ЄСПЛ, який постановив, що хоча воно (право на мовчання) не згадується спеціально у ст.6 «Конвенції про захист прав та основоположних

свобод» [65], проте немає сумнівів, що право зберігати мовчання на поліцейському допиті і право не надавати свідчення проти себе є визнаними скрізь нормами, що становлять суть справедливого розгляду відповідно до вказаної статті.

У рішеннях у справах «Лазаренко проти України» 19 листопада 2009 року та «Нечепорук і Йонкало проти України» 21 квітня 2011 року ЄСПЛ зазначив, що принципи права на захист та права не свідчити проти себе відповідають загальновизнаним міжнародним стандартам прав людини, які лежать в основі концепції справедливого судового розгляду та метою яких, зокрема, є захист обвинувачених від незаконного примусу з боку влади. Вони також сприяють попередженню судових помилок та досягненню мети ст.6, зокрема, рівності між органами розслідування та обвинувачення та обвинуваченими. Право не свідчити проти самого себе передбачає, зокрема, що органи обвинувачення у кримінальній справі прагнуть довести свою правоту стосовно обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою примусу або тиску проти волі обвинуваченого [172; 174].

Зокрема, у справі «Нечепорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року ЄСПЛ зазначив, що докази, здобуті за допомогою заходу, який визнано таким, що суперечить ст.3 Конвенції, потребують окремого підходу. Допустимість як доказів свідчень, отриманих за допомогою катувань, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні призводить до його несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких показань і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження підсудного. Первинні зізнання заявника були отримані від нього в результаті поганого поводження, яке прирівнюється до катування у значенні ст.3 Конвенції. При розгляді його справи національні суди визнали ці зізнання допустимими доказами. Однак, це звело нанівець саму суть права заявника не свідчити проти себе, незалежно від того, яку вагу мали зазначені зізнання у доказовій базі для його засудження і незалежно від того, що протягом слідства він зізнавався ще кілька разів [174].

Іще один приклад визнання ЄСПЛ порушення права на мовчання стосується дуже поширеного випадку допиту особи, яка фактично підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, в якості свідка у справі під загрозою кримінальної відповідальності за відмову давати показання з одночасним її інформуванням про право не свідчити проти себе – справа «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року. Так, стосовно використання доказів, здобутих із порушенням права затриманого на мовчання та права не свідчити проти себе, ЄСПЛ вказав, що це – загальновизнані міжнародні стандарти, які є основними складниками поняття справедливого судового розгляду за ст.6. Встановлення таких стандартів пояснюється, зокрема, необхідністю захисту обвинуваченого від неправомірного тиску з боку органів влади, що дає змогу уникати помилок при здійсненні правосуддя та реалізації цілей ст.6. Право не свідчити проти себе вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення в кримінальній справі не допускати – при спробах доведення своєї версії проти обвинуваченого – використання доказів, здобутих за допомогою методів примусу чи тиску всупереч волі обвинуваченого [178].

Оскільки з першого допиту заявника стало очевидним, що його показання були не просто показаннями свідка злочину, а фактично зізнанням у його вчиненні, з того моменту, коли заявник уперше зробив зізнання, вже не можна було стверджувати про відсутність у слідчого підозри щодо причетності заявника до вбивства [178].

Таким чином, становище заявника стало значно вразливішим одразу після вжиття серйозних слідчих заходів з перевірки підозри стосовно нього та підготовки версії обвинувачення. Отже, з огляду на обставини справи, ЄСПЛ дійшов висновку про застосовність ст.6 Конвенції з моменту, коли заявник зізнався у вбивстві [178].

У справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 року ЄСПЛ дійшов висновку про наявність порушення ст.6 Конвенції в частині порушення права заявника на мовчання та привілею проти самовикриття у справі, в якій захисник заявника порадив йому не давати показань, але після усунення

слідчим захисника із справи заявник надав визнавальні показання, які були в деталях схожими із показаннями іншого співобвинуваченого [179].

При цьому, ЄСПЛ досить широко трактує право на мовчання, не обмежуючись лише показаннями отриманими під час допиту, а включає до цього поняття будь-які докази, що можуть у подальшому слугувати підставою для підозри, обвинувачення у скоєнні кримінального правопорушення [230, с.209].

Таку позицію ЄСПЛ висвітлив у справі «Функе проти Франції» від 25 лютого 1993 року. ЄСПЛ прийшов до переконання про порушення п.1 ст.6 Конвенції, адже митні служби спровокували пред'явлення обвинувачення пану Функе з метою отримання деяких документів, про існування яких у них були припущення, але повної впевненості не було. Не маючи можливості або не бажаючи отримати їх якимось іншим шляхом, вони спробували змусити заявника надати суду докази свого власного порушення. Особливості митного права не можуть виправдати порушення права будь-якого «обвинуваченого» (в розумінні ст.6) мовчати або не давати показання на підтвердження своєї провини [177].

Отже, пройшовши досить довгий шлях у своєму формуванні, засада свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї зайняла почесне місце не лише у внутрішньодержавних нормах, а актах регіонального та міжнародного рівня, як у національній судовій практиці, так і міжнародній. Форма закріплення, досліджуваної засади, її зміст, обсяг та сфера дії різняться у законодавствах різних країн. Попри те, що надання свідчень і показань вважається громадським обов'язком кожного, законодавець чітко окреслює можливу міру втручання у життя особи та надає їй право вільного вибору можливої поведінки.

Встановлення безпосередньо в Конституціях багатьох країн світу формули свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї та закріплення її у нормах процесуального законодавства, як об'єктивного правового положення, має найважливіше

значення для захисту прав і законних інтересів особи, яка залучається до кримінального судочинства, для слідчої, судової практики та законотворчого процесу [10, с.75].

З'ясовуючи думку вітчизняних практичних працівників 46% працівників поліції, 68% – прокуратури відповіли, що використання учасниками кримінального провадження свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї заважає досудовому розслідуванню та судовому розгляду; 30% працівників поліції, 20% – прокуратури, 90% – суддів, 70% адвокатів відповіли, що досліджувана засада сприяє захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження; 11% працівників поліції, 8% прокуратури, 10% суддів, 20% адвокатів – сприяє ефективності досудового розслідування та судового розгляду; 13% працівників поліції, 4% прокуратури, 10% адвокатів – не впливає жодним чином.

Важливим для дослідження свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є розкрити поняття «близькі родичі» та «члени сім'ї». Вказані дефініції використовуються у різних галузях права, але у Конституції України вживаються без визначення змісту і тлумачення.

У ч.2 ст.3 СК України вказується, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Однак, ст.3 СК України передбачено, що подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно [188].

На думку О.В. Розгона із вказаних положень закону вбачається, що члени сім'ї – це особи, які перебувають у шлюбі, їхні діти, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [182, с.114].

Для більш широкого розуміння поняття «член сім'ї» Конституційний Суд України у рішенні від 03 червня 1999 року (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») №5-рп/99 зазначив, що до кола членів сім'ї, наприклад, військовослужбовця, належать його (її) дружина (чоловік), їх діти і батьки. Діти є членами сім'ї незалежно від того, чи є це діти будь-кого з подружжя, спільні або усиновлені, народжені у шлюбі або позашлюбні. Членами сім'ї можуть бути визнані й інші особи за умов постійного проживання разом з суб'єктом права на пільги і ведення з ним спільного господарства, тобто не лише його (її) близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід, баба), але й інші родичі або особи, які не перебувають з військовослужбовцем у безпосередніх родинних зв'язках (неповнорідні брати, сестри; зять, невістка; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки та інші) [180].

Стаття 1 Закону України «Про запобігання корупції» визначає, що близькі особи – це особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у частині першій статті 3 цього Закону (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких із суб'єктом не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, а також – незалежно від зазначених умов – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням згаданого суб'єкта [160].

Зазначений вище закон містить також тлумачення терміну «члени сім'ї», згідно якого це – особи, які перебувають у шлюбі, а також їхні діти, у тому числі повнолітні, батьки, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [160].

Чинний КПК України не виокремлює понять «члени сім'ї» і «близькі родичі» та у п.1 ч.1 ст.3 зазначає, що близькі родичі та члени сім'ї – це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [86].

Розглядаючи вказані поняття в контексті досліджуваної роботи, вважаємо не доцільним виокремлювати терміни «члени сім'ї» та «близькі родичі», адже право допитуваної особи не надавати показань та пояснень поширюється на інформацію як щодо членів сім'ї, так і щодо близьких родичів, не передбачаючи жодної різниці між цими категоріями.

Висновки до розділу 1

Відображено історичний розвиток засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї із моменту виникнення судочинства, яке відбувається після появи перших ознак державності, до сучасності.

Встановлено, що у сфері регламентації та закріплення прав особи не свідчити проти себе найбільш прогресивними були законодавства Стародавніх Риму та Греції, а також їх наступників. У епоху середньовіччя судочинство мало обвинувальний характер, у зв'язку із чим увесь процес набув інквізиційного характеру, а правові досягнення Античності знівельовалися.

Вперше гарантія від самовикриття була встановлена в кінці XVII ст. у кримінальному судочинстві Англії, а надалі у Сполучених Штатах Америки, де зазнала конституційного закріплення та розвитку. У 1966 році Верховним судом Сполучених Штатів Америки було встановлено «правило Міранди», згідно з яким особі, затриманій поліцією за підозрою у вчиненні кримінального

правопорушення, перш за все повинно бути роз'яснено, що вона має право не надавати показань взагалі та має право запросити адвоката на допит, і що її показання у випадку добровільної згоди на їх надання, можуть бути використані проти неї на суді як обвинувальні докази.

На теренах України «право на мовчання» вперше було закріплене у першій половині XVIII ст. у положеннях Прав, за якими судиться малоросійський народ. У середині XIX ст. регулювалося Статутом кримінального судочинства 1864 року.

Після набуття Україною незалежності досліджувану засаду було закріплено у ст.63 Основного Закону та лише у 2000 році – у нормах кримінального процесуального закону. Чинний КПК України містить окрему норму (ст.18), яка акумулює увесь попередній законодавчий досвід із цього питання та впроваджує у кримінальне процесуальне законодавство конституційний припис, який по суті закріплює такий правовий інститут, як «імунітет свідка». Приймаючи КПК України законодавець забезпечив нормативну регламентацію засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у відповідності до Конституції України.

Констатовано, що становлення та розвиток засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на різних історичних етапах відбувалось поступово: від зародження, виникнення та набуття характерних рис до закріплення у законодавчих актах.

Розглянуто правову природу засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї через правовідносини, що виникають між сторонами кримінального провадження під час забезпечення та дотримання прав.

Відображено досліджувану засаду кримінального провадження у філософському, правовому, психологічному та моральному аспекті.

Філософський аспект досліджуваної засади полягає у тому, що вона з точки зору аксіології є соціальною цінністю, яка спрямована на задоволення

законних інтересів особи – члена правової держави, отже є цінністю загальнодержавною, адже сама особа та її інтереси є найвищою цінністю у правовій державі.

У процесі дослідження правової природи свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї виокремлено категорії «свобода» і «право» та встановлено, що зміст цих термінів схожий, але не ідентичний за масштабом можливостей, які має особистість у конкретному випадку; історично сформованим емоційним забарвленням слів; наявністю можливостей і механізму їх реалізації у розумінні права та лише відсутністю обмежень у розумінні свободи.

Зроблено висновок, що юридична мета реалізації свободи від самовикриття полягає у тому, що по-перше, визначаються правила допустимості доказів у кримінальному процесі; по-друге, встановлюються правові умови проведення слідчих (розшукових) та судових дій за участі будь-яких учасників кримінального провадження на будь-якій стадії кримінального провадження.

Під час проведення анкетування з'ясовано, що 46 % слідчих, 68 % прокурорів вважають використання учасниками кримінального провадження свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї заважає ефективності досудового розслідування та судового розгляду; 30 % слідчих, 20% прокурорів, 90% суддів, 70% адвокатів – сприяє захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження; 11 % слідчих, 8 % прокурорів, 10 % суддів, 20 % адвокатів – сприяє ефективності досудового розслідування та судового розгляду; 13 % слідчих, 4 % прокурорів, 10 % адвокатів – не впливає жодним чином.

Психологічний аспект цієї засади полягає у вільному волевиявленні допитуваної особи у викритті себе, членів сім'ї чи своїх близьких родичів. Вказане свідчить про заборону застосування до особи – суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності незаконних заходів впливу із метою спонукання до надання посадовим особам, які ведуть кримінальний процес, інкримінуючих

показань чи пояснень. Встановлено, що показання особи, яка володіє свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, можуть призвести не тільки до викриття її самої чи близьких родичів та членів сім'ї, а й істотно нашкодити родинним взаємовідносинам, гідності, репутації, соціальному статусу тощо. Відтак, досліджувана засада захищає такі моральні категорії як честь і гідність особи.

Охарактеризовано юридичну конструкцію поняття «засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї», виокремлено та досліджено його структурні елементи, до яких відносяться: наявність існуючих кримінальних процесуальних відносин, суб'єктом яких є особа, що потенційно може скористатися цією засадою; набуття цією особою певного процесуального статусу, щоб мати можливість скористатись наданими їй правами; виклик особи для участі в слідчій чи іншій процесуальній дії; обізнаність особи у наданих їй законом правах.

Проведено аналіз та порівняльно-правове дослідження стану, ступеня та форми правової регламентації засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у законодавстві Англії, США, Франції, Німеччини, Естонії, Білорусі, Словаччини, Литви, Азербайджану, Македонії та Хорватії у формі міжнародно-правових актів в галузі прав людини і судочинства, зокрема, у «Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17 грудня 1979 року, «Зводі принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі» від 09 грудня 1988 року, «Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод» від 04 листопада 1950 року, «Європейській конвенції про запобігання катуванням чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводженню чи покаранню» від 28 листопада 1987 року, «Підсумковому документі Віденської зустрічі держав-учасниць НБСЄ» від 15 січня 1989 року, «Документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ» від 29 червня 1990 року, «Підсумковому документі Будапештського саміту держав-учасниць НБСЄ» від 21 листопада 1990 року, «Американській конвенції про права людини» від 22

листопада 1969 року, «Африканській Хартії прав людини та народів» від 26 червня 1981 року.

Шляхом аналізу практики Європейського суду з прав людини, встановлено, що хоча право на мовчання не виокремлено у ст.6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, проте немає сумнівів, що право не надавати показання при поліцейському допиті і право не свідчити проти себе є визнаними нормами, що становлять зміст справедливого розгляду згідно з вказаною статтею (справи «Лазаренко проти України», «Нечепорук і Йонкало проти України», «Шабельник проти України», «Яременко проти України», «Функе проти Франції» тощо). Зроблено висновок, що ЄСПЛ досить широко трактує право на мовчання, не обмежуючись лише показаннями отриманими під час допиту, а включає до цього поняття будь-які докази, що можуть у подальшому слугувати підставою для підозри або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення.

Встановлено, що безпосереднє закріплення інституту свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї в конституціях багатьох держав світу та його відображення у нормах процесуального законодавства, як об'єктивного правового положення, має значення для захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, залучених до сфери кримінального процесу, для практичної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду та законотворчого процесу.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ЗАСАДИ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї

2.1. Предмет, межі та суб'єкти свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї

Якісне та ефективне вирішення задач кримінального судочинства обумовлено цілим рядом факторів, серед яких важливе значення має рівень теоретичного аналізу основних положень діяльності по розслідуванню, розкриттю і судовому розгляду кримінальних проваджень. До їх числа відносяться і засади кримінального процесу [135, с.13].

Для з'ясування та розкриття змісту предмета, меж та суб'єктів свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, перш за все необхідно розглянути поняття доказів, доказування, загального предмета доказування, меж доказування та суб'єктів доказування у кримінальному провадженні.

Зміст, який вкладають у поняття доказів, суттєво впливає на встановлення прав і обов'язків учасників кримінального судочинства, що в свою чергу органічно пов'язано з реалізацією під час доказування основоположних засад та завдань кримінального процесу. Отже, правильне визначення поняття доказів є необхідною умовою досягнення мети кримінального судочинства – встановлення обставин реальної дійсності, забезпечення законності й обґрунтованості рішень, які приймають суб'єкти кримінального процесуального доказування [79, с.14; 233, с.162].

Основу гносеологічної характеристики поняття доказів складає філософське вчення про відображення як загальну властивість матерії [242, с.20-30], в результаті якого відбувається залишення слідів будь-якого кримінального правопорушення на предметах матеріального світу і у

свідомості людей. За допомогою слідів, що збереглися, стає можливим встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. Тому органи досудового розслідування і суд повинні виявити сліди, що залишилися, дослідити їх, привести в належну процесуальну форму і лише потім використовувати як докази [119, с.6].

Згідно зі ст.84 КПК України доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд встановлюють наявність або відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [86].

Історично сформувалося три основні підходи до наукового трактування поняття доказів, що припускає можливість неоднозначної інтерпретації поняття «фактичні дані».

Прихильники «подвійного» підходу трактують поняття доказу в кримінальному процесі у двох значеннях: по-перше, це – ті факти, на основі яких встановлюється подія кримінального правопорушення або її відсутність, винуватість або невинуватість певної особи в його скоєнні та інші обставини провадження, від яких залежить ступінь відповідальності цієї особи; по-друге, це – ті передбачені законом джерела, з яких органи досудового розслідування і суд отримують відомості про факти, що мають значення для кримінального провадження і за допомогою яких вони ці факти встановлюють [199, с.288-289]. Тобто, джерела доказів розуміються як доказ в одному із двох значень.

Погоджуємося із думкою науковців А.О. Ляша та В.М. Ліщенко, згідно з якою в цій теорії спостерігається логічна суперечність, яка полягає в ототожненні самого поняття і його складових елементів. І фактичні дані, які є змістом відображення, і їх джерела, які є процесуальною формою, кожні окремо визнаються доказами у кримінальному провадженні. У цьому випадку порушуються логічні закономірності, пов'язані з існуванням складових елементів єдиного поняття. Наявність одного з елементів доказу не може підміняти його самого. Тому складові елементи поняття доказу, його зміст і

процесуальна форма не можуть кожен окремо являти собою вказане поняття [119, с.7].

Концепція «єдиного» розуміння доказів, прихильниками якої є М. В. Жогін, С.А. Альперт, Д.І. Бєдняков, В.Я. Дорохов, Н.В. Сибільова, більш послідовна. Враховуючи вплив процесу відображення на утворення доказів, вони підкреслюють, що кожний доказ має дві сторони – зміст і форму. Змістом відображення в доказі є наявні в ньому фактичні дані, тобто відомості про факти, а формою, способом існування і прояву відображення – джерело фактичних даних [87, с.551]. Така конструкція дозволяє більш аргументовано визначати доказ в кримінальному процесі як органічну єдність фактичних даних і їх процесуальних джерел, одержаних з обов'язковим дотриманням процесуальної форми [99, с.223].

Оцінюючи подібні погляди, можна зробити висновок, що позиція авторів-прихильників «єдиного» розуміння доказів також є раціональною, але не для визначення поняття доказів, а для характеристики процесу доказування як динамічного процесу встановлення і доведення фактів, що мають значення для кримінального провадження [90, с.15-18].

Прихильники третього підходу – А.Р. Белкін, С. А. Голунський, М. М. Михеєнко, С.М. Стахівський, Ф.Н. Фаткуллін вважають необхідним як у теорії, так і у практиці чітко та послідовно розрізняти докази та їх процесуальні джерела, зазначаючи, що доказами є тільки фактичні дані [14, с.10; 32, с.145; 129, с.109; 197, с.106; 219, с.102].

Аналіз наявних уявлень про докази свідчить про відсутність однозначного їх розуміння. Проте, на нашу думку, єдино правильною є позиція тих дослідників, які вважають доказами лише фактичні дані, передбачені ч.1 ст.84 КПК України, і категорично виокремлюють із цього поняття джерела доказів, зазначені в ч.2 ст.84 КПК України, оскільки останні мають самостійне значення. При цьому слід мати на увазі, що вказана їх самостійність не виключає нерозривної діалектичної єдності, взаємозв'язку та взаємообумовленості між доказами та джерелами, в яких вони перебувають у

процесі доказування як частини кримінальної процесуальної діяльності. Саме в такому динамічному стані вони нібито співвідносяться як зміст (фактичні дані щодо обставин, які підлягають встановленню і доказуванню в кримінальному провадженні) і форма (джерела отримання таких фактичних даних щодо вказаних обставин) [233, с.163].

Відомості про обставини суспільно-небезпечного діяння, що збереглися в свідомості людей і на предметах матеріального світу, можуть бути використані як докази під час провадження, лише якщо вони містяться в зазначених у законі формах [119, с.7]. Як правильно зазначає Р. Костенко, джерелом доказів є такий носій, в якому знаходиться доказ, що складається з відомостей і процесуальної форми [82, с.90]. Якщо ж не враховувати в доказах встановлену законом форму існування відображення, то вони стають лише слідами правопорушення, що об'єктивно збереглися [233, с.163].

Доказування в кримінальних провадженнях є не менш важливим ніж розуміння доказів, правильне розуміння їх джерел. Чинне кримінальне процесуальне законодавство України у ч.2 ст.84 містить перелік джерел доказів: показання, речові докази, документи, висновки експертів, але не надає конкретного визначення цього поняття [86].

Із теоретичної точки зору, процесуальним джерелом доказів є визначена законом процесуальна форма існування доказу і збереження його системних властивостей як складного юридичного явища. При цьому на абстрактно-теоретичному рівні внутрішній сутнісний зміст доказу, який представники перших двох наукових позицій вважать власне доказом, і його зовнішня процесуальна форма, яка першими виводиться за межі структури доказу як його джерело, а другими помилково ототожнюється із доказом, можуть досліджуватися як різнопланові явища. Але в практичній площині вони є одним нерозривним ланцюгом, оскільки, як вказує М.А. Погорецький, доки фактичні дані не отримані з будь-яких джерел інформації, не закріплені у визначеній законом процесуальній формі й не визнані доказами уповноваженою особою, доти доказів ще немає, а тому й немає їх джерел [152, с.84].

Аналіз наявних уявлень про інформацію свідчить про відсутність однозначного її розуміння. Обґрунтованим є прагнення учених формулювати поняття «інформація», виходячи зі специфіки конкретної галузі знань. У сфері правозастосування це виражається у таких поняттях, як: «правова інформація», «доказова інформація», «судова інформація» тощо [213, с.7].

Щодо застосування в теорії доказів поняття інформації, то такий підхід, на нашу думку, є в цілому правильним, адже саме інформація становить субстанцію судового доказу. Разом з цим доцільним у кримінальному процесі є обмеження тлумачення цього терміну і ототожнення інформації з відомостями. Звичайно, таке розуміння інформації звужує істинний обсяг цього поняття, але є найбільш практичним.

Варто зазначити, що інформація, первісним джерелом якої виступає подія суспільно-небезпечного діяння, поширюється на ті матеріальні об'єкти, з якими ця подія перетиналася (особи, предмети), звідки, у свою чергу, вона може поширюватися і на інші носії. Об'єкти, з яких може здобуватися інформація під час кримінального провадження, можна назвати матеріальними джерелами доказової інформації. У свою чергу джерела доказів, які закріплюються в матеріалах кримінального провадження з додержанням процесуальної форми, М. М. Михеєнко та С. М. Стахівський правильно пропонують називати процесуальними, щоб підкреслити відмінність останніх від матеріальних джерел доказової інформації [129, с.109; 198, с.18].

Для розслідування кримінальних проваджень та прийняття правомірних і обґрунтованих рішень уповноважені особи/органи прагнуть відновити достовірну картину минулої події, пізнати усі її обставини та факти, встановити реальні обставини кримінального правопорушення. Досягнення цього здійснюється за допомогою кримінального процесуального доказування, яке за своєю гносеологічною суттю пронизує усю кримінальну процесуальну діяльність та має пізнавальний характер [181, с.12].

Розмежування двох форм пізнання має суттєве значення для перевірки його істинності, усунення можливих помилок. Ця перевірка здійснюється за

допомогою зіставлення одержаних результатів із уже відомими знаннями, шляхом аналізу одержаних здобутків практичної діяльності.

Одні науковці вважають, що безпосереднє пізнання є властивим процесу доказування і тому не зовсім правильною є позиція тих, хто відзначає, що воно негативно може відбитися на об'єктивності дослідження. Звичайно, для безпосереднього пізнання є доступними факти, які мають місце в теперішньому часі, і знаходяться на такій відстані, та у таких умовах, коли є можливим їх сприйняття. Об'єктом безпосереднього сприйняття в кримінальному процесі є сліди злочину, предмети злочинного посягання тощо. І можливість такого пізнання навпаки, позитивно позначається на встановленні обставин реальної дійсності, об'єктивності висновків [195, с.10].

Опосередковане пізнання є більш поширеним, оскільки органи досудового розслідування та суду мають справу з більшістю явищ, подій, котрі відбулися в минулому. Тому, сприйняти їх вони не в змозі безпосередньо, а пізнають іншим шляхом – через сприйняття обставин і об'єктів, які є доступними і містять інформацію про ті явища та події, що мали місце у минулому, тобто опосередковано [195, с.10].

Таким чином, процесу доказування властиві обидві форми пізнання дійсності. Однак, слід погодитися з М. М. Михеєнком, який вважає, що безпосереднє пізнання повинно здійснюватися в рамках передбачених законом слідчих і судових дій та знаходити відображення в протоколах цих дій, інакше воно буде непроцесуальним і не матиме юридичного значення [129, с.8].

Згідно зі ст.91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [86].

На думку Д. Б. Сергєєвої, суттєвим недоліком нового КПК України є закріплення у ч.2 ст.91 структури процесу доказування у вигляді традиційних збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, адже схема доказування, яка складається лише з одних традиційних компонентів, не має універсального

характеру, оскільки за її допомогою добре ілюструється рух окремо взятого доказу, але при цьому не беруться до уваги суб'єкти доказування [185, с.299].

У юридичній науці по різному визначається поняття доказування, адже наріжним каменем є проведення межі між практичною та розумовою (логічною) діяльністю. Одна частина науковців вважає, що під доказуванням слід розуміти тільки процесуальні дії слідчого, прокурора чи суду. Розумова діяльність як така не повинна входити до процесу доказування [117, с.3; 60, с.41; 98, с.29], адже процесуальні дії чітко відрегульовані кримінальним процесуальним законодавством, а розумова діяльність (оцінка доказів) не повинна входити до процесу доказування, оскільки не регламентована кримінальним процесуальним законом [78, с.205].

Інша частина процесуалістів вважає, що доказування як процесуальне поняття включає в себе і процесуальні дії, і розумову діяльність по оцінці доказів [219, с.31; 140, с.23; 130, с.26]. Так, М. А. Погорецький розглядає процесуальне доказування як діяльність, спрямовану на отримання доказів і обґрунтування ними певних процесуальних рішень та умовно виділяє у цій діяльності етапи доказування: отримання доказів; обґрунтування ними процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Якщо розглядати доказування як процес отримання доказів, необхідно говорити про його структурні взаємозалежні та взаємовпливові елементи: пошук і виявлення (вилучення) фактичних даних та їх джерел; перевірка, оцінка фактичних даних та їх джерел, їхнє процесуальне оформлення й надання фактичним даним та їх джерелам значення певного доказу у кримінальному провадженні. Ці елементи виокремлюються лише умовно як самостійні категорії для всебічного дослідження процесу кримінального процесуального доказування [153, с.506].

Якщо виходити з того, що до процесу доказування не входить логічна діяльність, якою є оцінка доказів, а лише сукупність процесуальних практичних дій за допомогою яких формуються і перевіряються докази, то виникає питання: а чим є тоді перевірка доказів? Адже перевірка доказів, як відомо, є практичною діяльністю, тобто здійснюється за допомогою процесуальних дій,

але в той же час вона є і розумовою діяльністю. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд перевіряє зібрані докази шляхом аналізу кожного з них, порівнює наявні докази, що містяться в різних процесуальних джерелах. Це означає, що якщо прислухатись до першої групи науковців, то ту частину перевірки, яка здійснюється розумовим шляхом теж слід залишити за межами доказування. Уявляється, що це недоцільно й нелогічно, та може негативно відбитись на правильному застосуванні правил доказування [34, с.10].

Проаналізувавши зазначене вище приходимо до переконання, що кримінальне процесуальне доказування містить не лише формування (збирання) та перевірку доказів, але й оцінку доказів та їх процесуальних джерел, тобто є симбіозом практичної та розумової діяльності суб'єктів кримінального процесу. Водночас процес доказування не може завершуватися лише оцінкою доказів та їх процесуальних джерел, оскільки докази оцінюються із метою прийняти на їх основі певних процесуальних рішень, які повинні бути обґрунтованими, наявними у матеріалах кримінального провадження доказами.

На нашу думку, найбільш правильно кримінальне процесуальне доказування визначили Ю.М. Грошевий та С. М. Стахівський, як передбачену законом діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, прийнятті на цій основі певних процесуальних рішень і наведення аргументів для їх обґрунтування (мотивації) [35, с.143].

Обов'язковою ознакою кримінального процесуального доказування є його предмет – коло закріплених у законі обставин, які повинні бути встановлені чи спростовані під час доказування у кожному кримінальному провадженні. Однак, із часом традиційне визначення цього поняття потребує все більш детального дослідження, виходячи із загально-філософських уявлень про об'єкт і предмет пізнання.

Якщо під об'єктом пізнання в гносеології розуміють частину об'єктивної дійсності (реальності), на яку спрямована пізнавальна діяльність [220, с.129], то предмет пізнання покликаний виділити в об'єкті ті його властивості, які за

певних умов і обставин із врахуванням пізнавальної потреби суб'єкта складають мету цієї діяльності [221, с.379].

На підставі викладеного вважаємо цілком правомірним твердження, що юридичним вираженням філософського поняття «об'єкт пізнання» є поняття «об'єкт доказування», а поняття «предмет пізнання» – «предмет доказування». Останнє охоплює не будь-які сторони події, що досліджується суб'єктом доказування, а лише ті з них, які характеризують подію як дію суспільно-небезпечну і кримінально карану (або, навпаки, як правомірну) і служать підставою для застосування в конкретному випадку норм матеріального і процесуального права з метою вирішення кримінального провадження та реалізації завдань кримінального судочинства. Із багатьох фактичних обставин, які утворюють досліджувану подію, до змісту предмета доказування закон (ст.91 КПК України) включає лише ті, які мають правове значення і впливають на вирішення кримінального провадження. До предмета доказування відносять лише ту інформацію, яка включена в процес доказування [24, с.239].

Законодавець чітко формулює лише родові властивості предмета доказування і надає можливість органам досудового розслідування та суду їх конкретизувати з урахуванням обставин кожного кримінального провадження та особливостей кримінального правопорушення.

В юридичній літературі існують різні підходи до визначення предмета доказування і його місця в структурі самого доказування. Одні науковці вважають, що це коло обставин, які належить встановити у кримінальному провадженні [211, с.47]. На думку інших, це – система обставин, які виражають властивості й зв'язки досліджуваної події, що є суттєвими для правильного вирішення кримінального провадження та реалізації в кожному конкретному випадку завдань судочинства [129, с.139]. Треті вважають, що предмет доказування – сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, встановлення яких є необхідним для вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення на стадії виконання вироку, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі [207, с.99].

Науковці С.А. Шейфер, В.Д. Арсеньєв наголошують, що в кримінальному процесі органи досудового розслідування та суд мають справу з доказуванням лише тих обставин та фактів, які мали місце в минулому. Але це не зовсім так. Звичайно у більшості в процесі доказування встановлюються обставини та факти, що відбулися до початку розслідування. Однак, органи досудового розслідування та суд встановлюють й інші обставини, існування яких відноситься до теперішнього часу і які входять до предмета доказування (обставини, що характеризують особу обвинуваченого, обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання тощо) [34, с.23].

Першочергове значення при визначенні кола обставин які підлягають доказуванню мають статті загальної частини КК України, які встановлюють підстави кримінальної відповідальності, розкривають зміст найбільш загальних кримінально-правових понять та інші, а також статті особливої частини КК України, в яких формуються ознаки конкретних складів злочинів. Опираючись на ці норми та використовуючи категорії, що вироблені теорією і практикою застосування кримінального закону кримінальне процесуальне законодавство визначає предмет доказування та його структуру [34, с.23].

Згідно з нормами чинного КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення

кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [86].

Детально проаналізувавши наведене вище, вважаємо, що предмет доказування в кримінальному провадженні включає в себе обставини, перелік яких наведений у ч.1 ст.91 КПК України, як сукупність фактів та обставин реальної дійсності, які мають кримінальне процесуальне значення і є необхідними й достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті [50, с.49].

Враховуючи специфічність засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, до її предмету варто віднести показання, пояснення або інші дані, які містять інформацію щодо особи, яка допитується, або ж відомості щодо її близьких родичів та членів сім'ї.

У більшості випадків, коли особа вирішує скористатися зазначеною засадою, її основною метою є небажання скомпрометувати чи викрити своїми показаннями, поясненнями чи іншими даними себе, близьких родичів та членів сім'ї у вчиненні суспільно-небезпечного діяння чи іншій протиправній поведінці [10, с.82-83].

Так, Р.В. Бараннік та В.П. Шибіко деталізуючи мету, що ставиться особою при використанні свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, виділяє такі її види: захист особою своїх законних інтересів під час кримінального провадження, якими є, наприклад, заінтересованість у притягненні до відповідальності лише у разі доведеності її вини без особистого сприяння, захист честі та гідності тощо; прагнення до

збереження родинних стосунків, у випадку небажання щоб хтось із близьких родичів чи членів сім'ї був притягнутий до кримінальної відповідальності на основі її показань [10, с.80].

С.М. Апарін зазначає, що предмет свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї визначається у залежності від об'єму фактичних даних, які можуть добровільно надаватися особою органу досудового розслідування чи суду. Автор вказує, що доказова інформація може мати негативне значення для особи саме у зв'язку із її внутрішнім переконанням у цьому, а не на думку органу досудового розслідування чи суду. Відтак, особа повинна сама вважати, що надані показання, предмети, документи, зразки здатні погіршити її процесуальне становище близьких родичів чи членів сім'ї, хоча уповноваженими особами та органами така інформація може сприйматися навпаки позитивно чи взагалі нейтрально [3, с.14-15].

Відповідно до ч.1 ст.63 Основного Закону особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначається законом [74].

На нашу думку, вказане конституційне положення є досить широким за своїм змістом. Відтак вважаємо, що свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї необхідно трактувати як можливість будь-якого суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності відмовитися від надання інформації щодо вчинення ним, членом його сім'ї чи близьким родичем діяння, за яке передбачено будь-який із видів юридичної відповідальності, зокрема й до кримінальної.

Як слушно зазначають Р.В. Бараннік та В.П. Шибіко, вказана конституційна норма стосується будь-якої інформації, навіть такої, яка викриває допитуваного, його близького родича чи члена сім'ї у скоєнні дисциплінарного проступку чи адміністративного правопорушення або навіть відомостей, які просто дискредитують допитувану особу, її близького родича, члена сім'ї чи принижують їхню честь та гідність [10, с.83].

Положення чинного КПК України істотно звужують зміст такої інформації та залишають допитуваній особі можливість відмовитися повідомляти тільки таку інформацію, яка викриває її, членів її сім'ї чи близьких родичів у скоєнні кримінального правопорушення.

При опитуванні практичних працівників 29% слідчих, 60% прокурорів, 40 % суддів, 80% адвокатів відповіли, що особа має право відмовитися давати показання чи пояснення органам досудового розслідування, прокурору, слідчому судді, судді, суду про обставини та факти, які свідчать про вчинення нею, її близьким родичем чи членом сім'ї кримінального правопорушення і можуть тягнути за собою кримінальну відповідальність; 11% слідчих, 8% прокурорів – про ті факти та обставини, які свідчать про вчинення особою, її близьким родичем чи членом сім'ї адміністративного правопорушення і можуть тягнути за собою адміністративну відповідальність; 2% працівників поліції, 4% прокурорів – про ті факти та обставини, які свідчать про вчинення особою, її близьким родичем чи членом сім'ї цивільного правопорушення і можуть тягнути цивільно-правову відповідальність; 2% слідчих, 4% прокуратури – ті відомості, які свідчать про вчинення особою, її близьким родичем чи членом сім'ї дисциплінарного проступку і можуть тягнути за собою дисциплінарну відповідальність; 25% слідчих, 4% прокурорів – відомості, які становлять таємницю приватного життя даної особи, її близького родича чи члена сім'ї; 31 % слідчих, 24% прокуратури, 60% суддів, 20% адвокатів – про будь-які факти та обставини, які стосуються особи, її близького родича чи члена сім'ї, в тому числі ті, які не свідчать про вчинення правопорушення, не тягнуть за собою будь-якої юридичної відповідальності та не становлять таємницю особистості цих осіб.

Говорячи про зміст інформації, необхідно сказати про форму, адже відомості можуть бути подані як в ідеальній (пояснення особи), так і у матеріальній (речові докази) формах. Можливість особи, яка користується свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та

членів сім'ї, відмовитися повідомляти інформацію органам, що ведуть кримінальний процес, стосується будь-якої з її форм [10, с.85].

Отже, досліджувана засада припускає не лише відмову від дачі показань, що мають прямо інкримінуючий характер, але поширюється також на відомості про будь-які інші факти, що можуть прямо чи побічно, безпосередньо чи опосередковано бути використані проти інтересів зазначених осіб, а також містить у собі право на відмову від надання органам досудового розслідування чи суду інших доказів: документів, об'єктів злочинних дій, знаряддя злочину та інших предметів, що можуть бути засобом викриття винуватих [75, с.310].

Із опитаних юристів-практиків 79% слідчих, 64% прокурорів, 20% суддів, 30% адвокатів відповіли, що засада свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї із усіх видів процесуальних джерел доказів поширюється на показання; 3% слідчих, 4% прокурорів – на речові докази; 5% слідчих, 8% прокурорів, 10% адвокатів – на документи; 1% слідчих, 4% прокурорів – на висновки експертів; 12% слідчих, 20% прокурорів, 80% суддів, 70% адвокатів – на показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Зазначені показники свідчать про неоднакове розуміння предмету досліджуваної засади. У зв'язку із цим пропонуємо ч.1 ст.18 КПК України викласти у такій редакції: *«Жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати показання, інші докази та пояснення, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення, крім випадків, встановлених цим Кодексом».*

Частину 3 ст.18 КПК України викласти у такій редакції: *«Жодна особа не може бути примушена давати показання, інші докази та пояснення, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, крім випадків, встановлених цим Кодексом».*

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада кримінального провадження полягає у тому, що будь-яка особа – суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності не зобов'язана своїми показаннями допомагати органам досудового розслідування чи суду викривати себе, близьких родичів та членів сім'ї у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому, вказана особа може взагалі відмовитися надавати інформацію, навіть якщо остання не містить доказів суспільно-небезпечного діяння, але стосується допитуваного, його близьких родичів та членів сім'ї, викриваючи їх у скоєнні діянь, за які передбачено будь-який із видів юридичної відповідальності [228, с.170].

У ситуації, коли допитувана особа усвідомлює, що надання нею доказів, може призвести до негативних наслідків (притягнення до юридичної відповідальності) як для неї особисто, так і для її близьких родичів та членів сім'ї, їй залишається або повідомити неправдиві дані, або взагалі відмовитися від надання доказів. Перший випадок більш притаманний для підозрюваного та обвинуваченого, які не несуть відповідальності за завідомо неправдиві показання. Свідок та потерпілий, які повідомлять неправдиві дані автоматично стають суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст.384 КК України [85]. Тому, свідку та потерпілому краще відмовитися відповідати на запитання, якщо правдиві відповіді можуть сприяти викриттю себе, близьких родичів та членів сім'ї у вчиненні кримінального чи іншого виду правопорушення.

Важливе значення для швидкого повного і неупередженого досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження має визначення меж доказування, яке тісно пов'язане з його предметом [127, с.4; 199, с.361].

Проведений аналіз наукових джерел свідчить, що серед правників не існує єдності поглядів щодо поняття «меж доказування». Одні науковці до меж доказування відносять певний обсяг, сукупність доказів, зібрання яких забезпечить з'ясування всіх обставин предмета доказування [140, с.69]. Інші ж

визначають межі доказування не лише як певний обсяг доказів у кримінальному провадженні, а й слідчі версії, що перевіряються [219, с.70; 107, с.124]. Треті розуміють під межами доказування у кримінальному провадженні, крім обсягу доказів, ще й слідчі й судові дії, що необхідні для забезпечення повного, всебічного та об'єктивного дослідження всіх елементів предмета доказування у кримінальному провадженні [33, с.93-94].

Отже, більшість вчених, пов'язують межі доказування з певним обсягом, сукупністю доказів в кримінальному провадженні, що дозволяють всебічно, повно та неупереджено дослідити всі обставини кримінального провадження, які входять до предмета доказування [195, с.6].

Як слушно відзначає Л.М. Карнєєва, якщо предмет доказування розглядати як рамки дослідження обставин провадження по горизонталі, то межі доказування, які визначають глибину їх дослідження, можна умовно визначити як рамки по вертикалі [58, с.104].

Погоджуємося із думкою Ю.М. Грошевого та С.М. Стахівського, що потрібно доказувати обставини, які входять до предмета доказування, а не сукупність доказів. Але встановлюються ці обставини саме за допомогою доказів і правильного формулювання обсягу доказового матеріалу, який необхідний для повного, всебічного і об'єктивного дослідження цих обставин та має велике значення для діяльності органів розслідування й суду. Однак ні про яке ототожнювання предмета і меж доказування це не свідчить, а лише про їх взаємозв'язок. У цьому випадку предмет доказування виступає як мета [35, с.38-39].

Позиція вчених, які включають до поняття меж доказування слідчі (розшукові) та судові дії, необхідні для одержання доказів, процесуальні умови та повноваження державних органів в процесі доказування є не зовсім правильною, враховуючи те, що слідчі (розшукові) та судові дії є основними засобами збирання доказової інформації, відтак зайвий раз вказувати на це є не доцільним та сприятиме лише нагромадженню визначення поняття меж

доказування. Аналогічна ситуація із процесуальними умовами доказування та повноваженнями державних органів, що реалізується у ході цієї діяльності.

Формулювання необхідної сукупності доказів, яка забезпечить потрібну глибину пізнання обставин, що входять до предмета доказування, покладено на державні органи та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес. Неправильне формулювання меж доказування призводить до їх звуження або розширення. Так, звуження меж доказування призводить до того, що окремі обставини кримінального провадження недостатньо або не в повній мірі досліджуються і, як наслідок, з'являються прогалини у встановленні тих чи інших обставин кримінального правопорушення, що не дозволяє, всебічно, повно і неупереджено розслідувати кримінальне провадження, розглядати його під час судового розгляду та приймати відповідне законне та обґрунтоване процесуальне рішення. Необґрунтоване розширення меж доказування зумовлює отримання доказів, які вже достовірно встановлені або взагалі можуть не стосуватися відповідного кримінального провадження, що призводить до затягування досудового розслідування та судового розгляду та негативно впливає на права учасників кримінального провадження [34, с.40-41].

Отже, правильне визначення меж доказування має велике практичне значення: сприяє забезпеченню збирання і дослідження доказів в обсязі, який є необхідним для формування достовірних висновків щодо компонентів предмета доказування; сприяє застосуванню найбільш ефективних і економічних засобів збирання та використання доказової інформації; правильне визначення меж доказування – необхідна умова забезпечення достатньої глибини пізнання відповідних обставин, а також необхідної надійності та переконливості результатів такого пізнання [33, с.91].

Межі кримінального процесуального доказування нерозривно пов'язані із межами свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Межі свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї безпосередньо залежать від об'єму та повноти

отриманих слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом відомостей. При цьому, особа яка надає показання чи інші докази, маючи можливість у будь-який момент скористатися ст.63 Конституції України, ст.18 КПК України на власний розсуд вирішує який саме обсяг інформації необхідно надати уповноваженим органам.

Крім того, межі досліджуваної засади залежать від процесуального статусу допитуваної особи, а саме обсягу прав якими вона наділена. Наприклад, найбільш широко використовує свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї підозрюваний, обвинувачений, зокрема шляхом відмови надавати пояснення, показання, ігнорування окремих питань, висвітлення своїх думок про обставини кримінального правопорушення та осіб, які могли його вчинити, надання завідомо неправдивих показань. Інші учасники кримінального провадження наділені значно вужчим обсягом прав та можливістю реалізації досліджуваної засади. Потерпілий має право надавати пояснення, показання щодо себе близьких родичів та членів сім'ї та повідомляється про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання. Допитуваний свідок зобов'язаний надавати пояснення, показання і вони повинні бути виключно правдивими. При цьому, свідок може відмовитися відповідати на запитання лише у тому випадку, якщо інформація яку він змушений повідомити може у подальшому стати підставою для притягнення до кримінальної відповідальності його, близького родича чи члена сім'ї.

Таким чином, якщо предмет свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї – сукупність обставин фактичної події, про яку стало відомо певній особі, то межі цієї засади кримінального провадження – ступінь обізнаності у цих обставинах, який дозволяє так чи інакше судити про ці обставини [227, с.175]

У процесі доказування беруть участь особи, які відносяться до суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. На сьогодні чіткої диференціації суб'єктів кримінального процесуального доказування на законодавчому рівні

не закріплено, що є величезним недоліком не лише для теорії кримінального процесу, а й для правозастосовної практики [10, с.34].

Думки науковців із цього приводу також різняться. Г. Ф. Горський, Л. Д. Кокорев та П. С. Елькінд до суб'єктів доказування відносять посадових осіб та органи, на яких покладено збирання, перевірку, оцінку доказів і обґрунтування рішень, до яких вони приходять в ході кримінального процесуального доказування, а також інших осіб, які беруть участь в цій діяльності. При цьому, поділяють їх на три групи: особи, на яких покладено обов'язок всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження; учасники процесу, які особисто зацікавлені у прийнятті процесуальних рішень та їх представники; захисники, представниками потерпілих, цивільних позивачів та цивільних відповідачів [33, с.221-222].

На думку С. М. Стахівського, суб'єкти доказування – це державні органи і посадові особи, на яких законом покладено обов'язок щодо збирання, перевірки, оцінки доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування рішень, прийнятих в процесі кримінального процесуального доказування, та інші особи, які вправі брати участь в цій діяльності. Вони поділяються на дві групи: державні органи і посадові особи, на яких покладено обов'язок здійснювати доказування (суд, прокурор, орган досудового розслідування тощо); особи, які вправі брати участь в процесі доказування (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач та інші) [34, с.46].

Для класифікації суб'єктів доказування П. А. Лупинською обрані такі критерії, як «шлях одержання знань про обставини, що встановлюються, та мета доказування», а суб'єкти доказування розділені на дві групи: органи суду, прокуратури, досудового розслідування; всі інші учасники процесу [114, с.24].

І.Л. Петрухін під суб'єктом доказування розуміє органи й осіб, які відіграють у доказуванні не одноразову чи епізодичну, а постійну, тривалу роль (хоча б у межах однієї стадії процесу), тобто: які здійснюють доказування

(збирання, перевірку, дослідження, оцінку доказів) і відповідальні за нього; які мають право на активну і тривалу участь у процесі доказування для відстоювання своїх інтересів, захищених законом, чи інтересів осіб, яких вони представляють. Решта суб'єктів (не суб'єкти доказування) можуть відігравати у доказуванні допоміжну чи епізодичну роль, не маючи при цьому власного процесуального інтересу [207, с.494-495].

Серед величезної кількості підходів до трактування поняття «суб'єкт доказування» та їх класифікацій надзвичайно тяжко дійти до єдиного висновку. Проте, на нашу думку, найбільш правильним є підхід, згідно якого суб'єктом доказування можна вважати лише той орган чи особу (учасника процесу), у діях яких містяться елементи, що формують процес доказування у кримінальному процесі. Відтак, головним критерієм класифікації вказаних суб'єктів є різниця в їхніх повноваженнях, яка проявляється на практиці у встановленому законом обов'язку чи наданому законом праві [233, с.163].

Повністю погоджуємося із думкою Я.Ю. Конюшенко, яка у своїй науковій праці модифікувала класифікацію суб'єктів доказування С. М. Стахівського, систематизуючи їх за двома класифікаційними групами: суб'єкти доказування, тобто державні органи і посадові особи, на яких покладено обов'язок здійснювати процес доказування (суд, слідчий суддя, прокурор, слідчий); інші учасники (суб'єкти окремих етапів) доказового провадження: особи, які вправі брати участь у процесі доказування (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач); особи, що залучені суб'єктом доказування до участі в доказовому провадженні (експерт, спеціаліст, перекладач) [79, с.114].

Суб'єктами свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї можуть бути тільки такі особи, з приводу дій (бездіяльності) яких здійснюється кримінальна процесуальна діяльність, або в ході доказування перевіряється правомірність наданої ними інформації чи доказів. Мова йде не про державні органи та їх уповноважених осіб, а про тих, хто був очевидцем кримінального правопорушення, повідомив, володіє

інформацією або постраждав від нього, на кого падає підозра у протиправних діях тощо. Вказані суб'єкти виконують різні за своєю природою кримінальні процесуальні функції: потерпілий – обвинувачення; підозрюваний, обвинувачений – захисту, цивільний позивач та цивільний відповідач – підтримання та заперечення цивільного позову. Оскільки захищатися у кримінальному провадженні доводиться не лише від висунутого обвинувачення, а й від неправомірного нехтування правами особи, кожен суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності може користуватися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Це твердження чітко простежується у положеннях Конституції України [233, с.164-165].

Аналіз практичних даних показав, що 27% слідчих, 27% прокурорів вважають недоцільним закріплення у чинному КПК України свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї з точки зору виконання завдань кримінального провадження; 33% слідчих, 20% прокурорів, 40% суддів, 40% – доцільним; 40% слідчих, 56% прокурорів, 60% суддів, 60% адвокатів – доцільним, але необхідно чітко визначити коло суб'єктів кримінального провадження, на яких вона розповсюджується.

При цьому, 63% слідчих, 76% прокурорів, 100% суддів, 50% адвокатів відповіли, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї поширюється на всіх осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу; 4% слідчих, 4% прокурорів, 20% адвокатів – тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), потерпілого, свідка та експерта; 12% слідчих, 8% прокурорів, 20% адвокатів – тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), потерпілого та свідка; 12% слідчих, 8% прокурорів – тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та свідка; 9% слідчих, 4% прокурорів, 10% адвокатів – тільки на підозрюваного та обвинуваченого (підсудного).

Відсутність чіткої визначеності у відповідях опитуваних практичних працівників обумовлена, на нашу думку, досить загальним формулюванням

кола суб'єктів, на яких розповсюджується свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, закріпленим у ч.1 ст.63 Конституції України.

Реалізація досліджуваної засади можлива ще до внесення відомостей до ЄРДР, тобто до початку кримінального провадження [233, с.165]. На відміну від КПК України 1960 року чинний КПК України передбачає у ч.1 ст.60 такого учасника кримінального процесу, як заявник, який є фізичною або юридичною особою, котра звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим [86].

Цікавим для цієї роботи є заявник-фізична особа, яка повинна бути дієздатною, досягти 16 років (віку, з якого настає кримінальна відповідальність згідно зі ст.383 КК України за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину) та не мати статусу потерпілого [88, с.200].

Повідомляючи про кримінальне правопорушення заявник ще до початку кримінального провадження користуючись свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї може повідомити лише той обсяг інформації, який, на його думку, у подальшому не зможе стати підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення як для нього так і для його близьких родичів та членів сім'ї.

Із огляду на це, вважаємо за необхідне ч.2 ст.60 КПК України доповнити п. 4 та викласти його у такій редакції: *«відмовитися надавати відомості, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, його близьким родичем та членом сім'ї кримінального правопорушення»*.

Основним засобом перевірки заяв та повідомлень, збору доказової бази на цій стадії є опитування. Із метою відібрання пояснень до уповноважених органів може бути викликана будь-яка особа, яка володіє інформацією стосовно події, що розглядається, незважаючи на її можливий процесуальний статус.

На думку В.М. Стахівського, пояснення, які відібрані від окремих осіб, розглядаються в кримінальному судочинстві у вигляді такого процесуального

джерела, як документи. Незалежно чи відібрані вони під час перевірки заяв та повідомлень про злочин чи під час розслідування кримінальної справи. В останньому випадку обов'язковою умовою використання пояснення як документа, виступає неможливість допиту особи. Наприклад, особа виїхала на постійне місце проживання за кордон чи померла. В решті випадків така особа підлягає обов'язковому допиту слідчим, дізнавачем чи прокурором [198, с.86].

Слушними є доводи С.А. Шейфера, який вважає, що не слід позбавляти первісні фактичні дані (пояснення та інші документи) доказового значення [242, с.63].

Існує думка про необхідність включення до джерел доказів пояснень окремих осіб та громадян за умови, якщо вони повні, чіткі і не мають суперечностей. Проте, порядок відібрання пояснень як спосіб збирання доказів не може бути подібним такій процесуальній дії як допит, оскільки особа, яка надає пояснення не попереджається про кримінальну чи іншу відповідальність за відмову від дачі пояснення і за повідомлення завідомо неправдивих відомостей; до особи, яка ухиляється від явки для дачі пояснення, не може бути застосований примусовий привід; не можна зобов'язати особу, яка дає пояснення не розголошувати відомостей, які повідомляються їй, третім особам [212, с.341].

Із положень ст.18 КПК України вбачається, що жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення [86]. Тобто, досліджувана засада кримінального процесу розповсюджується не лише на показання, а й на пояснення учасників кримінального провадження.

У зв'язку з цим, запропоновано уточнити положення п.3 ч.2 ст.99 КПК України, доповнивши перелік пояснень осіб у письмовій формі та виклавши її в такій редакції: «3) складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на

яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, *письмові пояснення*».

У нормах КПК України часто вживається поняття «пояснення», однак відсутнє його визначення.

Як зазначає В.А. Фастовець, пояснення – це форма одержання представниками сторони захисту або потерпілим від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою відомостей щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження; це доповнення, зауваження, роз'яснення або заперечення, викладені в письмовому вигляді учасниками процесуальної дії в протоколі відповідної процесуальної дії або в додатках до цього протоколу [218, с.84].

Не врегульовано також нормами кримінального процесуального закону порядку відібрання пояснень, що негативно впливає на результати доказової діяльності, призводить до перекручування інформації у подальшому під час допитів та порушення прав і свобод у цілому [233, с.164-165].

Законодавець неоднаково наділяє правом (обов'язком) давати пояснення або показання різних суб'єктів кримінального провадження. Правом давати показання наділені підозрюваний, обвинувачений і потерпілий, а обов'язком – свідок та експерт. Можливості надання показань спеціалістом у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві не передбачено, адже від нього можуть відібрати лише пояснення, які у розумінні ч.2 ст.84, ч.8 ст.95 КПК України не є джерелом доказів [218, с.80].

Погоджуємося із думкою В.А. Фастовця про те, що зазначені положення КПК України не повною мірою відповідають вимогам сьогодення, адже спеціалісту так само, як і зазначеним вище суб'єктам, також можуть бути відомі обставини, що мають значення для кримінального провадження [218, с.80].

Зокрема, якщо розглядати пояснення як окрему процесуальну форму одержання відомостей щодо обставин кримінального провадження (на кшталт отримання пояснення в порядку ст.97 КПК України 1960 року [110]), то для

використання викладених у ньому відомостей у процесі доказування дійсно необхідно провести (або ініціювати проведення) допит особи, яка надала таке пояснення [218, с.81].

Опитування практичних працівників показало, що 3% працівників поліції відповіли, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на осіб, які дають пояснення не під час допиту в ході кримінального провадження на стадії досудового розслідування розповсюджується на заявника; 24% слідчих, 12% прокурорів, 10% суддів, 40% адвокатів – на підозрюваного; 1% слідчих, 8% прокурорів – на потерпілого; 7% слідчих, 4% прокурорів – на свідка; 65% працівників поліції, 76% прокурорів, 90% суддів, 60% адвокатів – на всіх учасників кримінального провадження.

На питання чи розповсюджується свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на осіб, які дають пояснення не під час допиту в ході кримінального провадження на стадії судового розгляду, апеляційного провадження, касаційного провадження, якщо так, то на кого саме, 0,5% слідчих відповіли що розповсюджується на цивільного позивача; 5% працівників поліції – на цивільного відповідача; 0,5% працівників поліції – на їх представників; 35% слідчих, 20% прокурорів, 20% суддів, 40% адвокатів – на обвинуваченого (підсудного); 3% слідчих, 4% прокурорів – на законного представника обвинуваченого (підсудного), потерпілого; 46% слідчих, 76% прокурорів, 80% суддів, 60% адвокатів – на всіх зазначених осіб; 9% слідчих відповіли, що не розповсюджується на жодну із зазначених осіб.

Подібні твердження практичних працівників, на нашу думку, пов'язані із відсутністю у кримінальному процесуальному законі порядку відібрання пояснень та закріплення їхнього значення при доказуванні у кримінальному провадженні.

Обґрунтованою у цьому випадку є пропозиція В.А. Фастовця викласти ч. 8 ст. 95 КПК України у такій редакції: «Представники сторони кримінального провадження мають право отримувати від учасників

кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів. Враховуючи отримані пояснення сторони кримінального провадження, потерпілий та його представники можуть заявити клопотання про проведення слідчим, прокурором або судом допиту цих осіб» [218, с.81].

Відповідно до ч.1 ст.55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. За ч.3 вказаної статті потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого [86].

Показання потерпілого є не лише джерелом доказів, а й засобом захисту його законних інтересів. У більшості випадків, особи які зазнали злочинного впливу перебувають у стані емоційної напруги, психологічного стресу, можуть приховувати справжні обставини кримінального правопорушення, не бажають виступати як потерпілі, тобто у тій чи іншій мірі є зацікавленими у кримінальному провадженні. Усе вище вказане може призвести до відмови надавати показання або до завідомо неправдивих показань [88, с.180].

Права та обов'язки потерпілого виникають з моменту подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або заяви про залучення до провадження як потерпілого. Цей момент може збігатися з початком кримінального провадження або мати місце після початку, але не може йому передувати. У разі коли особа не подавала відповідної заяви і була визнана потерпілим слідчим, прокурором або судом, права і обов'язки у неї виникають із моменту надання згоди на таке визнання [88, с.180].

Серед різноманітності прав потерпілого найбільш важливим для нашого дослідження є право давати пояснення, показання або відмовитися від них. На практиці ці права реалізуються шляхом: конкретного прояву участі потерпілого у доказуванні, який нерозривно пов'язаний із правом давати докази;

субсидіарного прояву для підкріплення вимог потерпілого, викладених у його відводах, клопотаннях та при вчиненні інших процесуальних дій.

Зазначене право є диспозитивним і реалізується на розсуд потерпілого, про що свідчить вказівка на право відмовитися давати показання та пояснення. Вказана теза додатково впливає із такої засади кримінального провадження, як свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, складовою якої є правило щодо того, що жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання та інші докази, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, її близькими родичами чи членами сім'ї кримінального правопорушення [88, с.187].

Із числа опитаних 3% працівників поліції, 30% суддів відповіли, що їм дуже часто зустрічалися випадки використання потерпілим свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 36% слідчих, 72% прокуратури, 70% суддів, 60% адвокатів – рідко; 61% слідчих, 40% прокуратури, 40% адвокатів – такі випадки не зустрічалися.

Серед учасників, які сприяють розгляду та вирішенню завдань кримінального провадження, важливе місце займають свідки, які залучається з метою отримання інформації, що має значення для з'ясування всіх обставин кримінального правопорушення. Від якості та повноти наданих відомостей, багато в чому залежить обґрунтованість рішення, що приймається юрисдикційним органом [144, с.194].

Цінність показань свідків обумовлена тією обставиною, що вони можуть містити відомості про факти предмета доказування, доказові факти, факти процесуального характеру, а також про причини виникнення кримінальних правопорушень, факти порушення режиму законності будь-ким із суб'єктів кримінального процесу. Крім того, вони найчастіше слугують єдиним способом пізнання певних обставин провадження, коли вони документально не закріплені й активно використовуються поряд з іншими засобами доказування, надаючи велику переконливість іншим доказам і сприяючи з'ясуванню умов формування останніх [143, с.194].

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [86]. Свідок як суб'єкт кримінального процесу – фізична особа, яка володіє відомостями відомих йому обставин у кримінальному провадженні, що мають значення до цього кримінального провадження. Як свідок особа може бути викликана та допитана лише після початку досудового розслідування.

Відповідно до ст.66 КПК України свідок зобов'язаний: давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду, але має право: відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст.65 КПК України не підлягають розголошенню. За завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених КПК України, свідок несе кримінальну відповідальність [86].

Як вбачається із ухвали Апеляційного суду Львівської області від 09 лютого 2017 року (справа №462/8287/15-к), вироком Залізничного районного суду м. Львова від 24 листопада 2016 року ОСОБА_1 визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.3 ст.190, ч.1 ст.384 КК України, вчинених за наступних обставин: 12 серпня 2014 року ОСОБА_3 домовився з ОСОБА_1 про заволодіння чужим майном шляхом обману та зловживання довірою, за попередньою змовою групою осіб, з корисливих мотивів, маючи на це спільний умисел. На виконання спільного злочинного умислу ОСОБА_3, попередньо заволодівши за невстановлених досудовим розслідуванням обставин паспортом громадянина України на прізвище ОСОБА_4, назвався останнім та, представивши його оригінал, надав його копію для засвідчення особи при оформленні договорів оренди обладнання з СПД

ОСОБА_5. 12 серпня 2014 року між СПД ОСОБА_5 та ОСОБА_4, який на той час фактично відбував покарання в місцях позбавлення волі, яким назвався ОСОБА_3, укладено договір оренди обладнання, за умовами якого ОСОБА_3 спершу терміном до 02 вересня 2014 року, а в подальшому до 18 вересня 2014 року надано в оренду опалубку перекриття на загальну суму згідно актів прийому-передачі майна в оренду до договору від 12 серпня 2014 року, 131470,06 грн. Згодом, 05 вересня 2014 року між СПД ОСОБА_5 та ОСОБА_3, який назвався ОСОБА_4, укладено договір оренди обладнання, за умовами якого ОСОБА_3 терміном до 15 вересня 2014 року надано в оренду будівельні риштування на загальну суму згідно актів прийому-передачі майна в оренду до договору від 05 вересня 2014 року, 121313,20 грн. По спливу термінів оренди обладнання згідно договорів ОСОБА_3 не сплатив орендну плату та заволодів вказаним майном СПД ОСОБА_5. Згідно з розподіленими ролями, ОСОБА_3 займався оформленням договорів оренди обладнання, представляючись ОСОБА_4, а ОСОБА_1 забезпечував його перевезення та пошук клієнтів для подальшої реалізації, приховуючи джерело походження та право власності на орендоване майно. Загальна сума завданих збитків СПД ОСОБА_5 становить 252783,26 грн. У подальшому ОСОБА_1, в обов'язки якого входило пошук клієнтів для реалізації орендованого ОСОБА_3 на документи ОСОБА_4 будівельного риштування під приводом права власності на дане майно у вересні-жовтні 2014 року реалізував його ОСОБА_6, тим самим ввів його в оману, приховуючи джерело походження та право власності на орендоване майно. У кінцевому результаті ОСОБА_6 було повернуто СПД ОСОБА_5 орендоване будівельне риштування за власний кошт на загальну суму 66000 грн. Таким чином, ОСОБА_1 своїми протиправними діями заволодів майном СПД ОСОБА_5 шляхом обману та зловживання довірою (шахрайство), за попередньою змовою групою осіб на суму 252783,26 грн., яка в 250 разів і більше перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, що є великим розміром, та грошовими коштами ОСОБА_6 на суму 66000 грн.[215].

Крім того, приховуючи ці обставини ОСОБА_1, перебуваючи в службовому кабінеті №211 в приміщенні адміністративної будівлі Залізничного ВП ГУ НП у Львівській області під час допитів у кримінальному провадженні №12014140060003691 від 05 листопада 2014 року як свідка, будучи в усіх випадках попередженим про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання за ст.384 КК України, з метою перешкоджання здійсненню правосуддя у досягненні об'єктивної істини у справі, бажаючи приховати об'єктивну причетність до кримінальних правопорушень, вчинених ОСОБА_3, а відтак уникнути кримінальної відповідальності за вчинене, усвідомлюючи неправдивість свідчень, що надаються ним, заперечив неодноразові випадки поінформованості про обставини вчинення ОСОБА_3, який представлявся ОСОБА_4, шахрайств та своє відношення до предметів злочинного посягання. Тобто, ОСОБА_1, будучи в правовому статусі свідка, своїми протиправними діями надав завідомо неправдиві показання під час провадження досудового розслідування[215].

У ході апеляційного перегляду судом було встановлено, що ст.384 КК України передбачено кримінальну відповідальність, якщо показання свідка є неправдивими, тобто такими, які повністю або хоча б частково не відповідають дійсності. Показання свідка є неправдивими, якщо полягають у повідомленні недостовірних відомостей про факти та обставини, що мають значення для відповідного кримінального провадження. Якщо дії, зазначені у ст.384 КК України, вчинюються з метою приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, раніше вчиненого членом сім'ї, близьким родичем або самою особою, яка дає неправдиві показання, вчинене не містить складу злочину, передбаченого ст.384 КК України. За ст.384 КК України не можуть нести кримінальну відповідальність особи, які давали завідомо неправдиві показання у такій справі, за якою вони надалі притягнуті до кримінальної відповідальності як обвинувачені[215].

ОСОБА_1 під час допитів як свідок, будучи в усіх випадках попередженим про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві

показання за ст.384 КК України, з метою перешкоджання здійсненню правосуддя у досягненні об'єктивної істини у справі, бажаючи приховати об'єктивну причетність до кримінальних правопорушень, вчинених ОСОБА_3, а відтак уникнути кримінальної відповідальності за вчинене, заперечив неодноразові випадки поінформованості про обставини вчинення ОСОБА_3, який представлявся ОСОБА_4, шахрайств та своє відношення до предметів злочинного посягання. Отже, ОСОБА_1 вчинив злочин у співучасті з іншою особою, тому надані ним в якості свідка показання про обставини вчинення злочину стосувалися також його інтересів[215].

До того ж, у вищезазначеному кримінальному провадженні, ОСОБА_1 набув статусу підозрюваного (23 вересня 2015 року йому повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч.3 ст.190 КК України), а в подальшому – обвинуваченого[215].

Із огляду на зазначене вище апеляційний суд прийшов до переконання, що ОСОБА_1 не підлягає кримінальній відповідальності за ч.1 ст.384 КК України. Суд першої інстанції при ухваленні обвинувального вироку в частині засудження ОСОБА_1 за ч.1 ст.384 КК України застосував закон про кримінальну відповідальність, який не підлягав застосуванню, чим порушив його законні права та інтереси[215].

Отже, у діях ОСОБА_1 відсутній склад злочину, передбаченого ч.1 ст.384 КК України. Тому, вирок суду першої інстанції відносно ОСОБА_1 у частині засудження за ч.1 ст.384 КК України скасовано та закрито щодо нього кримінальне провадження на підставі п.2 ч.1 ст.284 КПК України [215].

У результаті анкетування 100% слідчих, 96% прокурорів, 80% суддів, 100% адвокатів відповіли, що у їхній практичній діяльності не зустрічалися випадки скасування судових рішень у зв'язку із порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 4% прокурорів, 20% суддів – зустрічали.

Показання свідка не є засобом забезпечення його законних інтересів, проте отримуватися вони повинні, як і показання інших учасників процесу, із

дотриманням норм чинного законодавства. Як зазначає Р.В. Бараннік, законний інтерес для свідка полягає у тому, щоб не бути примушеним давати показання щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї, забезпеченню якого і служить свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї [10, с.111].

На жаль, поширеною на даний час є практика допиту потенційного підозрюваного, обвинуваченого у якості свідка, із попередженням про кримінальну відповідальність за відмову від надання показань та завідомо неправдиві показання. Подібні дії здійснюються з урахуванням більш широкого кола процесуальних прав, передбачених для підозрюваного або обвинуваченого, порівняно зі свідком. За таких умов основна частина розслідування слідчим здійснювалася за фактичної відсутності сторони захисту та неможливості реалізації її прав суб'єктами, передбаченими КПК України[218, с.81].

Із метою протидії подібним випадкам істотного порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження законодавцем у ч.1 ст.23 КПК України було закріплено, що суд досліджує докази безпосередньо; показання учасників кримінального провадження суд отримує усно [86].

Необхідно також враховувати, що на момент допиту особи як свідка у слідчого можуть бути відсутні дані щодо вчинення нею кримінального правопорушення. При цьому така особа під час її допиту як свідка може повідомити відомості щодо інших співучасників вчинення кримінального правопорушення, обставин його вчинення, місць переховування знарядь кримінального правопорушення або майна, здобутого у результаті його вчинення, тощо. Проте надалі, після одержання слідчим доказів щодо причетності цієї особи до вчинення даного кримінального правопорушення, вона може відмовитися давати будь-які показання. І в таких випадках підстави для визнання судом відомостей, повідомлених особою під час її допиту як свідка, що одержані з істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, на нашу думку, відсутні[218, с.82].

Із постанови Верховного Суду України від 09 червня 2016 року (справа №5-360кс15) видно, що вироком Деснянського районного суду м. Києва від 16 жовтня 2014 року ОСОБА_15 визнано винуватим та засуджено за ч.2 ст.286 КК України, вчиненого за наступних обставин: він 06 вересня 2013 року приблизно о 20 год. 40 хв., керуючи автомобілем «SKODA OKTAVIA», рухаючись по проїзній частині вул. Братиславської у напрямку пр-ту Броварського в м. Києві, допустив порушення вимог п.п.1.5, 2.3, 12.3.«б», 12.4 ПДР, що призвело до наїзду керованого ним транспортного засобу на пішохода ОСОБА_17, внаслідок чого останньому були заподіяні тілесні ушкодження, від яких той помер на місці події[157].

Ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 10 лютого 2015 року вирок суду першої інстанції залишено без зміни; ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 серпня 2015 року відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на зазначені судові рішення[157].

Перевіряючи доводи зави про те чи були відомості про обставини дорожньо-транспортної пригоди, надані ОСОБА_15 як свідком під час проведення слідчого експерименту з його участю, такими, що отримані внаслідок вчинення слідчим діянь, які б мали ознаки істотного порушення права заявника на мовчання та свободи від самовикриття, Верховний Суд України звернув увагу, що із матеріалів кримінального провадження видно, що відомості про дорожньо-транспортну пригоду до ЄРДР були внесені по факту кримінального правопорушення, а не щодо ОСОБА_15. Останній, викладаючи власну версію щодо обставин дорожньо-транспортної пригоди, твердив про відсутність своєї винуватості у її наслідках, про дотримання ним правил дорожнього руху. Такі його твердження слідчий, відповідно до вимог ч.2 ст.9 КПК, зобов'язаний був всебічно, повно і неупереджено дослідити та у разі їх підтвердження прийняти процесуальне рішення про закриття цього кримінального провадження за реабілітуючими обставинами. Саме з метою перевірки й уточнення наданих ОСОБА_15 відомостей щодо обставин ДТП за

його згодою та за участю запрошеного ним захисника був проведений слідчий експеримент. Його проведенню передувало роз'яснення ОСОБА_15 права не свідчити проти себе і відмовитися давати показання, що можуть стати підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення. Під час цієї слідчої дії ОСОБА_15 була надана можливість висловити свою власну точку зору причин травмування пішохода і в такий (законний) спосіб вплинути на вирішення справи стосовно себе, що не суперечить засаді верховенства права [157].

У матеріалах кримінального провадження відсутні дані, які б давали підстави вважати, що при проведенні слідчого експерименту слідчим були вчинені діяння, якими були б порушені права чи свободи ОСОБА_15, або слідчий у будь-якій формі примушував би ОСОБА_15 до визнання своєї винуватості у дорожно-транспортній пригоді. Не було у слідчого й достатніх даних вважати, що надалі ОСОБА_15 буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим[157].

Тільки після отримання висновків автотехнічної експертизи, відповідно до яких надані ОСОБА_15 відомості щодо обставин ДТП визнані неспроможними з технічної точки зору, йому було оголошено про підозру, а в подальшому ці наведені ним як свідком дані не були покладені в обґрунтування його винуватості за обвинувальним вироком суду[157].

Отже, слідчий експеримент було проведено у порядку, визначеному КПК України. Відповідно до вимог ч.1 ст.86 КПК доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим кодексом[157].

Із огляду на зазначене Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України постановила відмовити у задоволенні заяви засудженого ОСОБА_15 [157].

Таким чином, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї для свідка – це передбачена законом можливість відмовитися відповідати на запитання, поставлені уповноваженою особою, якщо інформація, яку потрібно повідомити, може містити дані про

вчинення допитуваним, його близьким родичем чи членом сім'ї кримінально-караного діяння, та свідок не бажає розголошувати подібні відомості. Враховуючи зазначене, обсяг даних, які свідок може відмовитися повідомляти, у порівнянні з потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим, є набагато меншим і обмежується лише інформацією, яка інкримінує діяння допитуваного, його близьких родичів та членів сім'ї.

З'ясовуючи як часто у практичній діяльності опитуваних осіб зустрічалися випадки використання свідком свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, 18% слідчих, 12% прокурорів відповіли дуже часто; 61% слідчих, 68% прокуратури, 50% судів, 50% адвокатів – рідко; 21% слідчих, 20% прокуратури, 50% судів, 50% адвокатів таких випадків не зустрічали.

При цьому, 69% слідчих, 88% прокурорів, 90% адвокатів, 100% суддів вважають, що свідок, який надав показання на стадії досудового розслідування, може у будь-якому випадку скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час судового розгляду; 15% слідчих, 8% прокурорів, 10% адвокатів – може, якщо на стадії досудового розслідування не було роз'яснено про можливість відмовитися від показань; 16% слідчих, 4% прокурорів – не може, оскільки згода надавати показання щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї розповсюджується на допит особи під час будь якої стадії кримінального процесу.

Статус суб'єктів кримінального процесу, які здійснюють функцію захисту в процесі доказування визначається, перш за все тим, що на них не покладається обов'язок встановлення фактичних обставин кримінального провадження. Необхідність захисту у кримінальному провадженні з'являється раніше сформульованого обвинувачення і може продовжуватися після того, як обвинувачення уже завершено. Обсяг прав, що надається стороні захисту законом, визначається в кінцевому рахунку соціальною значимістю вказаної функції в кримінальному судочинстві, як однієї з форм реалізації конституційних прав особи [181, с.133].

До сторони захисту чинний КПК України відносить зокрема підозрюваного, обвинуваченого, виправданого та засудженого [86].

Відповідно до ст.42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст.276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [86].

Отже, критерієм для визнання особи підозрюваним, на перший погляд, повинні бути фактичні дані про її причетність до кримінального правопорушення, а також інші докази з цього ж приводу, але недостатні для пред'явлення обвинувачення. Водночас, ступінь обґрунтованості припущення про винуватість особи у вчиненні суспільно-небезпечного діяння навряд чи може бути критерієм для розмежування підстав та надання особі статусу підозрюваного чи обвинуваченого. В одних випадках у момент затримання питання про винуватість особи видається достатньо очевидним, а в інших – і після пред'явлення обвинувачення можуть з'явитись докази, які суттєво знизять обґрунтованість припущення про винуватість обвинуваченого, хоча і не будуть достатніми для закриття кримінального провадження відносно нього [181, с.137].

Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст.291 КПК України [86].

Згідно з ст.43 КПК України виправданим у кримінальному провадженні є обвинувачений, виправдувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили. Засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили. Виправданий, засуджений має права обвинуваченого, передбачені статтею 42 цього Кодексу, в обсязі, необхідному для його захисту на відповідній стадії судового провадження [89, с.24].

Положення чинного законодавства передбачають перелік процесуальних прав, які надані як підозрюваному, так і обвинуваченому, а також перелік прав, які, враховуючи особливості судового провадження, надаються лише обвинуваченому. Переліки цих прав не є вичерпними. У КПК України можуть бути передбачені й інші процесуальні права, які мають підозрюваний, обвинувачений під час провадження окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень. Сукупність усіх процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого утворюють єдине право підозрюваного чи обвинуваченого на захист від висунутої підозри чи обвинувачення. Правам підозрюваного, обвинуваченого відповідає обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді, суду роз'яснити їм ці право і забезпечити можливість їх реалізації. Забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на захист є конституційною засадою кримінального процесу України (ч.2 ст.63, п.6 ч.3 ст.129 Конституції України [74]) і закріплене також у п.13 ч.1 ст.7, ст.20 КПК України [86].

Досліджуючи свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, найбільш цікавими для нас є права підозрюваного, обвинуваченого не говорити нічого з приводу підозри проти нього чи обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати [100]. Вказані учасники кримінального провадження не попереджаються про кримінальну відповідальність ні за відмову давати показання, ні за давання завідомо неправдивих показань. До них, як і до усіх інших суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, не можуть застосовуватися жодні заходи з метою примусу до давання показань. За умови згоди підозрюваного давати показання він має бути попереджений про те, що його показання можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні, у тому числі й при подальшій відмові від цих показань [233, с.165].

Загалом варто зауважити, що статус підозрюваного та обвинуваченого в процесі доказування повинен визначатись необхідністю, з одного боку, дати цим особам можливість активно протистояти підозрі та обвинуваченню у вчиненні суспільно небезпечного діяння, а з іншого – не покладати на них обов'язку спростування підозри чи обвинувачення [226, с.209].

В основі свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї підозрюваного, обвинуваченого, як і інших учасників кримінального провадження, лежить свобода психіки, тобто можливість за своїм вільним волевиявленням визначати процесуальну поведінку: давати показання або не давати показання, захищати чи звинувачувати самого себе, говорити правду або ні тощо. У свою чергу в основі свободи психіки особи лежить відсутність психічного насильства над нею [233, с.166]. До заходів психічного насильства відносяться навідні питання, погрози, немотивовані обіцянки, маніпуляції неправдивою інформацією тощо. Використання у кримінальному процесі психологічного насильства, має своїм правовим наслідком втрату юридичної сили показаннями особи, отриманими з таким порушенням [10, с.99].

Із результатів опитування юристів-практиків вбачається, що 1% слідчих відповіли, що у кожному провадженні їм зустрічалися випадки використання підозрюваним, обвинуваченим (підсудним) свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 46% слідчих, 44% прокуратури, 20% суду, 40% адвокатури – дуже часто; 47% слідчих, 24% прокуратури, 70% суду, 50% адвокатури – рідко; 6% слідчих, 32% прокуратури, 10% суду, 10% адвокатури – такі випадки не зустрічалися.

Досліджувана засада кримінального провадження поширюється також на інших учасників кримінального провадження, яким відомо про обставини кримінального провадження.

Відповідно до п.п.1,2 ч.5 ст.69 КПК України експерт у кримінальному провадженні зобов'язаний надавати пояснення чи показання [86].

Специфічність допиту експерта у кримінальному провадженні полягає у тому, що по-перше, показання експерта за чинним кримінального процесуальним законодавством не є джерелом доказів і розцінюються лише як роз'яснення або доповнення до його висновку; по-друге, експертиза призначається, коли для вирішення певних питань у провадженні потрібні наукові, технічні або інші спеціальні поглиблені знання в якій-небудь галузі, тобто на відміну від свідка, який у загальній кількості випадків передає відомості про факт, що був ним сприйнятий безпосередньо або від когось, експерт робить висновок із поставленого перед ним питання та оцінює його. Це твердження не можна брати за постійну величину, оскільки у показаннях свідків теж нерідко зустрічаються елементи оцінювання, але це не носить настільки глобального характеру, як висновок експерта, який при формулюванні висновку завжди користується спеціальними знаннями з певної галузі; по-третє, законодавець намагався забезпечити незацікавленість експерта, його нейтральність у справі та не пов'язаність з іншими суб'єктами справи шляхом закріплення у ч.2 ст.69 КПК України наступного положення: «Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого» [10, с.117; 86].

Попри зазначене вище при допиті експерту все ж таки можуть бути поставлені запитання, що стосуються його особисто, відповіді на які можуть привести до викриття допитуваного у скоєнні діяння, за яке встановлена, наприклад, кримінальна відповідальність. Це саме той випадок, коли у зазначеного суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності з'являється можливість скористатись свободою від самовикриття [10, с.118].

Що ж до спеціаліста, то згідно з п.2 ч.5 ст.71 КПК України він може надавати лише пояснення [86]. Можливість надання показань зазначене ним учасником кримінального провадження нормами чинного КПК України не передбачена, не дивлячись на те, що йому також можуть бути відомі обставини кримінального провадження, які мають значення для кримінального

провадження (надання консультацій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок, роз'яснення його думки наданої в результаті участі у слідчих чи інших процесуальних діях тощо).

У ході опитування спеціалісту можуть бути поставлені питання, що стосуються його особисто, відповіді на які можуть привести до викриття допитуваного у скоєнні кримінально-караного діяння. Однак, враховуючи те, що згідно з ч.2 ст.84 КПК України пояснення не є процесуальним джерелом доказів, вони не мають жодного доказового значення.

Враховуючи викладене, пропонуємо доповнити ч.3 ст.71 КПК України та викласти у такій редакції: «Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його *допомоги, пояснень і показань*».

Під час проведення анкетування з'ясовано, що 26% слідчих, 8% прокуратури, 10% судів, 20% адвокатів відповіли, що в їхній практичній діяльності зустрічалися випадки використання іншими суб'єктами кримінального провадження (окрім підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка) свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, 74% слідчих, 92% прокуратури, 90% суду, 80% адвокатури – ні.

Підсумовуючи зазначене вище, приходимо до висновку, що зміст досліджуваної засади кримінального провадження – це умови та засоби, які надають особі можливість користуватися з метою захисту своїх законних інтересів свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Предметом досліджуваної засади є показання чи пояснення особи стосовно себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, які містять інформацію про вчинення цією особою, членом її сім'ї чи близьким родичем діяння, за яке передбачено кримінальну відповідальність, а також інформацію, що становить таємницю особистого життя особи, яка дає показання і пояснення, або особи, щодо якої даються показання та пояснення [7, с.16].

Обсяг дії свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї визначається колом суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, на яких поширюється досліджувана засада, а сфера дії охоплює всі без винятку всі стадії кримінального процесу [17, с.7-8].

2.2. Види показань підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні

Реформування кримінального процесуального законодавства, яке зараз відбувається в Україні, має на меті створення необхідних передумов функціонування правової, соціальної держави та забезпечення додержання процесуальних прав учасників кримінального провадження. Особливе місце в цій реформі займає інститут збирання доказів та отримання показань [144, с.319]. Більшість обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні встановлюються та доводяться за допомогою показань, отриманих при проведенні допиту. Будучи найбільш поширеною слідчою дією, допит служить не тільки продуктивним засобом отримання нових, але і якісної перевірки фактичних показань, що вже є у слідчого, прокурора, суду.

Водночас допит – це досить складне правове явище. Його можна і потрібно розглядати не тільки як слідчу дію чи як один з передбачених законом способів збирання та перевірки доказів, а з різних боків: як інститут кримінального процесуального права; як одне з повноважень органів розслідування і суду; як один з передбачених законом способів викриття осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення; як процесуальний спосіб формування показань; як спосіб захисту: підозрюваним від підозри, обвинуваченим від обвинувачення; як спосіб захисту власних прав і законних інтересів потерпілим та свідком [213, с.80-81].

Найчастіше у процесуальній науці під допитом розуміють слідчу (розшукову) дію, що полягає в отриманні від допитуваної особи відомостей (інформації) про факти, які належать до предмета доказування в кримінальному

провадженні, або в отриманні показань про обставини, які мають значення для кримінального провадження та їх фіксуванні у встановленому законом порядку.

А.К. Гаврилов та С.П. Єфімічев визначають допит як дію, суть якої полягає в отриманні слідчим, прокурором, суддею від допитуваного відомостей про подію злочину, осіб, які його вчинили, характер і розмір шкоди, причини та умови, які спонукали до злочину і сприяли його вчиненню, а також про інші обставини, що мають значення для кримінального провадження [29; 191, с.277; 190, с.108-109].

М.І. Порубов при трактуванні поняття допиту наголошує на його криміналістичній складовій та зазначає, що допит полягає в отриманні від допитуваного показань за допомогою прийомів, розроблених на основі слідчої та судової практики криміналістичною тактикою. Відтак, допит – це слідча і судова дія, що полягає в отриманні органом досудового розслідування або судом відповідно до правил, встановлених процесуальним законом, від допитуваних відомостей про відомі їм факти, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження [155, с.16-17].

Ю.К. Орлов підкреслює те, що допит полягає в отриманні не просто показань, а усних показань. Зокрема допит свідка, на його думку, полягає в отриманні від свідка усних показань про будь-які обставини, що мають значення для кримінального провадження [212, с.265].

Учений Б.Т. Безлепкін звертає увагу на те, що допит – це регламентований кримінальним процесуальним законом усний діалог між посадовою особою, у провадженні якої міститься кримінальна справа, і свідком, потерпілим, підозрюваним та обвинуваченим, який проводиться з метою отримання фактичних даних (усних відомостей), що мають доказове значення [12, с.243].

Варто погодитися, що допит – це діалог, тобто розмова, взаємодія між двома або кількома особами, а не передача в односторонньому порядку допитуваною особою відомостей. Однак, за межами цих визначень залишаються показання отримані у письмовій формі, що суперечить

положенням ч.1 ст.95 КПК України, та дії з процесуального оформлення перебігу та результатів допиту.

На відміну від названих авторів, О.О. Чувілев у визначення допиту включає не лише отримання слідчим, згідно з передбаченим законом, показань від свідка, потерпілого, підозрюваного та обвинуваченого, але й фіксацію цих показань у протоколі допиту [211, с.288].

Наведені визначення допиту, хоча і є повнішими, проте не відображають характер діяльності всіх учасників допиту, зокрема допитуваної особи, із забезпечення повноти та достовірності фіксації показань, отриманих на допиті.

М.О. Громов вважає, що допит свідка та потерпілого полягає в обов'язку з'явитися за викликом слідчого, прокурора і дати правдиві показання: повідомити все відоме їм у кримінальному провадженні та відповісти на поставлені запитання [35, с.285].

На нашу думку, це визначення є досить вузьким, адже допит не можна зводити до одного лише обов'язку з'явитися за викликом і надати показання. Вказане є лише складовою правовідносин, пов'язаних із проведенням допиту.

Л.Д. Удалова розглядає допит як вербальну (мовну, словесну) дію, і його метою є передача-отримання інформації про ідеальні відображення, тобто уявні образи, носієм яких є певна людина, з якою контактує слідчий, прокурор, суддя. На думку вченої, у процесі вербального (мовленнєвого) контакту довіра, взаєморозуміння, прагнення учасників допиту (слідчого та допитуваного) обмінюватися інформацією значною мірою обумовлені особистісними особливостями індивіда, його типологією, життєвим і соціальним досвідом, позицією та роллю допитуваного в події злочину [213, с.76].

Досить розгорнуто інтерпретує допит С.Ф. Шумилін, визначаючи його як комплекс передбачених кримінально-процесуальним законом пізнавальних і засвідчувальних операцій, виконуваних уповноваженою особою у кримінальному провадженні, з метою отримання та закріплення показань про обставини, що мають значення для вирішення кримінального провадження. Суть допиту полягає в тому, що в ході виконання пізнавальних операцій

слідчий, застосовуючи розроблені в криміналістиці й апробовані слідчою практикою тактичні прийоми, спонукує особу, якій можуть бути або повинні бути відомі обставини, безпосередньо або опосередковано пов'язані з розслідуваною подією, дати про них показання, вислуховує інформацію, що повідомляється, і фіксує її згідно з законом для того, щоб надалі вона могла бути використана як доказ [211, с.306].

Як вірно зазначає Л.Д. Удалова, це визначення потребує уточнення, адже пізнавальні та засвідчувальні операції на допиті можуть виконуватися не тільки особою, що проводить допит, але й іншими учасниками допиту. Також вчена зауважує, що учасники кримінального процесу не завжди потребують того, щоб хтось спонукав їх до дачі показань. Більше того, практиці відомі випадки, коли органи досудового розслідування не тільки не спонукають обвинувачених до дачі показань, але й ігнорують численні клопотання, у яких ті заявляють про своє бажання дати показання та просять про проведення допиту [213, с.77].

Мета допиту полягає в отриманні повних та реально відображуючих дійсність показань [138, с.104], які відповідно до ст.84 КПК України є процесуальним джерелом доказів [86]. Особливість цієї слідчої (розшукової) дії полягає у предметі допиту, колі осіб, які можуть бути підозрюваними, у способах їх виявлення, послідовності проведення допиту [25, с.9-10]. Предметом допиту є коло тих обставин, які слідчий, прокурор суд має намір з'ясувати шляхом проведення цієї слідчої, судової дії. Предмет допиту залежить як від процесуального становища допитуваного, так і від того, яку інформацію він може мати у своєму розпорядженні [138, с.53].

Згідно із ч.1 ст.95 КПК України показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [86].

Важливе місце серед процесуальних джерел доказів посідають показання підозрюваного та обвинуваченого.

Із положень ч.1 ст.42 КПК України вбачається, що підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень [86].

Поняття «підозрюваний» є ширшим за своїм значенням ніж поняття «обвинувачений», адже будь-який обвинувачений є підозрюваним, але не кожен підозрюваний стає обвинуваченим, а лише та особа щодо якої обвинувальний акт переданий до суду в порядку визначеному законом. Показання підозрюваного, як і показання обвинуваченого, мають подвійну природу, будучи, з одного боку, джерелом доказової інформації, з іншого – засобом захисту його інтересів [226, с.210].

На думку Ю.М. Грошевого та С.М. Стахівського, показання підозрюваного – це усне повідомлення, зроблене в установленому законом порядку особою, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину, або котрій обрано інший запобіжний захід до винесення постанови про притягнення як обвинуваченої, щодо обставин, які мають значення для встановлення істини у справі [35, с.100].

Є.Г. Коваленко визначає показання підозрюваного як зафіксовані при допиті за правилами, встановленими кримінальним процесуальним законом, повідомлені підозрюваним фактичні дані щодо обставин, які послужили приводом для застосування заходів процесуального примусу, а також щодо інших відомих йому обставин вчиненого правопорушення [61].

На нашу думку, показання підозрюваного – це зафіксована у відповідній процесуальній формі інформація, надана під час допиту, про обставини кримінального правопорушення, які мають значення для кримінального провадження, особою, яка набула процесуальний статус підозрюваного [226, с.210].

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї найбільш широко реалізується саме підозрюваним та обвинуваченим, адже вони у відповідності до кримінального процесуального закону наділені таким обсягом прав, який надасть змогу протистояти висунутій підозрі, обвинуваченню та забезпечить їхні інтереси у ході досудового розслідування та судового розгляду.

Із тексту ст.42 КПК України вбачається, що поміж інших прав підозрюваний, обвинувачений має право не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази [86]. Вказана правова норма конкретизувала положення ст.63 Конституції України [74] та ст.18 КПК України [86], закріпивши право підозрюваного, обвинуваченого за власним переконанням відмовитися надавати показання, докази або ж надати їх у такому обсязі, який вони вважають необхідним [229, с.83].

Для підозрюваного давати показання – право, а не обов'язок, тому показання підозрюваного можуть бути отримані при допиті тільки в добровільному порядку. Така їх правова природа пов'язана з умовами виникнення процесуальної фігури підозрюваного. Адже з набуттям особою статусу підозрюваного законодавець пов'язує обґрунтоване припущення, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення і їй краще, ніж будь-кому, відомі всі обставини вчиненого діяння. Специфіка процесуального статусу підозрюваного як суб'єкта процесуальної діяльності, який виконує самостійну процесуальну функцію захисту, визначає іншу властивість цих показань – засобу захисту. Підозрюваний за допомогою показань може заперечувати законність та обґрунтованість підозри, наводити докази, які виправдовують його чи пом'якшують відповідальність тощо [13].

Підозрюваний, обвинувачений не несе відповідальності за завідомо неправдиві показання. Якщо підозрюваний, обвинувачений дає неправдиві

показання, заявляючи, що кримінальне правопорушення, у вчиненні якого його підозрюють, вчинено іншою особою, то він не може бути притягнутий до відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину за ст.383 КК України [86]. Завідомо неправдиві показання підозрюваного, а потім і обвинуваченого не можуть розглядатися і як обставина, що обтяжує його покарання. Необхідно пам'ятати, що якщо і погоджуються на контакт зі слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, то не завжди об'єктивно дають свої показання [138, с.22-23].

При цьому 68% слідчих, 76% прокуратури, 100% суду, 90% адвокатури відповіли, що використання особою свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї не впливає на подальший хід досудового розслідування чи судового розгляду, 32% слідчих, 24% прокуратури, 10% адвокатури зазначили, що це вагомий доказ винуватості особи та спрямовують зусилля на відшукування прямих доказів.

Підозрюваний може скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у будь-який момент, має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення [226, с.211].

Згідно зі ст.224 КПК України у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви [86].

Використання підозрюваним, обвинуваченим досліджуваної засади не є свідченням винуватості чи причетності допитуваної особи, її близького родича чи члена сім'ї до скоєння кримінального правопорушення. Однак, 24% слідчих, 20% прокурорів вважають навпаки; 19% слідчих, 24% прокурорів, 60% суддів, 70% адвокатів – ні, не є; 57% слідчих, 56% прокурорів, 30% суддів, 30% адвокатів – не завжди.

Методи та прийоми допиту підозрюваного, обвинуваченого повинні відповідати вимогам законності, етичності, пізнавальної ефективності, вибіркової впливу, відсутності психологічного насильства (наявність можливості вільного вибору допитуваним лінії поведінки) й спрямованості на встановлення обставин реальної дійсності [91, с.349].

Недотримання процесуальних правил проведення допиту та процесуальних прав підозрюваного та обвинуваченого під час допиту є порушенням закону і тягне за собою недійсність проведеної дії та недопустимість отриманих показань як джерела доказів [121].

Хоча підозрюваному повідомляється в чому він підозрюється, та підозра за своєю природою обґрунтована і сформульована не настільки чітко як обвинувачення. Дані, на основі яких виникає і формується підозра, можуть бути отримані у результаті доказування, на підставі достатніх доказів. Вони є лише ймовірними, неповними знаннями про кримінальне правопорушення і особу, причетну до його вчинення [88, с.286]. Відтак, і в показаннях підозрюваного зазвичай немає такого деталізованого і конкретизованого викладу фактів і аргументів, як у показаннях обвинувачуваного [226, с.212].

Предмет показань підозрюваного у КПК України не сформульований, очевидно, він визначається змістом того документа, винесення якого вводить підозрюваного в процес [88, с.286].

Таким чином предмет показань підозрюваного складають обставини, що спричинили обрання щодо нього запобіжного заходу та ті обставини, які мають значення у кримінальному провадженні та потребують доказування [226, с.212].

Доказами в його показаннях є тільки відомості про обставини, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні. Якщо підозрюваний визнає себе винуватим, він може у своїх показаннях докладно розповісти про вчинене кримінальне правопорушення, про співучасників тощо, оскільки йому більше, ніж будь-кому, відомі всі обставини кримінального правопорушення. Показання, в яких підозрюваний визнає себе винуватим і повідомляє про вчинення ним кримінального правопорушення, є доказами, але

цих показань недостатньо для висновку про винуватість особи, для цього необхідна система доказів [226, с.212-213].

Оскільки показання підозрюваного, обвинуваченого є не тільки джерелом доказів, а й використовуються ними для захисту своїх законних інтересів, вони містять, крім фактичних даних, думки, припущення. Підозрюваний, обвинувачений може не визнавати себе винуватим та висловлювати свої міркування про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пропонувати свою оцінку доказів. Ці доводи, думки мають бути належним чином зафіксовані, оцінені та перевірені. Вони не мають доказового значення, але можуть слугувати підставою для висунення версій про наявність обставин, що спростовують обвинувачення чи пом'якшують відповідальність [226, с.211].

Чинний КПК України у ч.1 ст.42 зазначає, що обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст.291 цього Кодексу [86].

Процесуальне становище обвинуваченого як учасника кримінальної процесуальної діяльності має специфічну природу, оскільки це – особа, яка може бути визнана винною і піддана покаранню [88, с.286].

Показання обвинуваченого – це джерело фактичних даних (доказів), які повідомлені обвинуваченим (підсудним) на допиті, проведеному в ході досудового розслідування у кримінальному провадженні або під час судового розгляду відповідно до вимог кримінального процесуального закону. Це – зафіксоване у встановленій процесуальній формі усне повідомлення про обставини, що підлягають доказуванню і надаються добровільно під час допиту, особою, щодо якої обвинувальний акт переданий до суду в порядку, передбаченому ст.351 КПК України [86]. Це – будь-які відомості, які повідомляються обвинуваченим під час кримінального провадження за фактом скоєного кримінального правопорушення або з приводу пред'явленого обвинувачення [88, с.286].

Зміст показань обвинуваченого визначається двома основними моментами: необхідністю захищатися від обвинувачень у вчиненні

кримінального правопорушення, у зв'язку з чим основу показань складають пояснення з відповідних питань; презумпцією невинуватості, згідно з якою на обвинуваченого не може бути покладено обов'язок доводити свою невинуватість. [226, с.211].

Предмет показань обвинуваченого складають відомості, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Предмет показань у даному випадку не вичерпується формулюванням обвинувачення. Обвинувачений допитується також про обставини, що передували кримінальному правопорушенню, відносини з потерпілими, свідками, з іншими обвинуваченими тощо. Він вправі давати показання про будь-які обставини, якщо вважає, що вони мають значення для кримінального провадження. Обвинувачений здійснює свій захист не тільки шляхом повідомлення даних, що стосуються фактів справи, а й за допомогою пояснень цих фактів [88, с.285].

Обвинувачений наділений найширшим обсягом процесуальних прав серед суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. Ці процесуальні права дають йому можливість бути активним учасником процесу і здійснювати суттєвий вплив на його перебіг. Також, цей учасник кримінального провадження може використовувати свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї без жодних обмежень.

Те, що обвинувачений у більшій мірі обізнаний із обставинами кримінального правопорушення та доказами, наявними у матеріалах провадження, не означає про перевагу його показань над іншими доказами. Показання обвинуваченого підлягають перевірці й оцінці за тими ж правилами, що й інші докази, наявні у матеріалах кримінального провадження. Якщо обвинувачений у свій захист посилається на обставини, що свідчать про його невинуватість, то обов'язок встановити або спростувати його доводи за допомогою доказів покладається на сторону обвинувачення [256, с.84-85]. У разі неспростовності доводів обвинуваченого, висунутих ним у свій захист, у відповідності до ст.62 Конституції України, усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [74].

Розуміння показань обвинуваченого має велике значення, адже вони можуть використовуватися для обґрунтування процесуальних рішень. Надання обвинуваченому можливості утриматися від показань взагалі або частково, висловити своє ставлення до обвинувачення, наводити аргументи, що підтверджують його невинуватість, є важливим засобом забезпечення права особи на захист [137, с.212].

У випадку якщо обвинувачений під час кримінального провадження змінював свої показання, то в підсумкових судових рішеннях слід надати оцінку усім показанням у сукупності з іншими доказами з дотриманням вимог ст.23 КПК України, та зазначенням мотивів з яких одні показання обвинуваченого беруться до уваги судом, а інші відкидаються.

Не дивлячись на спільність окремих рис у показань підозрюваного та обвинуваченого, необхідно констатувати, що вони мають і ряд відмінностей. Перша відмінність пов'язана з їхнім статусом. Показання підозрюваного – це показання особи, яка тільки підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Саме з цим пов'язане її затримання чи обрання іншого запобіжного заходу. Показання обвинуваченого – це показання особи, якій вже пред'явлено обвинувачення у скоєнні суспільно небезпечного діяння. Через їхній статус простежується і предмет показань вказаних осіб. Сюди відносяться будь-які обставини, що мають значення для встановлення обставин реальної дійсності у кримінальному провадженні, але в першу чергу підозрюваний дає показання з приводу його затримання чи обрання іншого запобіжного заходу, а обвинувачений – із приводу інкримінованого йому кримінального правопорушення [35, с.157].

У науці кримінального процесу поширеною є класифікація показань підозрюваного, обвинуваченого за наступними критеріями:

1. залежно від способу їх використання показання підозрюваного та обвинуваченого можна поділити на:

- показання як вид доказів;
- показання як засіб захисту від підозри, обвинувачення.

Стаття 91 КПК України містить перелік обставин, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування та судового розгляду. Відбувається це шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів [86].

Відповідно до положень ч.2 ст.84 КПК України показання є одним із видів процесуальних джерел доказів [86]. Отже, показання підозрюваного, обвинуваченого, надані в усній або письмовій формі під час допиту щодо відомих їм обставин кримінального правопорушення, що мають значення для цього провадження є одним із видів доказів.

Згідно з ч.1 ст.94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Якщо звернутися до ч.2 вказаної статті жоден доказ не має наперед встановленої сили [86]. Отже, можна стверджувати, що визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення лише за наявності інших доказів у матеріалах кримінального провадження, що підтверджують його вину.

Із ч.ч.3,4 ст.349 КПК України вбачається, що суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від давання показань, та випадків, передбачених ч. 3 ст.ст. 323 та 381 цього Кодексу [89, с.24].

Вказаною нормою закріплено так званий спрощений порядок дослідження доказів у кримінальному провадженні, основним елементом якого

є добровільне визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні інкримінованого йому правопорушення у повному обсязі. При цьому, дослідження показань обвинуваченого, наданих суду першої інстанції, та даних, що характеризують його особу є обов'язковим. Виключенням є випадки, якщо він скористався ст.63 Конституції України і відмовився надавати показання, та випадки, передбачені ч.3 ст.323, ст.381 КПК України.

У контексті гуманізації кримінального процесу набуває особливого значення розгляд показань підозрюваного, обвинуваченого як засобу захисту від пред'явленої підозри та висунутого обвинувачення. Підозрюваний, обвинувачений зацікавлений у дачі показань, адже таким чином отримує можливість заперечувати законність та обґрунтованість підозри, обвинувачення, наводити докази, що виправдовують його чи пом'якшують відповідальність [137, с.213].

Розуміння допиту як засобу (способу) захисту від обвинувачення впливає з норм міжнародного права, відповідно до яких кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення допитувати свідків, що свідчать проти нього, або мати право на те, щоб ці свідки були допитані, і мати право на виклик та допит його свідків на тих же умовах, які існують для свідків, що свідчать проти нього (пп.«є» п.3 ст.14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [131], пп.«с» п.3 ст.6 Конвенції про захист прав людини й основних свобод [65]). Зазначене право є однією з обов'язкових умов справедливого судового розгляду, а прийняття судом рішення всупереч зазначеним міжнародно-правовим нормам служить для громадянина, який вважає, що цим його права та свободи були порушені, підставою для звернення до вищестоящих судових інстанцій, зокрема при вичерпанні всіх внутрішньодержавних засобів правового захисту у відповідні міждержавні органи [125, с.80-81].

2. залежно від того, на що спрямовані показання підозрюваного, обвинуваченого можна виділити показання:

- на спростування підозри, обвинувачення;

- на пом'якшення підозри, обвинувачення;
- на підтвердження обвинувачення.

Перші два види є різновидами показань підозрюваного, обвинуваченого виправдовувального характеру, оскільки спрямовані на повне чи часткове спростування підозри, обвинувачення або на їх пом'якшення. Підозрюваний, обвинувачений може заперечувати сам факт вчинення інкримінованого йому діяння або визнавати його, стверджуючи, що воно не може вважатися кримінальним правопорушенням, через певні обставини (необхідна оборона, крайня необхідність тощо). Також, підозрюваний, обвинувачений може заперечувати обставини кримінального правопорушення, що згідно з ст.67 КК України обтяжують покарання або визнаючи факт вчинення кримінального правопорушення може посилатися на обставини, що пом'якшують покарання, передбачені ст.66 КК України [85].

Тобто, користуючись досліджуваною засадою підозрюваний, обвинувачений можуть захистити свої права та законні інтереси шляхом спростування чи пом'якшення повідомленої підозри, висунутого обвинувачення не залежно від того відповідають їхні показання реальним обставинам кримінального правопорушення чи ні.

Третій різновид передбачає показання, що звинувачують особу й спрямовані на визнання підозри, обвинувачення в цілому або частково. Під зізнанням підозрюваного, обвинуваченого слід розуміти будь-які повідомлення, в яких він визнає обґрунтованість пред'явленої підозри та висунутого обвинувачення, повідомляє обставини вчиненого ним кримінального правопорушення, своє суб'єктивне ставлення до вчиненого кримінального правопорушення та його негативних наслідків.

3. показання підозрюваного, обвинуваченого залежно від психологічного ставлення до них можна поділити на:

- правдиві показання;
- хибні показання.

Правдивими є показання підозрюваного, обвинуваченого, які відповідають дійсності та зумовлені реальними обставинами. У свою чергу хибні – це показання, що не відповідають реальним подіям кримінального правопорушення і проявляються, на думку О.Д. Нарійчук у формах вигадкування фактів або їх спотворення, замовчування чи заперечення того, що відомо допитуваній особі [137, с.213].

Хибні показання підозрюваного, обвинуваченого є суспільно небезпечними й перешкоджають повному, об'єктивному та всебічному розслідуванню кримінального провадження, справедливому судовому розгляду та прийняттю рішення, проте є одним із можливих варіантів способу їхнього захисту.

4. залежно від відповідності показань підозрюваного, обвинуваченого діяння, що відбулося можна виділити:

- достовірні показання;
- недостовірні показання.

Достовірність доказів (і показань зокрема) означає, що вони правильно, адекватно відображають матеріальні та нематеріальні (ідеальні) сліди. Недостовірні показання обвинуваченого – це відомості, в яких умисно або помилково надається інформація, що не відповідає дійсності [129, с.8].

5. показання підозрюваного, обвинуваченого у залежності від того, при проведенні яких процесуальних дій вони були отримані поділяються на:

- отримані під час допиту;
- отримані під час пред'явлення особи для впізнання;
- отримані під час проведення слідчого експерименту;
- отримані під час освідчення особи тощо.

6. залежно від ставлення підозрюваного, обвинуваченого до пред'явленої підозри, висунутого обвинувачення:

- показання, спрямовані на повне визнання своєї вини;
- показання, спрямовані на часткове визнання своєї вини;
- показання, спрямовані на повне заперечення своєї вини;

- показання, спрямовані на часткове заперечення своєї вини;
- самообмова;
- обмова;
- алібі [129, с.146].

Повне або часткове визнання вини підозрюваним, обвинуваченим – це показання підозрюваного, обвинуваченого, у яких він визнає себе винуватим у пред’явленій йому підозрі, висунутому обвинуваченні та повідомляє факти і обставини вчиненого кримінального правопорушення.

Крім цього, підозрюваний, обвинувачений може визнати свою винуватість лише за деякими епізодами інкримінованої злочинної діяльності або заперечувати певні обставини кримінального правопорушення. У більшості випадків часткове визнання вини відбувається, коли підозрюваний, обвинувачений не має змоги цілком заперечувати свою причетність до кримінального правопорушення, у результаті чого чинить опір на окремі обставини провадження, які важко/неможливо встановити або перевірити. Також, може замовчувати не повідомляти обставини, які обтяжують покарання, спотворювати у своїх показаннях мотив, мету кримінального правопорушення, вигадувати обставини, що пом’якшують покарання.

Визнання вини буде мати доказове значення тільки за наявності двох ознак: показання підозрюваного, обвинуваченого повинні містити відомості про конкретні обставини вчиненого кримінального правопорушення; показання підозрюваного, обвинуваченого повинні підтверджуватися іншими доказами, що містяться у матеріалах кримінального провадження. Наявність нез’ясованих істотних протиріч у показаннях свідчить про те, що дані докази не можуть бути покладені у основу обвинувачення. Також, необхідно щоб подібні показання підозрюваного, обвинуваченого були добровільним, адже застосування незаконних заходів тягне за собою недопустимість доказів, отриманих таким шляхом [226, с.210].

Протягом довгого часу в теорії доказування саме визнання винуватості було «царицею доказів». Проте, за чинним кримінальним процесуальним

законодавством визнання вини не вважається беззаперечним доказом, хоча і є цінним джерелом доказової інформації. Воно висловлює лише суб'єктивне ставлення обвинуваченого до пред'явленого йому обвинуваченню. Якщо вказаний суб'єкт кримінального провадження визнав себе винуватими, це не звільняє слідчого, прокурора та суд від всебічної перевірки та оцінки показань окремо, та всієї доказової бази у цілому [199, с.418].

Таким чином, підозра, обвинувачення не може ґрунтуватися лише на визнанні обвинуваченим своєї вини. Перебільшення значення зізнання підозрюваного, обвинуваченого, як найбільш надійного доказу, є істотним порушенням принципів кримінального судочинства [199, с.418].

Повне або часткове заперечення вини – це показання підозрюваного, обвинуваченого, в яких він не визнає себе винним у вчиненні кримінального правопорушення та повідомляє слідчому, прокурору, слідчому судді, суду про обставини, що встановлюють його невинуватість, спростовують докази, на яких ґрунтується підозра, обвинувачення [226, с.210].

У практичній діяльності найчастіше зустрічається подібна ситуація. Такі показання слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повинен ретельно та всебічно перевіряти, підтверджувати або спростовувати доводи, на які посилається підозрюваний, обвинувачений. Спростування як правило відбувається за допомогою інших доказів, які містяться у матеріалах кримінального провадження. У випадку, якщо після цього залишаються якісь сумніви, то вони трактуються на користь підозрюваного, обвинуваченого. Якщо ж ці учасники кримінального процесу відмовляються від своїх показань, уповноваженій особі чи органу необхідно перевірити причини відмови [226, с.210].

У процесуальній літературі існує думка, що заперечення обвинуваченим своєї вини або зовсім не має доказової сили, або його доказова сила досить незначна. Аналізуючи це, варто зазначити, що дане твердження може існувати лише в ідеальному світі, але із врахуванням сучасних реалій таким чином можуть бути порушені права як підозрюваного, обвинуваченого, які не зможуть

захистити як свої законні інтереси, так і інших учасників кримінального процесу. М.С. Строгович стверджує, що це абсолютно невірна та необґрунтована точка зору. Оскільки процесуальне законодавство визнає показання підозрюваного, обвинуваченого, то немає жодної вагомої підстави вважати, що доказами являються лише ті показання, де особа визнає себе винуватою. Отже, і ті й інші показання мають доказову силу, яка залежить від обставин кожного окремого провадження та установлюється в ході детальної перевірки та оцінки [199, с.416].

Можна зробити висновок, що у цьому випадку виключення показань підозрюваного, обвинуваченого взагалі із числа доказів буде такою ж крайністю, як і визнання їхньої ролі основною, адже доказом є не сам факт визнання винуватості, а дані, які становлять його зміст, які мають значення лише у сукупності з іншими доказами [2, с.16].

Обмова – це показання підозрюваного, обвинуваченого, в котрих він правдиво чи неправдиво викриває інших осіб у вчиненні кримінального правопорушення. Доказами у цьому випадку можуть визнаватися лише ті показання щодо інших осіб, в яких підозрюваний, обвинувачений повідомляє про вчинення чи не вчинення того правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується сам. Якщо ж вказані учасники кримінального процесу повідомляють про обставини, які стосуються іншого кримінального провадження, то вони допитуються у якості свідка [88, с.285].

Оскільки підозрюваний та обвинувачений користуються свободою від самовикриття та не несуть відповідальності за завідомо неправдиві показання, вони можуть надавати показання проти інших осіб із метою захистити себе від пред'явленої підозри та висунутого обвинувачення. Часто вони надаючи неправдиві показання щодо іншого навіть не усвідомлюють масштабності шкоди, яку завдають кримінальному провадженню, не кажучи про осіб, яких обмовляють. Так, досудове розслідування може піти хибним шляхом, а органи судової влади прийняти рішення, яке не відповідатиме дійсним обставинам кримінального провадження [226, с.212].

Усі показання повинні ретельно та всебічно перевірятися, а наведені доводи бути спростовані або підтверджені. Ні один з доказів, в тому числі і показання підозрюваного, обвинувачуваного, не мають заздалегідь встановленої сили, а повинні бути ретельно досліджені та співставлені з іншими здобутими даними. Для викриття обмови слідчий, прокурор, суд має використовувати тактичні прийоми переконання, порівняння свідчень, отриманих на кількох допитах особи, із свідченнями інших осіб, які мають відношення до кримінального провадження, пред'явлення речових доказів та ін.

Підозрюваний, обвинувачений не несуть також можуть вдатися до самообмови. Самообмовою є такі показання підозрюваного, обвинуваченого, в яких він зізнається у вчиненні кримінального правопорушення, якого не вчиняв. Законодавством передбачені правові наслідки за надання цих показань, якщо у подальшому підозрюваний, обвинувачений буде реабілітований. У ч.4 ст.1176 ЦК України встановлено, що фізична особа, яка у процесі досудового розслідування або судового провадження шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, не має права на відшкодування шкоди [235].

Існує безліч мотивів для самообмови: уникнення відповідальності за більш тяжке кримінальне правопорушення, до якого підозрюваний, обвинувачений причетний; дія психічного та фізичного впливу, погроз; звільнення від відповідальності близької особи, родича, члена сім'ї, які вчинили правопорушення; у зв'язку із психоемоційним навантаженням, депресією, стресом, помилковим уявленням про безнадійність свого становища, переконанням, що зізнання може полегшити його тощо [154, с.114].

Науковці Р. С. Белкін, І. В. Постіка, В. О. Образцов, А. Т. Тімербаєв, В. Ю. Шепітько вважають, що алібі – це факт перебування особи поза місцем злочину в момент його вчинення [245, с.14].

На думку В.В. Юсупова алібі визначається як факт перебування підозрюваного або обвинуваченого в іншому місці, ніж місце підготовки, вчинення або приховування кримінального правопорушення, у релевантні щодо його розкриття й розслідування інтервали часу. До змісту алібі відносить: місце підготовки, вчинення та приховування злочину, час злочину, місцеперебування суб'єкта алібі в кримінально релевантні інтервали часу [245, с.14].

Підозрюваний, обвинувачений використовуючи свободу від самовикриття мають право надати показання з приводу місця їхнього перебування у момент вчинення кримінального правопорушення. Ці показання можуть бути як правдивими, так і неправдивими. Разом із цим, вказані учасники кримінального провадження можуть надати показання не лише про себе, а й щодо своїх близьких родичів та членів сім'ї.

В.Д. Арсен'єв виділяє за цим же критерієм наступні види показань:

- зізнання;
- заперечення винуватості [4].

В.Л. Льовкін пропонує поділяти показання підозрюваного, обвинуваченого на:

- обвинувальні показання;
- виправдувальні показання [116, с.9].

Обвинувальні показання – це показання, що повністю підтверджують підозру, обвинувачення і спрямовані на викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення [116, с.9]. Виправдувальні показання підозрюваного, обвинуваченого – це повідомлення, спрямовані на повне спростування підозри, обвинувачення або його пом'якшення [57, с.59]. Різновидом виправдувальних показань підозрюваного, обвинуваченого В.В. Юсупов вважає показання про алібі [245, с.7].

7. залежно від зв'язку зі конкретною обставиною, що потребує доказуванню (відповідно до ч.1 ст.91 КПК України) показання підозрюваного, обвинуваченого поділяються на:

- показання про подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

- показання про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

- показання про вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

- показання про обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- тощо [86].

2.3. Співвідношення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї й презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини.

Законодавство України встановлює, що наша країна є демократичною правовою державою, а людина, її права та свободи є найвищою соціальною цінністю [74]. Саме за державою закріплений обов'язок визнавати та захищати права, свободи та законні інтереси осіб, що стали учасниками кримінального провадження. Із цією метою чинний КПК України у главі II регламентував ряд засад кримінального провадження, які є фундаментальними, імперативними положеннями щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, обумовлюючи їх значення як засобу захисту прав і свобод людини і громадянина.

У юридичній термінології «презумпція» означає припущення про визнання юридичного факту (обставини) достовірним, поки не буде доведено протилежне. Презумпції у праві здійснюють суттєвий вплив на суспільні відносини шляхом реалізації своїх функцій та завдань соціально-нормативного регулювання. Вони спрямовують поведінку людей, вносять однаковість у регулювання суспільних відносин. У цій площині лежить питання про політичне значення презумпцій, що передбачає відношення держави до людини [118, с.316].

Як слушно зауважив В.Т. Нор, презумпція невинуватості за своєю правовою природою є гарантією права особи, щодо якої розпочато кримінальне переслідування, на визнання її невинуватою з боку держави в особі її публічних органів та посадових осіб до часу, коли вину її визнає суд своїм вироком, що набрав законної сили [139, с.394].

Погоджуючись за основними критеріями із визначенням В. З. Лукашевича [109, с.56], визначимо презумпцію невинуватості як об'єктивне юридичне положення, згідно з яким закон вважає обвинуваченого невинуватим у скоєнні кримінального правопорушення до набрання чинності

обвинувальним вироком суду та яке вимагає від кожного суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності вважати обвинуваченого невинуватим у скоєнні кримінального правопорушення, доки на основі всебічного та об'єктивного вивчення матеріалів кримінального провадження у цього суб'єкта не складеться впевненість у законності та обґрунтованості обвинувачення [232, с.130].

Як показує аналіз історичних джерел, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї й презумпція невинуватості існують вже багато століть, перебуваючи у постійній взаємодії, поглиблюючи та вдосконалюючи свій зв'язок, початок якого виник ще у Стародавні часи.

Перші правові норми, що покладали обов'язок доказування вини обвинуваченого на обвинувача, містяться у «Законах Хаммурапі» [27, с.14], Законах Ману [27, с.17-18], законодавстві Стародавніх Греції та Риму [27, с.20].

Значного прориву на теоретичному рівні дослідження презумпції невинуватості досягли у XVIII ст. У книзі «Про злочини й покарання» Чезаре Беккарія зазначив, що ніхто не може вважатися злочинцем до того моменту, поки не буде винесено обвинувальний вирок. Суспільство не може позбавити обвинуваченого свого захисту до того, як буде встановлено, що він порушив умови, які гарантували йому такий захист [239].

Ця формула виникла на основі протесту проти насильства, жорстокості законів та їх негуманного застосування під час інквізиційного процесу. Теорія презумпції невинуватості обвинуваченого з'явилася у 1764 році в Італії, була закріплена у французькій «Декларації прав людини і громадянина» від 26 серпня 1789 року та Конституції Франції 1791 року. Приблизно у цей період, а саме з 1791 року, із прийняттям перших поправок до Конституції Сполучених Штатів Америки, сучасного розвитку набула і свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї [83, с.54].

Презумпція невинуватості знайшла своє відображення також у «Загальній декларації прав людини» від 1948 року [47], «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» від 1950 року [65], «Міжнародному пакті про громадянські і політичні права» від 10 грудня 1966 року [131],

«Американській конвенції про права людини» 1969 року [1], «Африканській Хартії прав людини і народів» від 1981 року [5].

У законодавстві незалежної України презумпція невинуватості вперше була закріплена у ст.62 Основного закону, згідно якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням [74].

Із прийняттям нового КПК України презумпція невинуватості отримала більш чітке врегулювання у вітчизняному законодавстві. Згідно зі ст.17 КПК України особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою [86].

Презумпція невинуватості розглядається у вузькому та широкому значеннях, або іншими словами, на двох різних рівнях – при розгляді кримінального провадження в суді та в кримінальному процесі у більш загальному значенні [247]. Вужча концепція охоплює відомий принцип, згідно

з яким при обвинуваченні особи у вчиненні кримінального правопорушення тягар доведення вини несе сторона обвинувачення (прокурор), і доведення має бути поза розумним сумнівом. Сучасне європейське право підтримує і ширший сенс презумпції невинуватості, а саме – що не лише поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду має відповідати поводженню з невинуватою особою, а й досудове розслідування має проводитися, наскільки це можливо, як немовби обвинувачений є невинуватим. Таке широке значення презумпції діє як стримування щодо численних заходів, що можуть застосовуватися до підозрюваного в період до судового розгляду справи по суті [249].

Презумпція невинуватості виражає зв'язаність і обмеження держави перш за все правовими законами [146]. Тобто як з огляду на високу цінність права не бути хибно визнаним винним, так і величезну невідповідність ресурсів особи у порівнянні з ресурсами держави – людськими і матеріальними – презумпція невинуватості покликана вирівнювати цей дисбаланс. Таким чином, призначення презумпції невинуватості насамперед полягає в тому, щоб протистояти у кримінальному судочинстві обвинувальному ухилу, суб'єктивізму, тенденційності чи навіть свавіллю – всьому, що перетворює кримінальне судочинство на знаряддя розправи над обвинуваченим, ототожнює обвинуваченого з винуватим, робить його фактично безправним [140].

Саме презумпція невинуватості дозволяє людині не боятися того, що вона буде покарана за те, чого не робила, тобто це захист від необґрунтованого переслідування держави. У процесуальному значенні презумпцію невинуватості необхідно розглядати як вимогу, що визначає правове положення учасників кримінального провадження, насамперед підозрюваного, обвинуваченого, як основу їхніх процесуальних прав, гарантію всебічного, повного, неупередженого дослідження обставин кримінального провадження [201, с.8].

Дія презумпції, як і свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, поширюється не лише на підозрюваного,

обвинуваченого, виправданого чи засудженого, а загалом на будь-яку особу-учасника кримінального провадження, щодо якої ведеться кримінальне переслідування.

Презумпція невинуватості разом із свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є складовими більш широкого права – на справедливий судовий розгляд. Також вказані засади конкретизують загальний принцип справедливого судочинства. Вони пов'язані між собою та сприяють тому, щоб в основу вироку були покладені лише належні, допустимі та достовірні докази.

Презумпція невинуватості покликана насамперед захистити обвинуваченого від обвинувального вироку, якщо тільки останній не буде законно ухвалений. Захистити свої права та законні інтереси особа може скориставшись правом надавати свідчення та докази щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї або ж відмовитися. При цьому, зазначені засади кримінального провадження діють протягом усього кримінального провадження. Для забезпечення їхньої дії судді мають повноваження розглядати заяви про порушення з боку правоохоронних та інших владних органів, що також можуть подаватися на будь-якій стадії судового розгляду [226, с.213; 232, с.130].

Особа презюмується невинуватою, доки її вину не буде доведено стороною обвинувачення, відтак, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, є складовою презумпції (обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинуватість) [281, с.12]. Право особи не свідчити проти себе, членів сім'ї та близьких родичів припускає не лише відмову від дачі показань, що мають інкримінуючий характер, а й поширюються на відомості про будь-які інші факти, що можуть прямо чи опосередковано бути використані проти інтересів зацікавлених осіб, а також містять право на відмову від надання прокурору, органам досудового розслідування, слідчому судді, суду інших доказів [90, с.36; 95 с.248].

Однак, як зауважив Ендрю Ашворд, щоб мовчання не вважалося доказом винуватості, у країнах загального права на початку судового провадження сторона захисту наводить підстави для виправдання, а далі на сторону обвинувачення покладається обов'язок довести їх хибність [246, с.97; 248].

Обвинувальний вирок не можна ухвалювати лише через мовчання обвинуваченого. ЄСПЛ погодився, що суди можуть робити негативні для обвинуваченого висновки, якщо він не надає пояснень із приводу висунутих йому обвинувачень, однак лише за наявності серйозних доказів, що підтверджують обвинувачення [194, с.253].

Вказані вище засади нерозривно пов'язані не лише між собою, але й із правом особи на захист її законних інтересів. Презумпція невинуватості є вказівною засадою забезпечення права на захист суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. У доктрині кримінального процесу існує думка, що у правах підозрюваного, обвинуваченого, у тому числі й у праві надати або відмовитися давати показання, полягає пряма дія презумпції невинуватості, адже вони не зобов'язані надавати відомості, у яких вказуються факти їх невинуватості.

Презумпція невинуватості має двояку природу, оскільки її існування зумовлює існування правила про тягар доказування, в силу якого на обвинувача покладений обов'язок довести винуватість особи, звинувачену ним у вчиненні кримінального правопорушення. У той же час обвинувачена особа не зобов'язана доводити свою невинуватість і тому може взагалі відмовитися надавати будь-які докази, користуючись свободою від самовикриття, що цілком відповідає положенню змісту презумпції невинуватості.

Відмова особи від участі у доказуванні, відповідати на запитання, давати показання з приводу підозри чи обвинувачення, давати пояснення чи показання, які можуть стати підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами сім'ї кримінального правопорушення, не може тягти для підозрюваного, обвинуваченого

негативних наслідків ні в частині визнання його вини, ні в частині визначення йому міри і виду покарання.

Отже, можна зробити висновок, що ненадання підозрюваному, обвинуваченому доказів своєї невинуватості, в силу використання свободи від самовикриття не може розглядатися як доказ його винуватості, що є одним із положень, які визначають юридичний зміст засади презумпції невинуватості.

Свобода особи від самовикриття, право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, а також презумпція невинуватості служать одній меті – захисту прав та законних інтересів суб'єктів кримінального судочинства. Засада свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї надає можливість вибору найвигіднішого для особи варіанту поведінки. Засада презумпції невинуватості забезпечує можливість зробити цей вибір.

Висновки до розділу 2

Встановлено, що обсяг дії свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї визначається колом суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, на яких розповсюджується ця засада, а сфера її дії поширюється на всі без винятку стадії кримінального процесу.

Предметом засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є зміст пояснень, показань, інші відомості щодо особи, яку опитують чи допитують, або ж інформація щодо її близьких родичів та членів сім'ї. Предмет свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї визначається залежно від обсягу фактичних даних, які можуть добровільно надаватися особою органу досудового розслідування, прокурору чи суду.

Визначено мету, що ставиться особою при використанні свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї до якої відносим захист своїх законних інтересів під час кримінального

провадження, якими є наприклад, заінтересованість у притягненні до відповідальності лише у разі доведеності вини без особистого сприяння, захист честі та гідності тощо; прагнення до збереження родинних стосунків, у випадку небажання щоб хтось із близьких родичів чи членів сім'ї був притягнутий до кримінальної відповідальності на основі показань допитуваної особи.

Встановлено, що ця засада поширюється не лише на відмову від надання інформації, що має прямо інкримінуючий характер, а й припускає можливість не повідомляти інформацію, що може у подальшому безпосередньо чи опосередковано бути використана проти інтересів допитуваної особи, та містить право на відмову від надання органу досудового розслідування чи суду інших доказів (документів, речових доказів, знарядь злочину, об'єктів злочинного посягання чи інших предметів, що можуть стати засобом викриття винуватих). Із опитаних респондентів, тільки 79 % слідчих, 64 % прокурорів, 20 % суддів, 30 % адвокатів відповіли, що реалізація засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї поширюється виключно на показання; 3 % слідчих, 4 % прокурорів – на речові докази; 5 % слідчих, 8 % прокурорів, 10 % адвокатів – на документи; 1 % слідчих, 4 % прокурорів – на висновки експертів; 12 % слідчих, 20 % прокурорів, 80 % суддів, 70 % адвокатів – на показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Доведено, що межі свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї безпосередньо залежать від об'єму та повноти отриманих слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом відомостей. При цьому, опитувана чи допитувана особа, маючи можливість у будь-який момент скористатися ст.63 Конституції України, ст.18 КПК України на власний розсуд вирішує який саме обсяг інформації необхідно надати уповноваженим особами.

Зроблено висновок, що суб'єктами свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є усі учасники кримінального провадження, яких залучають для опитування чи допиту. Зокрема досліджено

можливість заявника, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, свідка, експерта, спеціаліста скористатися правом передбачених цією засадою.

Встановлено, що повідомляючи про кримінальне правопорушення заявник ще до початку кримінального провадження користуючись свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї може повідомити лише той обсяг інформації, який, на його думку, у подальшому не зможе стати підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення як для нього так і для його близьких родичів та членів сім'ї. З огляду на це, запропоновано ч. 2 ст. 60 КПК України доповнити п. 4 та викласти його у такій редакції: *«4) відмовитися надавати відомості, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, його близьким родичем та членом сім'ї кримінального правопорушення»*.

Проаналізовано та встановлено, що процесуальний статус підозрюваного та обвинуваченого під час доказування має визначатись необхідністю, з одного боку, надати цим особам можливість активно захищатися від підозри та обвинувачення у вчиненні суспільно небезпечного діяння, а з іншого – не зобов'язувати їх спростовувати цієї підозри та обвинувачення.

Проаналізовано види показань підозрюваного, обвинуваченого, а саме: спрямовані на повне або часткове визнання своєї вини; спрямовані на повне або часткове заперечення своєї вини; самообмова; обмова та алібі. Здобувачем встановлено взаємозв'язок між видами показань підозрюваного, обвинуваченого за обсягом свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Зроблено висновок, що надані підозрюваним, обвинуваченим відомості крім фактичних даних можуть також містити думки та припущення, які не мають жодного доказового значення, однак можуть бути підставою для висунення версій про наявність обставин, які спростовують пред'явлене обвинувачення або пом'якшують відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення.

Підтверджено, що показанням підозрюваного та обвинуваченого притаманний ряд відмінностей. Оскільки з приводу підозрюваного у органів досудового розслідування, слідчого судді є лише припущення про його винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, показання, надані ним в основному пов'язані з обранням запобіжного заходу, у свою чергу показання обвинуваченого є показаннями особи, якій висунете обвинувачення в обвинувальному акті, тобто сформовано твердження про вчинення ним кримінального правопорушення.

Розкрито взаємозв'язок свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї й презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини.

Зроблено висновок, що презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини й свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї нерозривно пов'язані не лише між собою, але й із правом особи на захист її законних інтересів. У правах підозрюваного, обвинуваченого, у тому числі й у праві відмовитися давати показання, закріплені положення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, адже вони не зобов'язані надавати відомості, у яких вказуються факти їх невинуватості.

Підтверджено, що пасивна участь підозрюваного, обвинуваченого у процесі доказування, ненадання виправдувальних доказів, відмова від надання інкримінуючих показань, як щодо себе, так і щодо близьких родичів та членів сім'ї, ігнорування деяких питань не може призвести до негативних наслідків у частині визнання їх винуватості, під час ухвалення виду і міри кримінального покарання.

У зв'язку із цим, зроблено висновок, що ненадання підозрюваним, обвинуваченим доказів своєї невинуватості, в силу використання свободи від самовикриття не може розглядатися як доказ його винуватості, є одним із положень, які визначають юридичний зміст засади презумпції невинуватості.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Реалізація засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на стадії досудового розслідування

Кримінальне процесуальне законодавство традиційно визначає порядок здійснення процесуальної діяльності, прийняття процесуальних рішень, спрямованих на вирішення закріплених законом завдань. Таким чином, встановлюється форма кримінальної процесуальної діяльності на всіх стадіях кримінального процесу. У зв'язку з прийняттям нового КПК України змінюється підхід до визначення стадій кримінального провадження. Перш за все, законодавець роз'яснює термін «кримінальне провадження» як досудове розслідування і судове провадження, а також процесуальні дії у зв'язку з учиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п.10 ст.3 КПК України) [87].

Стадії кримінального провадження, виходячи із загальноприйнятого їх розуміння, що ґрунтується на теоретико-правових підходах до визначення стадії юридичного процесу, характеризуються безпосередніми завданнями, специфічним колом суб'єктів і процесуальних засобів діяльності, своєрідністю процесуальної форми, специфічним характером кримінальних процесуальних відносин, а також підсумковими рішеннями; вони послідовно змінюються одна одною, утворюючи систему кримінального провадження, отже, мають певні межі [48, с.56].

Оскільки в теорії і науці кримінального процесу питання щодо його стадійності ще не знайшло одностайного вирішення, керуючись загальними підходами до поняття «стадія кримінального провадження» [136, с.11]

вважаємо, що окремими частинами кримінального провадження слід визнавати: досудове розслідування, підготовче судове провадження, судовий розгляд, перегляд судового рішення в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом, за нововиявленими обставинами, виконання судового рішення. Рациональним є підхід щодо виділення на кожній стадії кримінального провадження певних етапів [30, с.112].

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї охоплює всі стадії кримінального провадження. Крім того, її використання можливе ще до моменту внесення відомостей до ЄРДР, тобто до початку кримінального провадження.

Опитування юристів-практиків показало, що 12% слідчих, 8% прокурорів, 10% суддів, 30% адвокатів відповіли особа може скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на досудовому розслідуванні; 0,5% слідчих – на стадії підготовчого провадження; 3% працівників поліції, 8% прокурорів, 10% суддів, 20% адвокатів – на стадії судового розгляду; 3% слідчих, 8% прокурорів – під час провадження в суді апеляційної та касаційної інстанції; 0,5% слідчих – під час виконання судового рішення; 1,5% слідчих – під час провадження у Верховному Суді; 0,5% слідчих – під час провадження за нововиявленими обставинами; 17% слідчих, 12% прокурорів – лише на тих стадіях кримінального процесу, на яких передбачено законом проведення допиту особи; 62% слідчих, 64% прокурорів, 80% суддів, 50% адвокатів – на всіх стадіях кримінального процесу без винятків.

Досудове розслідування визнається самостійною стадією кримінального провадження і може здійснюватись у двох формах: дізнання (розслідування кримінальних проступків) і досудове слідство (розслідування злочинів) [6, с.118].

Початок досудового розслідування завжди пов'язується з наявністю (надходженням, виявленням) у спеціально уповноважених законом органів (службових осіб) інформації, що може свідчити про вчинення кримінального

правопорушення. Якщо раніше досудове розслідування розпочиналось тільки після порушення кримінальної справи і саме ця стадія кримінального процесу у різні часові періоди найбільше піддавалась критиці, законодавець кардинально підійшов до вирішення наукової дискусії шляхом ліквідації цієї стадії. Хоча у жодному науковому дослідженні питання не поставало так категорично: здебільшого, пропонувалось її перейменувати і наповнити дещо іншим змістом [96; 123; 128; 126; 142; 186].

На відміну від раніше діючого кримінально-процесуального законодавства, яке неодноразово використовувало термін «слідча дія», проте не давало її визначення, не розкривало змісту і сутності, чинний КПК України встановлює визначення слідчої (розшукової) дії. Так, у відповідності до ч.1 ст.223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [86]. До визначення слідчих дій український законодавець надав у дужках термін «розшукові», підкресливши тим самим розшукову спрямованість таких процесуальних дій.

Як зазначає В.А.Колесник, слідчу (розшукову) дію необхідно розуміти як передбачений КПК України захід, який застосовується компетентними особами для збирання, дослідження, оцінки та використання доказів під час конкретного кримінального провадження. Вони мають пізнавальний і водночас процесуальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає у намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах, якими є речові докази та документи, фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Не менше важливою метою слідчих (розшукових) дій є перевірка раніше отриманих у даному кримінальному провадженні доказів або інших встановлених фактів. Як збірне кримінальне процесуальне поняття, слідча (розшукова) дія – це система кримінальних процесуальних правил і умов, що здійснюються уповноваженою на те особою в конкретному кримінальному провадженні з метою виявлення, вилучення, дослідження і фіксації доказів [87, с.482].

Основним способом отримання показань від будь-кого з суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності є така слідча дія, як допит. Всі інші способи є додатковими, спрямованими на перевірку показань, отриманих у ході допиту [147, с.12-13]. До додаткових способів отримання показань належать такі слідчі дії, як слідчий експеримент, одночасний допит двох та більше осіб. О. А. Леві, Г. І. Пічкальова, М. О. Селіванов до способів отримання показань відносять ще й пред'явлення для впізнання [103, с.8].

Оскільки головною метою допиту є одержання інформації від допитуваного, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї найчастіше використовується саме у ході цієї слідчої (розшукової) дії.

Для можливості використання свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, серед інших умов, особа повинна бути викликана слідчим, прокурором, судом, слідчим суддею для участі у слідчій чи іншій процесуальній дії.

Положеннями ст.ст.133, 134 КПК України регламентовано порядок виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею під час досудового розслідування та судом під час судового провадження певного учасника кримінального провадження для допиту чи участі в іншій процесуальній дії [86].

Викликана особа зобов'язана з'явитися до слідчого, прокурора, слідчого судді або суду, незалежно від її припущень щодо підстав виклику та наміру використання свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. У разі нез'явлення без поважних причин до викликаної особи незалежно від її процесуального статусу може бути застосований привід (ст.140 КПК України) або грошове стягнення (ст.139 КПК України) [86].

Офіційне інформування викликаної особи про наявність у неї прав та обов'язків під час кримінального провадження, а також їх роз'яснення здійснюється слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом безпосередньо перед проведенням слідчої чи іншої процесуальної дії, для участі у якій особа

викликана. Погоджуємося із думкою Р.В. Баранніка про те, що саме з цього моменту у суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності і виникає можливість скористатися досліджуваною засадою кримінального провадження [10, с.142].

Підозрюваний, обвинувачений та потерпілий можуть взагалі відмовитись давати показання, оскільки надання показань для них є правом, а не обов'язком. У разі відмови вказаних осіб відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви [86].

Свідок зобов'язаний давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду. Користуючись свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї він може відмовитись давати показання, які містять інформацію щодо нього, його близьких родичів та членів своєї сім'ї, відомості що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст.65 КПК України не підлягають розголошенню [100]. Крім того, у випадку відмови свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї повинно бути доведено факт родинних стосунків з особою, показання щодо якої свідок відмовляється давати. При цьому відмова допитуваної особи із посиланням на досліджувану нами засаду повинна бути відображена у протоколі слідчої (розшукової) чи судової дії [231, с.373].

Із огляду на це пропонуємо ст.18 КПК України доповнити частиною 4 у такій редакції: *«4. У випадку якщо особа відмовилася говорити з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, її близького родича чи члена її сім'ї вона зобов'язана обґрунтувати підстави такої відмови».*

Одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб є найбільш розповсюдженою та ефективною слідчою дією, за допомогою якої збирається інформація про кримінальне правопорушення і злочинну діяльність певних осіб. Це зумовлюється високою інформативною можливістю одночасного

допиту та надійністю, простотою та швидкістю отримання результату. У той же час одночасний допит є однією з найскладніших слідчих дій. З одного боку, його складність визначається тим, що слідчий не володіє до моменту слідчої дії вичерпними даними про особу правопорушника і певною сукупністю доказів, які можна використати під час її проведення. З іншого – підозрювані (обвинувачені) не завжди зацікавлені у повному й всебічному розкритті та розслідуванні кримінального правопорушення, що не може не впливати на правдивість їхніх показань. Окрім того, на потерпілих і свідків здійснюється негативний вплив з боку підозрюваного, обвинуваченого, що нерідко призводить до зміни їхніх показань [236, с.549].

У відповідності до ст.224 КПК України слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за давання завідомо неправдивих показань. Викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання. Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту. Оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань [86].

Вказана слідча дія проводиться після окремого допиту та у разі наявності у показаннях істотних суперечностей та розбіжностей. Користуючись свободою самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї підозрюваний, обвинувачений може відмовитися надавати будь-які пояснення, показання або відповідати на окремі питання. При цьому, вказані учасники

кримінального провадження не зобов'язані надавати правдиві показання, як того вимагає закон від потерпілого та свідка.

Свідок же повинен надавати правдиві показання, адже несе кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань. Однак, у контексті ст.63 Конституції України він може відмовитися повідомляти відомості, які стосуються його, близьких йому родичів чи членів сім'ї, дані які у подальшому можуть бути підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст.65 КПК України не підлягають розголошенню.

Потерпілий може відмовитися надавати пояснення, показання або відповідати на певні запитання. При цьому, він не вправі вдатися до завідомо неправдивих показань.

Пред'явлення для впізнання проводиться у тому разі, коли допитуваний заявляє, що може впізнати особу чи предмет, які він спостерігав і пам'ятає їх відмінні ознаки. Якщо особа чи предмет пред'являються для впізнання свідку чи потерпілому, вони попереджаються про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань (ст.384 КК України), а свідок – ще й за відмову давати показання (ст.385 КК України) [86].

На думку В.Л. Васильєва, процес впізнання у кінцевому рахунку зводиться до порівняння властивостей об'єкта, які зберігаються у пам'яті особи, із об'єктами, які пред'являються слідчим [26, с.42]. У результаті такого порівняння особою, яка впізнає, робиться висновок, який повідомляється слідчому, що по суті є обміном інформацією так само, як і при допиті, тільки односторонній. Після отримання інформації від суб'єкта впізнання, слідчий робить висновок про знайомство особи, яка впізнає, з тією, що пред'являється для впізнання, або з якимось предметом, що у свою чергу може привести до отримання слідчим інформації, яка може не повідомлятися йому особою в рамках використання свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї [10, с.143].

В юридичній літературі науковці висловлювались за визнання пред'явлення для впізнання самостійною слідчою дією, але з юридичного боку вважали її допитом. Таке розуміння впізнання аніскільки не відображало дійсної природи цієї слідчої дії, а інколи призводило до помилок під час її провадження. Впізнання проводилось у ході допиту, одночасного допиту двох чи більше осіб, причому не завжди дотримувались процесуальні гарантії, що тягнуло за собою втрату переконливості даної слідчої дії та доказового значення отриманих результатів. На специфіку впізнання та особливості його провадження звертали увагу прихильники іншої точки зору. Вони достатньо переконливо обґрунтували самостійний характер впізнання та довели, що його неможливо розглядати як одну з форм допиту [237, с.267].

Можна погодитися з думкою Є.Д. Лук'янчикова та О. М. Моїсєєва, які вважають, що попередній допит є не тільки необхідним етапом у підготовці до пред'явлення для впізнання, а ще й обставиною, яка забезпечує прийняття правильного рішення про доцільність проведення цієї слідчої дії, її успішний хід, отримання належних результатів та їх подальшу оцінку [113, с.30].

Як вірно зазначає М.В. Салтевський, якщо в ході первинного допиту з достатньою повнотою і ясністю не були встановлені та зафіксовані індивідуальні ознаки об'єкта або з моменту його проведення пройшло багато часу, для перевірки повноти збереження і пожвавлення в пам'яті ознак об'єкта, що запам'ятався, доцільно безпосередньо перед впізнанням провести повторний допит за зазначеними обставинами [184, с.209].

Користуючись свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї підозрюваний, обвинувачений, потерпілий можуть уникнути участі у пред'явленні для впізнання відмовившись надавати показання про знайомство з якоюсь особою чи предметом та про знання їх особливих ознак у ході допиту, що передує проведенню самого впізнання. При цьому, свідок та потерпілий попереджаються про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань (ст.384 КК України), а свідок – ще й за відмову давати показання (ст.385 КК України) [86].

У відповідності до ст.240 КПК України слідчий експеримент проводиться з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [86].

Таким чином, особа, яка була попередньо допитана, повторює свої показання в певному, вказаному нею місці, що дає змогу зіставити її показання з реальною обстановкою. Отже, проведення слідчого експерименту так само, як і пред'явлення для впізнання залежить від результатів попередньо проведеного допиту. Так, якщо особа, користуючись свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, відмовляється від повідомлення слідчому, прокурору яких-небудь даних, то і від участі в проведенні в слідчому експерименті особа може відмовитись [10, с.144].

Прикладом дотримання вимог ч.1 ст.63 Конституції України під час проведення слідчого експерименту є ухвала Апеляційного суду Харківської області від 07 грудня 2017 року (справа №619/1367/13-к) із якої вбачається, що ОСОБА_2 виправдано за ч.2 ст.286 КК України через недоведеність наявності в діянні складу кримінального правопорушення[217].

Органами досудового розслідування ОСОБА_2 обвинувачується у тому, що він 19 листопада 2012 року близько 12 год., керуючи технічно справним автомобілем, рухався по вул. Петровського у м. Дергачі Харківської області зі сторони смт. Золочів в напрямку м. Харкова, зі швидкістю близько 50 км/год. під час руху грубо порушив вимоги п.п.1.5, 2.3.«б» та 12.3 ПДР України і допустив наїзд на пішохода ОСОБА_3, який в цей час переходив проїжджу частину. Внаслідок дорожньо-транспортної пригоди пішохід ОСОБА_3 отримав тілесні ушкодження, від яких помер. Порушення ПДР України водієм ОСОБА_2 знаходяться у причинному зв'язку з подією та наслідками, що наступили[217].

Суд першої інстанції, виправдовуючи ОСОБА_2, послався у вирoku на надані у судовому засіданні показання обвинуваченого ОСОБА_2, який не

заперечуючи факту наїзду на пішохода, стверджував про неможливість запобігти наїзду на пішохода навіть загальмувавши, оскільки коли автомобіль перебував на відстані приблизно 1,5 метрів від середини дороги, пішохід несподівано розвернувся та почав швидким рухом повертатися в зворотному напрямку[217].

При цьому, місцевий суд визнав недопустимим доказом протокол відтворення обстановки та обставин дорожньо-транспортної пригоди, оскільки ця слідча дія була проведена участю ОСОБА_2, як свідка, протокол складено з порушенням ст.ст.87, 240 КПК України, мотивуючи таке рішення тим, що докази, які отримані від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні є істотним порушенням прав та свобод людини, гарантованих Конституцією України; висновок автотехнічної експертизи, оскільки експертиза була проведена на вихідних даних протоколу відтворення обстановки та обставин події за участю свідка ОСОБА_2, який визнано судом неналежним та недопустимим доказом[217].

Дослідивши матеріали кримінального провадження апеляційний суд прийшов до переконання, що висновки суду першої інстанції є недопустимими, є передчасними[217].

Системний аналіз ч.1 ст.85, ч.1 ст.86, ч.1 ст.89 КПК України свідчить про те, що перед вирішенням питання про допустимість чи недопустимість доказу, суд повинен з'ясувати чи отримано доказ у порядку, встановленому цим Кодексом[217].

Положення п.6 ч.2 ст.87 КПК у редакції від 13 квітня 2012 року, спрямовані на реалізацію передбаченої ст.18 КПК України засади кримінального провадження, як свобода від самовикриття, право на мовчання, що є загальновизнаними міжнародними стандартами[217].

Тобто законодавцем заборонено стороні обвинувачення вчиняти дії, спрямовані на примушування будь-якої особи до визнання винуватості або говорити з приводу підозри чи обвинувачення, а вчинення дій всупереч цій

забороні має визнаватися істотним порушенням прав людини і основоположних свобод[217].

Зміст п.6 ч.2 ст.87 КПК України вказує на те, що вона має застосовуватися за умови, коли на час отримання показань від свідка уже існували дані, що його буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим, але, всупереч наявності у такої особи права на мовчання та свободи від самовикриття, слідчий чи прокурор вчиняє дії, спрямовані на отримання показань від неї. Саме такі дії, а не власне факт отримання показань від свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим, мають визнаватися істотним порушенням прав людини і основоположних свобод[217].

Визнаючи протокол відтворення обстановки та обставин дорожньо-транспортної пригоди за участю ОСОБА_2, як свідка, недопустимим доказом, суд послався на те, що ця слідча дія проведена з порушенням вимог ст.ст.87, 240 КПК України, а протокол не відповідає вимогам п.6 ч.2 ст.87 КК України, оскільки показання отримані від ОСОБА_2, що фактично підозрюється у вчиненні злочину, який допитувався щодо фактів і обставин вчинення злочину в якості свідка з попередженням про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання чи за відмову від давання показань, не мають доказової сили[217].

Однак, відомості про факт дорожньо-транспортної пригоди до ЄРДР були внесені за фактом кримінального правопорушення, а не щодо ОСОБА_2 і на момент проведення слідчого експерименту були відсутні дані про наявність чи відсутність у діях водія ОСОБА_2 невідповідностей вимогам ПДР України[217].

Даючи показання як свідок, ОСОБА_2 виклав свою, власну версію обставин дорожньо-транспортної пригоди, стверджуючи про свою невинуватість у її наслідках та про дотримання ним правил дорожнього руху[217].

Такі показання ОСОБА_2 слідчий, відповідно до вимог ч.2 ст.9 КПК України, зобов'язаний був всебічно, повно і неупереджено дослідити та у разі

їх підтвердження прийняти процесуальне рішення про закриття цього кримінального провадження за реабілітуючими обставинами[217].

Саме з метою перевірки й уточнення наданих ОСОБА_2 відомостей щодо обставин ДТП за його згодою був проведений слідчий експеримент[217].

Перед його проведенням ОСОБА_2 були в установленому порядку роз'яснені передбачені ст.66 КПК України права свідка, у тому числі право не свідчити проти себе і відмовитися давати показання, що можуть стати підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення та право користуватися правовою допомогою адвоката, скористатися яким ОСОБА_2 не побажав, про що власноруч письмово засвідчив у протоколі. Під час цієї слідчої дії ОСОБА_2 була надана можливість висловити свою власну точку зору причин травмування пішохода і в такий законний спосіб вплинути на вирішення справи стосовно себе, що не суперечить засаді верховенства права[217].

У матеріалах кримінального провадження відсутні дані, які б давали підстави вважати, що при проведенні слідчого експерименту слідчим були вчинені діяння, якими були б порушені права чи свободи ОСОБА_2, або слідчий у будь-якій формі примушував би останнього до визнання своєї винуватості у ДТП. Не було у слідчого й достатніх даних вважати, що надалі ОСОБА_2 буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим[217].

Тільки після отримання висновків автотехнічної експертизи, відповідно до яких надані ОСОБА_2 відомості щодо обставин ДТП визнані неспроможними з технічної точки зору, йому було оголошено про підозру, а в подальшому ці, наведені ним під час слідчого експерименту дані були надані суду стороною обвинувачення в обґрунтування його винуватості[217].

Тому проведення слідчого експерименту за участю ОСОБА_2, як свідка, у даному випадку не є передбаченою п.6 ч.2 ст.87 КПК України підставою для визнання даних протоколу цієї слідчої дії недопустимим доказом[217].

Зазначені вище істотні порушення кримінального процесуального закону у свою чергу призвели до неповноти судового розгляду, оскільки залишилися

недослідженими і не встановленими обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення, що, відповідно до вимог п.п.1, 3 ч.1 ст.409 КПК України, тягне за собою скасування вироку [217].

Аналогічної позиції дотримався і Апеляційний суд Миколаївської області в ухвалі від 11 червня 2018 року (справа №487/2028/15-к) [216].

У юридичній літературі допит розуміється як інформаційний процес і як різновид спілкування [41, с.83; 77, с.27; 66, с.7-12]. Саме виходячи з комунікативного критерію допиту, Б.О. Образцов і В.Г. Лукашевич у своїх працях відносять його до вербальних слідчих дій, коли інформація утворюється в її носіїв шляхом мовного спілкування, тобто раціонального пізнання на основі «керуючого впливу» [110, с.132; 141, с.267]. На основі використання саме комунікативного критерію можна зробити висновок про існування і невербальних слідчих дій, під час яких також отримується інформація, що має значення для з'ясування обставин кримінального провадження. До них відносяться такі слідчі (розшукові) дії, як освідування особи (ст.241 КПК України) та отримання зразків для експертизи (ст.245 КПК України) [86].

Освідування та отримання зразків для експертизи, пов'язані з суттєвим втручанням в особисті права людини, це стосується насамперед недоторканності, особистої свободи та може потягти розголошення подробиць приватного життя.

Освідування проводиться для виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу (ч.1 ст.241 КПК України) [86].

Проведення освідування можливе за наявності у слідчого фактичних та правових підстав. Фактичною підставою слід розглядати наявність у слідчого достатніх зафіксованих у матеріалах провадження відомостей про те, що на тілі відповідної особи можуть бути виявлені сліди кримінального правопорушення

або особливі прикмети. Правовою підставою освідкування є постанова прокурора (ч.2 ст.241 КПК України) [86].

При проведенні освідкування до особи, яка відмовляється від участі у цій слідчій дії, можуть бути застосовані заходи фізичного впливу з метою одержання в примусовому порядку доказів, що мають значення для правильного вирішення провадження. Звичайно, примусове освідкування в кожному конкретному випадку повинно бути належним чином обґрунтованим, мотивованим і визначеним інтересами розслідування.

На цей час в юридичній літературі питання про допустимість застосування примусу (у першу чергу в формі фізичного впливу) до суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, які відмовляються від проведення освідкування, є дискусійним [10, с.146].

Більшість вчених не висловлюють сумнівів щодо можливості проведення примусового освідкування підозрюваного, якщо на їх тілі можна виявити сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети. Так, І. Л. Петрухін вважає, що позбавити слідчого можливості виявляти ці сліди, захищаючи почуття сором'язливості обвинуваченого, означає зробити неможливим встановити обставини багатьох кримінальних правопорушень [148, с.139].

Така позиція, на нашу думку, є позитивною для досудового розслідування, адже відомості, отримані в ході освідкування підозрюваного можуть мати істотне значення для встановлення реальних обставин кримінального правопорушення та вирішення завдань кримінального провадження. Однак, у цьому випадку обмежуються права вказаних осіб, зокрема свобода від самовикриття. Фактично підозрюваний у примусовому порядку зобов'язані показати сліди кримінального правопорушення, що ймовірно мітиться на його тілі або особливі прикмети, тобто відомості, які у подальшому можуть стати підставою для підозри та обвинувачення у вчиненні кримінально караного діяння.

Подібний примус держави та обмеження прав підозрюваного, на нашу думку, є необхідністю, обумовленою інтересами суспільства. Варто також

зазначити, що при проведенні освідування не допускаються дії, які можуть принизити честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я.

Зовсім іншим є підхід до вирішення цього питання стосовно свідків і потерпілих. Із одного боку, постанова прокурора про проведення освідування обов'язкова для всіх осіб, відносно яких вона винесена, і не можна ставити можливість розкриття кримінального правопорушення в залежність від бажання потерпілого і свідка [104, с.12-13; 182, с.65]. В. М. Тertiшник вважає, що примусове освідування може застосовуватись як до свідків, так і до інших громадян, якщо для цього є необхідні фактичні підстави. Далі, зазначаючи умови, за наявності яких може застосовуватися примусове освідування, вчений вказує на відмову особи пройти освідування добровільно [208, с.357].

Протилежна думка полягає в тому, що потерпілий і свідок не можуть бути примусово, без своєї волі піддані освідуванню, оскільки закон турбується не тільки про встановлення обставин реальної дійсності, але й про те, щоб воно досягалось засобами, які не порушують законних інтересів особи [208, с.358]. Так, зокрема, проти примусового освідування свідка висловлювалися Р. Д. Рахунов та В. І. Смыслов [170, с.51; 191, с.48]. В.П. Шибіко дотримується думки, що освідування потерпілого і свідка повинно проводитися за їх згодою. Як виняток, потерпілого можна освідувати примусово, коли обвинувачений (підозрюваний) заявляє про це клопотання, захищаючись від обвинувачень у скоєнні насильницького злочину, висунутих потерпілим [130, с.254].

Існує також четверта думка, яка вирізняється деякими характерними особливостями. Зокрема, І.В. Строков вважає, що примусове освідування потерпілого та свідка припустиме тільки у тому разі, якщо воно є практично єдиним засобом для того, щоб одержати необхідні докази у провадженні, якщо немає інших процесуальних можливостей підтвердити або спростувати показання інших учасників процесу, що мають принципово важливе значення для кримінального провадження і без його результатів неможливо прийняти рішення [202, с.172].

Аргументуючи свої думки та досліджуючи можливість застосування фізичного впливу на свідків та потерпілих, які відмовляються від проведення освідування, автори говорять про етичну обґрунтованість, правоту такого впливу, порушення фізичної недоторканності, завдання шкоди почуттю сором'язливості тощо [125, с.119-121].

Зупиняючись на цьому питанні та враховуючи, що однією з ключових категорій при розкритті поняття досліджуваної нами засади є інформація, необхідно звернутися до її визначення в юридичній літературі. Так, Н. І. Порубов зазначав, що будь-яка взаємодія несе інформацію. ... Інформація – це не тільки слова, сказані допитуваним, але й голос, міміка, інтонація, тембр, тон, зовнішній вигляд, манера поведінки [156, с.9].

Отже, при проведенні освідування, виявлені на тілі особи особливі прикмети чи інші сліди є свого роду інформацією і за певних умов можуть бути досить конкретним свідченням причетності особи до кримінального правопорушення [2243, с.3].

Свідки і потерпілі не піддаються кримінальному переслідуванню, за загальним правилом вони не вчиняли злочинних дій, не порушували закон, що могло б поставити їх в один ряд з підозрюваним та обвинуваченим, стосовно яких допустимим є примус. Будь-який примус до свідків та потерпілих, які, в основному, вважаються непричетними до скоєння кримінального правопорушення, не може бути виправданий завданнями боротьби зі злочинністю, тому що ці завдання можуть бути успішно вирішені тільки при неухильному дотриманні прав і законних інтересів громадян [10, с.149].

Тому, встановлення у законодавстві примусового порядку проведення освідування щодо свідків та потерпілих фактично веде до порушення свободи від самовикриття, оскільки примушує особу оголити своє тіло і тим самим засвідчити наявність у себе особливих прикмет, чим у деяких випадках особі, що веде кримінальний процес, надається інформація про вчинення діяння, за яке встановлений будь-який з видів юридичної відповідальності [10, с.148-149].

Проведення цієї слідчої дії з участю свідка або потерпілого у добровільному порядку давало б можливість зазначеним суб'єктам кримінальної процесуальної діяльності, користуючись свободою від самовикриття, відмовитись від освідкування та уникнути добровільного надання органам досудового розслідування доказів, які б їх викривали [10, с.149].

У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне ч.3 ст.241 КПК України доповнити третім реченням такого змісту: *«Примусове проведення освідкування не поширюється на свідка та потерпілого, крім випадків, якщо воно є єдиним можливим засобом для отримання необхідних доказів у провадженні та без його результатів неможливо прийняти процесуальне рішення».*

Іще однією процесуальною дією, проведення якої у співвідношенні з свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї потребує окремої уваги, є отримання зразків для експертизи.

Згідно з ст.245 КПК України у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160-166 цього Кодексу) [86].

Частиною 3 вказаної статті передбачено, що відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими статтею 241 цього Кодексу. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160-166 цього Кодексу, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово [86].

Серйозною проблемою, яка виникає при проведенні цієї процесуальної дії, є те, що закон не визначає категорії осіб, у яких можуть бути отримані зразки для експертного дослідження. Це дає можливість зробити висновок про те, що з метою вирішення завдань кримінального процесу відбирати зразки для експертного дослідження можливо у будь-якого суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності [10, с.150].

Так, С.М. Стахівський вважає, що свідок є незалежним учасником процесу, не підозрюється у скоєнні злочину та його добре ім'я не ставиться під сумнів у ході розслідування. Тому відібрання зразків для експертного дослідження щодо осіб, причетність яких до злочину не доведена, є за своєю суттю порушенням законності [197, с.17].

У свою чергу, І.В. Строков дотримується дещо іншої думки з цього питання. Вчений наголошує на тому, що для досягнення цілей розслідування в окремих випадках необхідне застосування примусу під час проведення зазначеної слідчої дії. При застосуванні примусу до свідка та потерпілого при відборі зразків для порівняльного дослідження необхідною умовою є те, що результати цієї слідчої дії є доказами, без яких неможливо прийняти рішення, і слідчу дію неможливо замінити іншою [202, с.183].

Із огляду на зазначене та правові статуси суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, погоджуємося із думкою Р. В. Баранніка та В. П. Шибіка про те, що отримання зразків для експертизи у свідків та потерпілих має проводитись лише у добровільному порядку. Одержання вільних та умовно-вільних зразків у зазначених суб'єктів може проводитись примусово у ході обшуку чи тимчасового доступу до речей або документів, але за вмотивованою ухвалою слідчого судді [10, с.152].

Як зазначає Т.Н. Москалькова, моральна шкода, яка спричиняється при отриманні зразків для експертного дослідження, пов'язана з розповсюдженими уявленнями про приниження гідності самим фактом вилучення зразків і пов'язаними з цим медичними маніпуляціями, які найчастіше сприймаються громадянами як скривдження або приниження їх честі та гідності [134, с.68].

Водночас, процесуальне становище підозрюваного та обвинуваченого допускає одержання у них зразків для експертного дослідження без їх згоди на це, але тільки в тих випадках, коли ця дія не порушує вимог ст.28 Конституції України та не спричиняє шкоди їхньому життю і здоров'ю [74].

Як зазначають К.В. Тарасенко, М.Ф. Сокиран, у окремих випадках тлумачення конституційних норм, які інкорпоровані в кримінальне процесуальне законодавство, призводять до порушення балансу прав і законних інтересів сторін у кримінальному провадженні (гіпертрофованого захисту інтересів підозрюваних на шкоду інтересам потерпілих). Це ілюструється, зокрема, використанням положення ст.63 Конституції України для здійснення протидії розслідуванню шляхом відмови від надання зразків для експертизи. Відмова від надання порівняльних зразків з посиланням на те, що згідно з ст.63 Конституції України [74], особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, є певного роду спекуляцією, оскільки поняття давати показання тлумачиться занадто широко [204, с.324].

Для правильного тлумачення даної норми необхідно звернутися до рішення ЄСПЛ по справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» від 17 грудня 1997 року, згідно якого в кримінальному провадженні ні обвинувачення, ні суд не можуть примусити підсудного виступати свідком на судовому розгляді його власної справи або відповідати на запитання, перебуваючи на лаві підсудних, і що порушення цього принципу ймовірно могло б призвести до позбавлення підсудного права на справедливий судовий розгляд. Але привілей не свідчити проти себе не є абсолютним чи непорушним. Правосуддя інших країн (Норвегії, Канади, Австралії, Нової Зеландії та США) дозволяє примусове отримання свідчень під час розслідування корпоративних і фінансових шахрайств і подальше використання їх у кримінальних справах з метою зіставлення усних показань обвинувачуваного та свідків. Визнання права не свідчити проти себе не означає, що обвинуваченню ніколи не дозволялося використовувати як доказ самовикривальні свідчення, отримані в результаті

застосування примусу. Приклади такого дозволеного застосування включають право обвинувачення отримувати документи на підставі наказу про обшук, змушувати дихати в алкогольно-респіраторну трубку, брати аналіз крові або сечі. Право не свідчити проти себе головним чином пов'язане з повагою до бажання обвинуваченого мовчати. У правових системах Договірних Сторін Конвенції та в інших державах це правило не поширюється на використання в кримінальному провадженні матеріалів, які можуть бути отримані від обвинуваченого під примусом, матеріалів, які існують незалежно від волі підозрюваного, такі, як документи, отримані на підставі ордеру, змушування дихати в алкогольно-респіраторну трубку, аналізи крові, сечі, зразки шкіри для аналізу ДНК [176].

У окремій думці до вказаного рішення суддя Мартенс зазначив, що не заперечує, що у такому погляді є елемент правди, але схильний вважати, що її важливість не треба перебільшувати. «Людська гідність і свобода» – абсолютно правильно, але в сучасному суспільстві має залишатися можливість захистити суспільство від видів злочинів, ефективного розкриття яких вимагає нагального тиску на (особливі категорії) підозрюваних з метою співробітництва у доведенні їхньої вини. Занадто широкі привілеї права не обвинувачувати себе можуть бути звужені законом, щоб захистити законні інтереси суспільства. Це питання відкрите для національного права примушувати (особливі категорії) підозрюваних під загрозою покарання робити активний чи пасивний внесок у створення доказу, навіть вирішального, проти себе. Підозрювані можуть бути примушені дозволяти або навіть допомагати брати відбитки пальців, кров для аналізу на виявлення алкоголю, зразки для аналізу ДНК або дихати в алкогольно-респіраторну трубку з метою перевірки ступеня сп'яніння водіїв. У всіх таких і подібних випадках національні системи законодавства, у принципі вільні вирішувати, що загальний інтерес у розкритті правди та притягненні злочинців до відповідальності мають переважати над привілеєм не давати свідчень проти себе [176].

Із урахуванням зазначеного приходимо до переконання, що примусове відібрання зразків для експертного дослідження звужує обсяг свободи від самовикриття, але спрямоване захистити перш за все законні інтереси суспільства.

3.2. Реалізація засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї в судових стадіях

У процесі розвитку кримінальної юстиції визначилися різні історичні форми кримінального процесу, а з огляду на культурні, етнічні, географічні, релігійні фактори окремих регіонів чи держав – десятки і сотні їх модифікацій, для яких характерною ознакою, закріпленою в процесуальних нормах, є стадійність [55, с.110].

Разом з тим історії відомі численні приклади відсутності в кримінальному процесі стадій досудового розслідування або його поглинання. Так, структура інквізиційного процесу будувалась таким чином, що докази були отримані та оцінені під час судового розгляду [21, с.56]. Варто зазначити про Суд Лінча в його «адекватних» проявах: суддя Чарльз Лінч у роки американської Війни за незалежність (1775-1783 роки) особисто розглядав справи без участі обвинувачення та захисту. Такі дії спрямовувались на підтримання громадського порядку в умовах суспільно-політичної нестабільності й по суті були спрощеним правосуддям воєнного часу [250, с.20]. У вітчизняних реаліях схожа процедура, щоправда, використана радянською владою з репресивною метою, полягала у веденні судочинства позасудовими органами, такими як «трійки» НКВС (1934–1953 роки) [205, с.47].

При цьому немає жодної системи, в якій би досудова стадія існувала без судової. Відсутність змагальності або захисника, негуманні методи допиту, порушення демократичних принципів не позбавляє судовий розгляд такого статусу хоча б номінально. Тобто судове провадження є обов'язковою умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності [48, с.111].

Співвідношення досудових і судових стадій розкрито через такі положення: досудове розслідування має допоміжний щодо стадії судового розгляду характер. Діяльність на стадії досудового розслідування здійснюється не тільки до суду, а й (і це є головним) для суду; розвиток зв'язку між цими стадіями є одностороннім, оскільки матеріали розслідування направляються до суду для вирішення питання про винуватість обвинуваченого і призначення йому покарання, тобто для остаточного вирішення справи. Із набранням чинності КПК України кримінальна справа не може бути повернута для провадження додаткового досудового розслідування, як це мало місце за попереднім КПК України; на стадії досудового розслідування встановлюються межі судового розгляду. Суд, розглядаючи кримінальне провадження, не може вийти за межі обвинувачення (підозри), пред'явленого під час досудового розслідування. Винятки становлять випадки, передбачені ст.ст. 338, 339 КПК України [107, с.182-183].

Нормами національного законодавства і положеннями міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, задекларовано невід'ємне процесуальне право особи – право на справедливий судовий розгляд.

Так, із ст.6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, вбачається, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, визначеним законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [65].

У КПК України ґрунтовно закріплено новий підхід до кримінального процесу. Слід зазначити, що на відміну від досудового розслідування, яке позиціонується законодавцем з урахуванням аналізу ст.3 КПК України як єдина стадія досудового провадження, судове провадження більш розгалужене та згідно з п.24 ч.1 ст.3 КПК України передбачає: кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду

судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами [100], тобто містить аж шість стадій. Це свідчить про закріплення демократичних принципів, можливість людини відстояти свої права, мету процесу щодо уникнення судової помилки, адже маємо багаторівневу процедуру перегляду. Примітно, що існує також процедура перегляду судового рішення за межами держави, яка не відображена ні в наведеному визначенні, ні в інших нормах КПК України [55, с.114-115].

У кримінальному судочинстві, де має місце застосування різних заходів державного примусу і де особливо обмежуються права та свободи осіб, залучених у сферу кримінального процесу, питання охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення. Саме засади кримінального провадження, передбачені ст.7 КПК України, є гарантією дотримання прав та законних інтересів особи в кримінальному процесі; гарантією прийняття законних та обґрунтованих рішень; вихідними положеннями для тлумачення окремих кримінальних процесуальних норм [20, с.261].

Оскільки органам судової влади надано повноваження визнавати осіб винуватими у вчиненні кримінальних правопорушень та піддавати їх кримінальному покаранню, стає зрозумілим, що судове провадження є центральною стадією кримінального процесу. Саме на цьому етапі остаточно вирішується завдання забезпечення правильного застосування закону для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [86].

Передбачене главою 27 КПК України підготовче провадження є першим етапом судового провадження у суді першої інстанції, в ході якого суд зобов'язаний перевірити матеріали кримінального провадження, з'ясувати

достатність фактичних і юридичних підстав для прийняття судових рішень, передбачених ч.3 ст.314 КПК України [86].

На сьогодні немає одностайної позиції з приводу того, яким саме елементом кримінального провадження є підготовче судове провадження, оскільки у кримінальному процесуальному законодавстві використовується як термін «провадження», так і «стадія». Також вчені при дослідженні складових елементів системи кримінального процесу вживають поняття «етап», «частина», «процедура» тощо [45, с.286].

На думку науковців О.В. Єні та Л.Г. Матієк, підготовчому судовому провадженню властиві всі ознаки, характерні для стадій кримінального процесу, з чого слідує висновок, що воно є самостійною стадією судового провадження. Погоджуємося із вказаною позицією, адже вжиття законодавцем у цьому понятті слова «провадження», особливо з огляду на процитоване вище визначення, не є досить виваженим і ускладнює розуміння оновленої системи кримінального провадження та стадійності кримінального процесу [45, с.286].

Підготовче судове провадження не слід недооцінювати, вважаючи його формальною процедурою. Це – не лише проміжний етап між стадією досудового розслідування та судовим розглядом. Процесуальні дії, які відбуваються під час підготовчого провадження, дають змогу забезпечити оперативність правосуддя, не доводячи до стадії судового розгляду ті кримінальні провадження, які потребують закриття у встановлених законом випадках; забезпечити дотримання розумних строків кримінального провадження, а також повноти та неупередженості судового розгляду шляхом належної підготовки до нього; забезпечити реалізацію низки прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Важливість цієї стадії підкреслена вимогами, встановленими щодо її проведення: фіксуванням підготовчого судового засідання за допомогою технічних засобів; обов'язковим викликом та участю у провадженні сторін, можливістю ініціювати під час засідання у передбачених законом випадках особливі порядки диференціації кримінальної процесуальної форми [45, с.286].

У різних країнах дії суду, пов'язані з підготовкою провадження до судового розгляду, відрізняються за своїм змістом і процедурою.

Так, у Федеративній Республіці Німеччина на стадії віддання до суду або проміжного (попереднього) провадження суд, який уповноважений у подальшому здійснювати судовий розгляд у закритому судовому засіданні без участі сторін поряд із вирішенням питання про наявність підстав для відкриття основного судового розгляду вчиняє низку підготовчих дій. Такими діями є визначення підсудності, призначення захисника, продовження строку попереднього затримання чи поміщення особи до психіатричного закладу, визначення місця проведення основного судового розгляду, витребування доказів [210].

У США та Англії під час попереднього розгляду справи суд за участю сторін обвинувачення й захисту у відкритому судовому засіданні з дотриманням принципу змагальності здійснює такі підготовчі дії, як обрання, зміна або скасування запобіжного заходу, вирішення питання про виклик осіб, вжиття заходів щодо забезпечення безпеки свідка тощо [36, с.150].

В Україні характер підготовчих дій суду під час підготовчого провадження прямо залежить від його форми [233, с.82].

Якщо говорити про підготовче провадження як перший етап провадження в суді першої інстанції, то воно включає в себе дві рівноцінні частини, які обумовлюють одна одну: перевірку обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру щодо дотримання правил підсудності й відповідності вимогам КПК України та вчинення дій, спрямованих на підготовку кримінального провадження на їх підставі до судового розгляду. Якщо кримінальне провадження на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру підсудне суду, а також якщо вказані процесуальні документи відповідають вимогам КПК України, суд переходить до вчинення цілого комплексу підготовчих до судового розгляду дій, передбачених у ст.315 КПК України [55, с.116].

Вважаємо не доцільним висвітлювати у повній мірі порядок проведення підготовчого судового провадження, оскільки воно не є предметом цього дисертаційного дослідження. Відтак, зупинимося лише на тих етапах цієї стадії кримінального провадження, на яких безпосередньо реалізується свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Як уже зазначалося раніше, щоб особа могла скористатися досліджуваною засадою у кримінальному провадженні їй необхідно викликати до суду. У призначений для проведення підготовчого судового засідання час головуєчий відкриває підготовче судове засідання й оголошує про його початок.

Секретар судового засідання на виконання вимог ст.ст.342-345 КПК України, доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб з'явився у підготовче судове засідання, установлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі. Неприбуття для участі у судовому засіданні учасників судового провадження (крім прокурора та за винятком випадків, коли кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення в порядку ч.4 ст.26 КПК України), які належним чином повідомлені про дату, час і місце проведення підготовчого судового засідання (при цьому суд повинен переконатися, що таке повідомлення мало місце), не перешкоджає його проведенню, крім випадків, визначених законом. Крім того, секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового провадження, а також про умови його фіксування [86].

Після цього головуєчий оголошує склад суду та учасників судового засідання. Судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у підготовчому провадженні, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені КПК України. Після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у підготовчому провадженні, з пам'яткою головуєчий з'ясовує, чи ознайомились вони зі змістом пам'ятки, чи зрозумілі їм їхні права та обов'язки,

у разі необхідності додатково роз'яснює їх. Крім того, головуючий роз'яснює учасникам підготовчого провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід [86].

Таким чином, на стадії підготовчого судового провадження підставою реалізації особою своїх прав, до яких входить і свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, є набуття певного процесуального статусу, ознайомлення з правами, уточнення головуючим, чи вона розуміє їх зміст.

Розглядаючи обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру суд зобов'язаний ретельно перевірити їх відповідність вимогам кримінального процесуального закону, адже в «Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод» йдеться про те, що однією із гарантій права на справедливий суд, відповідно до п. «а» ч.3 ст.6, є негайна і детальна поінформованість зрозумілою для обвинуваченого мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього [65].

Так, ЄСПЛ у справі «Абрамян проти Росії» від 09 жовтня 2008 року звернув увагу на те, що необхідно приділяти особливу увагу роз'ясненню «обвинувачення» особі, стосовно якої порушено кримінальну справу. Деталі вчинення злочину можуть відігравати вирішальну роль під час розгляду кримінальної справи, оскільки саме з моменту доведення їх до відома підозрюваного він вважається офіційно письмово повідомленим про фактичні та юридичні підстави пред'явленого йому обвинувачення [171].

Також, ЄСПЛ зазначає, що надання повної, детальної інформації щодо пред'явленого особі обвинувачення та, відповідно, про правову кваліфікацію, яку суд може дати відповідним фактам, є важливою передумовою забезпечення справедливого судового розгляду («Пелісьє та Сассі проти Франції» від 25 березня 1999 року [175], «Матточіа проти Італії» від 25 липня 2000 року [173]).

При цьому неотримання обвинуваченим копії обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного

характеру та реєстру матеріалів досудового розслідування, крім випадку відмови від отримання, є підставою для повернення матеріалів прокурору.

Вказане положення покликане забезпечувати обвинуваченому право на захист від обвинувачення, висунутого органами досудового розслідування на стадії підготовчого судового провадження. Будучи детально поінформованим про те в чому особа обвинувачується, вона зможе вибудувати свою лінію захисту та скориставшись свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї визначити обсяг відомостей, які забажає повідомити суду.

Із ч.ч.3,4 ст.349 КПК України вбачається, що суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від давання показань, та випадків, передбачених частиною третьою статті 323 та статтею 381 цього Кодексу [86].

Вказаними нормами закріплено скорочений порядок дослідження доказів у кримінальному провадженні, основним елементом якого є добровільне визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні інкримінованого йому правопорушення у повному обсязі. При цьому, дослідження показань обвинуваченого, наданих суду першої інстанції, та даних, що характеризують його особу є обов'язковим. Виключенням є випадки, якщо він скористався ст.63 Конституції України і відмовився надавати показання, та випадки, передбачені ч.3 ст.323, ст.381 КПК України [89, с.148].

Особлива роль при проведенні підготовки до судового розгляду належить вирішенню клопотань учасників судового провадження про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту та витребування певних речей чи документів. При цьому варто пам'ятати, що свобода від самовикриття

та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї припускає не лише відмову від дачі показань, пояснень, що мають прямо інкримінуючий характер, але поширюється на відомості про будь-які інші факти, що можуть прямо чи побічно, безпосередньо чи опосередковано бути використані проти інтересів зазначених осіб, а також містить у собі право на відмову від надання органам досудового розслідування чи суду інших доказів: документів, об'єктів злочинних дій, знаряддя злочину та інших предметів, що можуть бути засобом викриття винуватих [76].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що хоча досліджувана нами засада реалізується на стадії підготовчого судового провадження не так широко, як під час судового розгляду, вона зумовлює обов'язок осіб, які ведуть процес на даній стадії перевірити достатність фактичних і юридичних підстав для прийняття судових рішень, передбачених ч.3 ст.314 КПК України, вирішити питання, пов'язані із підготовкою кримінального провадження до судового розгляду, гарантуючи при цьому права особи, передбачені національним та міжнародним законодавством.

Новелою КПК України (2012 року) є закріплення та регламентація у Главі 35 КПК України кримінальних проваджень на підставі угод (угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим та угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості) [86].

Із статистичних даних Генеральної прокуратури України вбачається, що за участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень у 2014 році було ухвалено 3 486 вироків на підставі угод, у тому числі на підставі угоди про визнання винуватості – 1 639 [163]; у 2015 році – 1 819, на підставі угоди про визнання винуватості – 854 [164]; у 2016 році – 1 778, на підставі угоди про визнання винуватості 904 [165]; у 2017 році – 1 883, на підставі угоди про визнання винуватості – 986, за 6 місяців 2018 року – 981, на підставі угоди про визнання винуватості – 545 [166].

Законодавець чітко обмежує участь прокурора в кримінальному провадженні, під час якого укладається угода про примирення. Прокурор не має права ініціювати укладення угоди про примирення та брати участь у домовленостях стосовно угоди про примирення. Водночас на прокурора покладається обов'язок проінформувати підозрюваного й потерпілого про їхнє право на укладення угоди про примирення, роз'яснити механізм його реалізації, а також не чинити будь-яких перешкод в її укладенні [53, с.49].

В угоді про визнання винуватості прокурор є однією зі сторін угоди, тому, безумовно, він має право ініціювати укладення такої угоди, вести переговори з підозрюваним (обвинуваченим) щодо її умов [53, с.49].

При укладенні угоди про визнання винуватості прокурором належним чином має оцінюватися ступінь і характер сприяння підозрюваного, обвинуваченого проведенню досудового розслідування та судового розгляду: надання відомостей, які безпосередньо пов'язані з викриттям своєї винуватості, співучасників, надання інформації щодо знарядь та засобів кримінального правопорушення тощо [86].

Після початку судового засідання та оголошення обвинувального акту прокурором головуючий, встановивши особу обвинуваченого, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле йому обвинувачення, чи визнає він себе винним. Якщо після роз'яснення суті обвинувачення обвинувачений заперечує проти затвердження угоди, вона не може бути затверджена. У такому випадку суд постановляє ухвалу про закриття судового провадження у кримінальному провадженні на підставі угоди [151, с.145].

Після проведення вище зазначених дій головуючий, оголосивши текст угоди, відповідно до ч.ч.4,5 ст.474 КПК України перед ухваленням рішення про затвердження угоди серед іншого повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє, що він має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожную обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права: мовчати і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь [86]. Таким чином законодавцем закріплено, що обвинувачений може відмовитися від надання показань та інших доказів. При цьому його мовчання не тягтиме за собою негативних наслідків, адже не матиме жодного доказового значення.

Суд зобов'язаний з'ясувати чи розуміє обвинувачений права, надані йому законом, наслідки укладення та затвердження угод, характер кожного обвинувачення, вид покарання й інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом, а також зобов'язаний переконатися, що укладення угоди є добровільним [88]. Якщо після цього обвинувачений заперечуватиме проти затвердження угоди, її затвердження є неможливим.

Отже, перед прийняттям процесуального рішення стосовно угоди суд відповідно до ст.474 КПК України повинен здійснити процесуальні дії, спрямовані на перевірку ним добровільного характеру угоди і усвідомлення сторонами угоди її наслідків. Таким чином, предмет кримінального процесуального пізнання суду при розгляді угоди, на відміну від загального порядку судового розгляду кримінального провадження, обмежено дослідженням обставин, які стосуються змісту угоди та порядку її укладення. Така обмеженість пізнавальної діяльності суду може бути пояснена специфікою порядку застосування угод у кримінальному провадженні, пріоритетне значення в якому надається досягненню сторонами консенсусу, що визнається юридично значущим вироком суду [151, с.146].

Враховуючи відсутність у обвинуваченого обов'язку доведення винуватості, його свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, які полягають у свободі психіки, тобто можливості за своїм вільним волевиявленням визначати власну процесуальну поведінку: давати показання, пояснення, інші докази або не давати, захищати чи винуватити самого себе, говорити правду або ні, при затвердженні угоди судом важливим є факт правильного розуміння обвинуваченим прав, наданих йому законом, наслідків укладення та затвердження угод, характеру

обвинувачення, виду покарання й інших заходів, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди. Також, важливою є добровільність укладення угоди, тобто відсутність примусу щодо обвинуваченого, його вільне волевиявлення, оскільки використання у кримінальному процесі заходів, що ведуть до насильства, має своїм правовим наслідком втрату доказами, отриманими з таким порушенням, юридичної сили [12, с.99].

Досліджуючи кримінальні провадження на підставі угоди про визнання винуватості В.І. Бояров вказує на проблему відсутності в КПК України достатніх гарантій захисту та забезпечення інтересів обвинуваченого в разі співробітництва з стороною обвинувачення, зазначаючи, що такі гарантії мають міститися окремо в кожній угоді про визнання винуватості [19, с.194].

Такими гарантіями, на його думку, було б введення заборон на: ініціювання прокурором зміни обвинувачення або кваліфікації дій обвинуваченого у бік погіршення (порівняно з зазначеними в угоді); використання стороною обвинувачення інформації, документів, які надано/складено обвинуваченим або його захисником як обвинувальні докази, якщо угода про визнання винуватості втратила юридичну силу; повернення прокурором справи або матеріалів, які виділені зі справи, слідчому для проведення додаткової перевірки, зміни обсягу обвинувачення або кваліфікації дій обвинуваченого, а також перескладання обвинувального акта [19, с.194].

Така думка є ширшим тлумаченням ч.6 ст.469 КПК України, де зазначено, що в разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання й твердження, зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості [86].

Повістю погоджуємося із думкою В.І. Боярова, адже це забезпечить захист прав та інтересів обвинуваченого, а також дотримання таких засад кримінального провадження, як презумпція невинуватості та свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Судовий розгляд традиційно вважається центральною та найважливішою стадією кримінального провадження, враховуючи його підсумковий для перевірки обґрунтованості обвинувачення характер та особливі умови дослідження доказів, що повною мірою забезпечують реалізацію засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості [106, с.1].

Функція відправлення правосуддя, дослідження обставин кримінального правопорушення, які мають значення для вирішення кримінального провадження, перевірка доказів, наданих сторонами, їх оцінка, ухвалення остаточного рішення відбувається саме на стадії судового розгляду.

Дослідження речових доказів, документів, пояснень учасників кримінального провадження, які отримуються виключно у усній формі, судом здійснюється безпосередньо. Крім того, можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом (ст.23 КПК) [86].

Безпосереднє дослідження показань, речей і документів, яке здійснюється судом, істотно відрізняється від їх дослідження слідчим, прокурором. По-перше, дослідження доказів слідчим, прокурором тісно пов'язується з їх збиранням і процесуальним закріпленням. Визначаючи поняття «дослідження доказів у суді», Н.Ю. Черкасова вказує на принципову відмінність і самостійність двох форм дослідження доказів: їх збирання, яке супроводжується перетворенням за формою отримуваних фактичних даних, та їх розгляду, за якого наявні в справі дані зберігають свою первинну форму [240, с.8]. Таким чином, якщо під час досудового розслідування сторонами кримінального провадження й потерпілим здійснюється збирання доказів (ч.1 ст.93 КПК України) та їх процесуальна фіксація, то під час судового розгляду відбувається дослідження доказів, яке являє собою пізнавальну діяльність суду, спрямовану на безпосереднє сприйняття наявних фактичних даних. Таке дослідження включає перевірку доказів, зібраних на стадії досудового

розслідування, проте не обмежується нею. Оскільки слідчого, прокурора чинним кримінальним процесуальним законом віднесено до сторони обвинувачення (п.19 ч.1 ст.3 КПК України), обвинувальний ухил у їх процесуальній діяльності зі збирання доказів є очевидним. Враховуючи обмежений характер діяльності, сторони захисту зі збирання доказів, надання суду повноважень щодо дослідження всіх доказів (як обвинувальних, так і виправдувальних) є цілком виправданим [38, с.329].

По-друге, суд досліджує докази за безпосередньої участі сторін обвинувачення й захисту. Так, ч.2 ст.318 КПК України передбачає, що судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених КПК України. Водночас ч.1 ст.23 КПК України розкриває вказаний елемент змісту засади безпосередності виключно через процесуальну діяльність суду. У юридичній літературі звертається увага на те, що безпосередня участь сторін у судовому розгляді кримінального провадження дозволяє їм особисто сприйняти докази, на підставі чого сформулювати повне уявлення про обставини конкретного кримінального провадження [38, с.329]. Так, С.Г. Коваленко та В. Г. Малярєнко відзначають, що учасники кримінального провадження мають можливість отримати інформацію про події справи шляхом особистого, безпосереднього сприйняття всіх доказів у судовому засіданні, одержаних із перших джерел [62, с.344]. Таким чином, дія засади безпосередності забезпечує сторонам можливість одночасно із судом особисто сприймати показання, речі та документи під час їх дослідження. Із огляду на ст.ст.351, 361 КПК України сторони беруть активну участь у дослідженні доказів, а засада змагальності сторін зумовлює зміст і процесуальний характер їх діяльності в судовому розгляді: сторони формують свої правові позиції в конкретному кримінальному провадженні та користуються рівними правами щодо подання суду своїх доказів і доведення перед судом їх переконливості [38, с.330].

По-третє, на стадії судового розгляду безпосередньо під час дослідження доказів перевіряється їх достовірність. Як відзначає І.Л. Петрухін, засада

безпосередності полягає в забезпеченні перевірки точності й повноти сприйняття та запам'ятовування інформації допитуваною особою, справжності й точності відображення події в речових доказах і документах [206, с.408].

По-четверте, на стадії судового розгляду закон встановлює значно меншу кількість обмежень в особистому сприйнятті доказів. Обмеження передбачаються нормами кримінального процесуального закону, які закріплюють повноваження суду щодо таких дій: використання під час судового розгляду показань свідка, потерпілого, які були дані ними слідчому судді під час досудового розслідування в судовому засіданні (ч.5 ст.225 КПК України); об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження (ст.334 КПК України); доручення судом за клопотанням сторони кримінального провадження органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії під час судового провадження (ч.ч.3-6 ст.333 КПК України); визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються (ч.ч.3,4 ст.349 КПК України). Наведене коло винятків із засади безпосередності дослідження доказів дозволяє погодитися з думкою Ю.В. Кореневського про те, що суд володіє більшими порівняно зі слідчим можливостями для всебічного дослідження зібраних доказів, для їх зіставлення, критичного осмислення та оцінки [80, с.5].

По-п'яте, якщо призначення в конкретному кримінальному провадженні іншого слідчого, прокурора з підстав, визначених п.2 ч.2 ст.39, п.8 ч.2 ст. 40, ст.ст. 77,80,81 КПК України, не призводить до проведення досудового розслідування спочатку, то після заміни судді або складу суду з підстав, передбачених ст.ст.75,80,82, ч.ч.2-5 ст.83 КПК України, за загальним правилом закріпленим ч.1 ст.319 КПК України, судовий розгляд починається спочатку. Норми кримінального процесуального закону про незмінність складу суду, як вказують Ю.М. Грошевий і В.М. Хотенець, забезпечують безпосереднє сприйняття й оцінку доказів всіма суддями від початку й до кінця судового розгляду, гарантують всебічність, повноту та об'єктивність дослідження всіх

обставин кримінальної справи, без яких не можливе постановлення законного, обґрунтованого й справедливого вироку [91, с.336].

Визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження відбувається у відповідності зі ст.349 КПК України. Зокрема, у ч. 4 зазначеної статті передбачено, що допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від давання показань, та випадку, передбаченого ст. 381 цього Кодексу [86].

Згідно з ч.1 ст.381 КПК України, може мати місце спрощене провадження щодо кримінальних проступків, якщо обвинувачений, що був представлений захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду [86].

У контексті ст.23 КПК України безпосередність дослідження доказів означає звернену до суду вимогу закону особисто дослідити в судовому засіданні всі зібрані у кримінальному провадженні докази шляхом допиту обвинувачених, потерпілих, свідків, експерта, огляду речових доказів, оголошення документів, відтворення звукозапису й демонстрації відеозапису. Правило про безпосередність дослідження всіх доказів у кримінальному провадженні покликане забезпечити пряме, вільне від суб'єктивного впливу осіб, які провадили досудове розслідування, сприйняття учасниками судового провадження (перш за все судом) всіх обставин кримінального провадження. Безпосереднє дослідження всіх доказів у судовому засіданні є важливою умовою їх однакості сприйняття судом та іншими учасниками судового провадження, засобом усунення сумнівів і неясностей [89, с.75].

Суд зобов'язаний обґрунтувати своє рішення на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, підтверджених доказами, дослідженими у процесі судового розгляду й оціненими судом за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження з точки зору належності, допустимості,

достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності і взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [89, с.75].

Із наведеного вбачається, що правовою підставою реалізації засади безпосередності дослідження доказів судом є положення кримінального процесуального закону, які закріплюють імперативні обов'язки суду щодо діяльності, пов'язаної з дослідженням доказів, зокрема в суді першої та апеляційної інстанції [22, с.124].

На нашу думку, підставою реалізації особою свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на стадії судового розгляду матеріалів кримінального провадження є саме ознайомлення особи з її правами, уточнення головуючим, чи вона розуміє їх зміст. Запитання щодо визнання себе винним повинно задаватися особі, коли вона цілком усвідомлює, що має право не свідчити проти себе, членів сім'ї та близьких родичів, адже такі показання будуть доказами у кримінальному провадженні.

Згідно з п.4 ч.2 ст.87 КПК України суд зобов'язаний визнати недопустимими докази, отримані внаслідок істотного порушення прав людини і основоположних свобод, до яких відноситься отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права [86].

Зазначене положення спрямоване на реалізацію в процесі безпосереднього дослідження доказів передбаченої ст.18 КПК України засади кримінального провадження, як свобода від самовикриття, право на мовчання, що є загальновизнаними міжнародними стандартами.

Отже, якщо під час досудового розслідування та судового розгляду допитуваній особі-учаснику кримінального провадження не буде повідомлено та роз'яснено її право не надавати пояснень та показань щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї, то ці пояснення та показання повинні визнаватися судом одержаними з порушенням вимог закону, наслідком чого є недопустимість їх використання як засобів доказування.

Таким чином законодавцем заборонено отримувати пояснення та показання від особи, якій не повідомлено та не роз'яснено про її право на мовчання щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї або отримання їх з порушенням цього права, а вчинення дій всупереч такій забороні має визнаватися як істотне порушення прав людини і основоположних свобод.

Прикладом вищезазначеного є ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 06 квітня 2017 року (справа № 201/14160/14-к) із якої вбачається, що вироком Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 06 квітня 2016 року ОСОБА_7, обвинувачену за ч.2 ст.28 ч.2 ст.302, ч.1 ст.303 КК України та ОСОБА_8 обвинувачену за ч.2 ст.28 ч.2 ст.302, ч.2 ст.303 КК України виправдано у зв'язку з недоведеністю того, що вчинено кримінальні правопорушення, в яких вони обвинувачуються[214].

Перевіряючи матеріали кримінального провадження суд апеляційної інстанції прийшов до висновку, що при розгляді справи, стороною обвинувачення надано докази в зазначеному у вирoku об'ємі, яким судом надано належну оцінку. Приходячи до висновку про недопустимість ряду наданих доказів внаслідок істотного порушення норм кримінального процесуального законодавства та прав обвинувачених при їх отриманні та складанні, суд привів переконливі мотиви прийнятого рішення відповідно до положень ст.86 КПК України[214].

Що стосується протоколів, складених за наслідками проведення негласних слідчих (розшукових) дій, судом проаналізовано норми кримінального процесуального законодавства, що регламентують порядок отримання дозволу на їх проведення та фіксації ходу і результатів зазначених дій органом досудового розслідування та надано належну оцінку щодо невідповідності складених протоколів нормам процесуального законодавства[214].

Не підтверджують належність телефонних номерів та факту ведення розмов, зафіксованих в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій обвинуваченими ОСОБА_7 та ОСОБА_8 висновок експерта щодо належності

голосу останнім, оскільки з підстав, визначених у вирокі він визнаний недопустимим доказом, с чим погоджується суд апеляційної інстанції з огляду на те, що експериментальні зразки голосу обвинувачених, що направлені на дослідження були отримані з грубим порушенням норм кримінального процесуального законодавства. Так, при отриманні експериментальних зразків голосу ОСОБА_7 відповідно до протоколу, постанови слідчого, не визначено статус останньої та не роз'яснено права, передбачені ст.18 КПК України, що передбачає свободу особи від самовикриття. Під час відібрання зазначених зразків, обвинувачена ОСОБА_7 не була попереджена слідчим про здійснення такої дії, внаслідок чого ухвалою суду від 31.08.2015 року зазначений протокол отримання зразків голосу для експертизи визнано недопустимим доказом в порядку ст.ст.87, 89 КПК України. Зазначені порушення допущено органом досудового розслідування і при наданні в якості експериментальних зразків голосу ОСОБА_8, звукозапису голосу при розгляді відносно останньої клопотання про обрання запобіжного заходу та її допиту, оскільки при провадженні органом досудового розслідування таких дій, обвинувачена ОСОБА_8 також не попереджалась про свої права та наслідки використання запису голосу в силу положень ст.18 КПК України, а даних про надходження до органу досудового розслідування чи прокурора зазначених носіїв інформації, матеріали кримінального провадження не містять[214].

Колегія суддів вважає необґрунтованими доводи апеляційної скарги прокурора в частині, що зазначені зразки голосу ОСОБА_8 є умовно-вільними, оскільки під час отримання таких зразків, як обвинувачена ОСОБА_7 так і обвинувачена ОСОБА_8 знаходились під юрисдикцією держави та відносно них проводились слідчі дії, а відповідно до змісту висновку №11437 судової криміналістичної експертизи матеріалів та засобів відео-, звукозапису, на дослідження були направлені саме експериментальні зразки голосу обвинувачених[214].

За таких обставин, судом першої інстанції відповідно до положено ст.94 КПК України, за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на

всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, належним чином надано у вирокі оцінку кожного доказу з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку та прийнято обґрунтоване процесуальне рішення про виправдання ОСОБА_7 та ОСОБА_8 саме за не доведеністю, що вчинено кримінальні правопорушення, в якому вони обвинувачуються[214].

Із урахуванням викладеного, колегія суддів прийшла до висновку, що судові рішення у відповідності з положеннями ст.370 КПК України є законним, обґрунтованим та вмотивованим [214].

У відповідності до результатів опитування, випадки ухвалення виправдувальних вироків у зв'язку із порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї зустрічали у своїй практиці 4% прокурорів, 20% суддів. Відповідно 100% слідчих, 96% прокурорів, 80% суддів, 100% адвокатів – не стикались із даними випадками.

При цьому 100% опитаних зазначили, що порушення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї полягало у тому, що учаснику кримінального провадження під час проведення слідчих дій не було роз'яснено положень свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Отже, засада безпосередності дослідження доказів зобов'язує суд, органи досудового розслідування діяти таким чином, щоб встановити важливі обставини у провадженні і забезпечити реальне здійснення у часниками процесу їх прав, зокрема такого вагомого, як право підозрюваного (обвинуваченого) на захист. Саме у процесі безпосереднього дослідження судом доказів створюються можливості для обвинуваченого спростувати чи пом'якшити обвинувачення, надати, змінити свої показання, якщо вони були надані на стадії досудового розслідування під дією психологічного чи фізичного впливу, використати своє право поставити запитання особі, яка проти нього свідчить, звернути увагу суддів на слабкі сторони окремих доказів

із погляду поставлених до них вимог і цим сприяти прийняттю правильного рішення у справі.

Водночас, якщо підозрюваний, обвинувачений відмовиться надавати пояснення чи показання та відповідати на питання суд не зможе виконати вимоги ст.23 КПК України та безпосередньо у ході судового розгляду дослідити ці джерела доказів.

Обмеження в особистому сприйнятті судом доказів передбачені також нормами кримінального процесуального закону, які закріплюють повноваження суду щодо використання під час судового розгляду показань свідка, потерпілого, які були дані ними слідчому судді під час досудового розслідування в судовому засіданні (ч.5 ст.225 КПК України) [38, с.324].

Із числа респондентів 40% слідчих, 32% прокурорів, 30% адвокатів відповіли, що суд не в праві оголосити показання свідка, який надавши показання стосовно себе, близьких родичів та членів сім'ї під час досудового розслідування, відмовився надавати подібні показання під час судового розгляду, адже це порушить свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 43% слідчих, 48% прокурорів, 90% суддів, 50% адвокатів – це порушить засаду безпосередності дослідження доказів; 17% слідчих, 20% прокурорів, 30% суддів, 20% адвокатів – має право у виключних випадках.

На підставі викладеного пропонуємо доповнити ч.5 ст.225 КПК України та викласти у такій редакції: *«З метою перевірки правдивості показань свідка, потерпілого та з'ясування розбіжностей з показаннями, наданими в порядку, передбаченому цією статтею, а також за наявності обставин, що унеможливають допит свідка, потерпілого у суді, вони можуть бути оголошені під час судового розгляду».*

Показання потерпілого у кримінальному провадженні у багатьох випадках мають вирішальне значення для доведення вини обвинуваченого, який заперечує причетність до інкримінованого злочину за відсутності інших свідків його вчинення. За таких умов проти слова обвинуваченого є слово

потерпілого. У таких провадженнях показання потерпілого повинні оцінюватися з урахуванням інших здобутих у ході досудового розслідування і досліджених у судовому засіданні доказів – висновків експертиз, речових доказів, документів. Якщо показання потерпілого узгоджуються з іншими доказами, то стають прямим доказом вини обвинуваченого [64, с.74].

У ст.ст.352-353 КПК України передбачено порядок допиту свідка і потерпілого [86].

Перед допитом потерпілого головуючий встановлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки потерпілого з обвинуваченим. Крім того, з'ясовує, чи отримав потерпілий пам'ятку про права та обов'язки потерпілого, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також попереджає про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання. Потерпілий не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань, оскільки відповідно до положень п.1 ч.1 ст.56 КПК України він наділений правом давати пояснення, показання або відмовитися їх давати [64, с.74-75].

Зважаючи на обов'язковий характер показань свідка (ст.385 КК України), свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є одними з найважливіших гарантій, що стоять на сторожі його прав та законних інтересів [81, с.119].

Як зазначає О.П. Кучинська, ключовою особливістю процесуального статусу свідка від інших учасників, зокрема потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого є наявність законодавчо закріпленого обов'язку давати правдиві показання по суті справи [102, с.298].

На думку Ю.В. Лисюка, на сьогодні, серед усіх учасників кримінального провадження фігура свідка є найбільш уразливою та зазвичай правовідносини між правоохоронними органами та іншими учасниками кримінального провадження у свідків складаються досить важко. Це пов'язано з тим, що даний суб'єкт правовідносин у більшості випадків володіє достовірною та вкрай важливою для здійснення кримінального провадження інформацією, у разі

якщо у процесі кримінального провадження вдалося встановити дану особу, то це може стати ключовим моментом у вирішенні завдань кримінального судочинства. Тому в умовах сучасності найважливішим моментом для свідка повинен стати факт забезпечення його захисту та безпеки [105, с.92].

Із цього приводу дуже влучно висловився Р.В. Бараннік: «досить часто особа, яка викликається та допитується у справі як свідок, має безпосереднє відношення до події злочину, що розслідується. Саме тому з метою, щоб розслідувана кримінальна справа не стала... «своєю», свідок користується правом на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів» [8, с.114-115].

Як зазначає Р.В. Бараннік, для свідка свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї полягає у тому, що він може відмовитись відповідати на поставлені запитання у разі, коли усвідомлює, що інформація, яка від нього вимагається, свідчить про вчинення цією особою, членом її сім'ї чи близьким родичем діяння, за яке встановлений будь-який з видів юридичної відповідальності або становить таємницю особистого життя, і він (свідок) не бажає таку інформацію розголошувати. І якщо для підозрюваного, обвинуваченого право на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів тісно переплітається з їхнім правом взагалі відмовитись давати показання і відповідати на запитання, то для свідка обсяг даних, які він може відмовитись повідомляти слідчому, прокурору чи судді, обмежений встановленими у законі рамками: «щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» [8, с.117].

Правові підстави та повноваження суду апеляційної інстанції стосовно дослідження доказів під час перегляду кримінального провадження регламентовано ч.3 ст.404 КПК України. Разом із тим положення зазначеної статті звужують зміст засади безпосередності дослідження доказів судом при апеляційному перегляді кримінального провадження [22, с.124].

Із ч.3 ст.404 КПК України вбачається обов'язок апеляційного суду повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального

провадження, якщо їх досліджено судом першої інстанції не повністю або з порушеннями, за наявності відповідного клопотання учасників кримінального провадження; право апеляційного суду дослідити докази, які не досліджувались судом першої інстанції, якщо клопотання про їх дослідження учасники судового провадження заявляли під час розгляду в суді першої інстанції або такі докази стали відомі після ухвалення оскаржуваного судового рішення, за наявності відповідного клопотання учасників кримінального провадження [86].

Таким чином, правовою підставою повторного дослідження судом апеляційної інстанції обставин, встановлених під час кримінального провадження, та дослідження доказів, які не досліджувались судом першої інстанції за наявності передбачених ст.404 КПК України умов, є відповідне клопотання учасників кримінального провадження [86].

Отже, зміст такої засади, як безпосередність дослідження доказів судом апеляційної інстанції, відрізняється від змісту цієї засади в суді першої інстанції. Ця відмінність зумовлена функцією суду апеляційної інстанції – перегляд вироку суду в апеляційному порядку, а не вирішення кримінального провадження по суті, що дублює функції суду першої інстанції. Як слушно зауважує Н. Р. Бобечко, суд апеляційної інстанції покликаний не стільки самостійно встановити обставини кримінального провадження, скільки перевірити та оцінити правильність їх встановлення судом першої інстанції, точність та відповідність застосування ним норм матеріального і процесуального закону, справедливість призначеного заходу кримінально-правового впливу, а також безпомилковість вирішення інших питань, що підлягають з'ясуванню при ухваленні судового рішення [17, с.3].

Крім того, на відміну від суду першої інстанції, апеляційний суд здійснює перегляд вироку суду першої інстанції в межах апеляційної скарги. Тому повноваження суду апеляційної інстанції стосовно дослідження доказів визначаються переглядом кримінального провадження в межах вимог апеляційної скарги з урахуванням змісту ч.2 ст.404 КПК України. Згідно з положеннями ч.3 ст.404 КПК України суд апеляційної інстанції зобов'язаний

повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, за сукупності таких чинників: наявність відповідного клопотання учасників кримінального провадження; обставини, встановлені під час кримінального провадження, судом першої інстанції досліджено не повністю або з порушеннями. Також ч.3 ст.404 КПК України передбачає право апеляційного суду дослідити докази, які не досліджувались судом першої інстанції, за умови: наявність відповідного клопотання учасників кримінального провадження; про дослідження цих доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або такі докази стали відомі після ухвалення оскаржуваного судового рішення. Встановивши, що суд першої інстанції дослідив докази не повністю або з порушенням, апеляційний суд на підставі ч. 1 ст. 409 КПК повинен змінити або скасувати його рішення з огляду на те, що місцевий суд допустив неповноту судового розгляду. Натомість, якщо учасники судового провадження не подали клопотання про дослідження доказів, у суду апеляційної інстанції не виникає обов'язку повторно досліджувати обставини, встановлені під час кримінального провадження, і суд не має права досліджувати нові докази за власною ініціативою. У такому випадку апеляційний суд повинен переглядати кримінальне провадження в межах апеляційної скарги враховуючи докази, наявні у матеріалах кримінального провадження [22, с.128].

Покладення законодавцем на апеляційний суд обов'язку безпосереднього дослідження доказів під час перегляду судового рішення забезпечує допитуваній особі можливість скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї з метою захисту від підозри та обвинувачення на стадії апеляційного перегляду судового рішення.

Обвинувачений (засуджений) може надати показання, змінити їх, відповідати на деякі запитання або скористатися правом на мовчання, із метою роз'яснення та уточнення певних обставин кримінального правопорушення клопотати про повторний допит свідків, дослідження обставин, встановлених

під час кримінального провадження, якщо їх неповно або з порушенням досліджено судом першої інстанції.

Разом із цим, за наявності клопотання судом апеляційної інстанції можуть бути досліджені докази, які не досліджувались судом першої інстанції, а клопотання про їх дослідження заявлялось під час розгляду в суді першої інстанції або такі докази стали відомі після ухвалення оскаржуваного судового рішення. Тобто, допитувана особа має право за вказаних умов надавати суду апеляційної інстанції докази, які не були предметом дослідження суду першої інстанції.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що можливість скористатися досліджуваною засадою у особи виникає під час офіційного інформування викликаної особи про наявність у неї прав та обов'язків під час кримінального провадження, а також їх роз'яснення слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом безпосередньо перед проведенням слідчих (розшукових) дій, для участі у яких особа викликана.

Зроблено висновок, що дія свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї розповсюджується крім допиту на такі слідчі (розшукові) дії, як одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент та освідування.

Із метою уникнення зловживання учасниками кримінального провадження правом, що передбачено засадою свободи від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї запропоновано ст. 18 КПК України доповнити частиною 4 у такій редакції: *«4. У випадку якщо особа відмовилася повідомляти з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, її близького родича чи члена її сім'ї вона зобов'язана обґрунтувати підстави такої відмови».*

Встановлено, що скориставшись цією засадою існує можливість уникнути участі у проведенні одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту, оскільки у разі відмови від надання показань будуть відсутні підстави для проведення одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб (суперечності у показаннях, отриманих під час первинного допиту); відмовившись повідомити про знайомство з якоюсь особою чи предметом, про знання їх особливих ознак – від пред'явлення для впізнання; шляхом відмови від надання відомостей про обставини кримінального правопорушення та участі у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події – від слідчого експерименту.

Конкретизовано, що до особи, яка відмовляється від участі у проведенні освідчування, можуть застосовуватися заходи фізичного впливу з метою одержання в примусовому порядку доказів, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. При цьому, в кожному конкретному випадку примусове освідчування повинно бути належним чином обґрунтованим, мотивованим і визначеним інтересами розслідування. Вказане свідчить про істотне обмеження досліджуваної засади. Однак особа, яка освідчується, використовуючи свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї не зобов'язана сприяти проведенню зазначеної слідчої (розшукової) дії, надавати у ході її проведення будь-які показання чи пояснення. Встановлено, що освідчування свідків та потерпілих має проводитись лише у добровільному порядку.

У зв'язку із цим, запропоновано ч.3 ст.241 КПК України доповнити третім реченням такого змісту: *«Примусове проведення освідчування не поширюється на свідка та потерпілого, крім випадків, якщо воно є єдиним можливим засобом для отримання необхідних доказів у провадженні та без його результатів неможливо прийняти процесуальне рішення».*

З'ясовано, що серйозною проблемою при проведенні отримання зразків для експертизи є те, що законом не визначено категорій осіб, у яких можуть бути отримані зразки для експертного дослідження. Встановлено, що

отримання зразків для експертизи у свідків та потерпілих має проводитись лише у добровільному порядку. Одержання у вказаних суб'єктів вільних та умовно-вільних зразків може проводитись примусово під час обшуку, тимчасового доступу до речей або документів, але лише за вмотивованою ухвалою слідчого судді.

Запропоновано зміни до ч.1 ст.245 КПК України, зміст якої необхідно викласти у наступній редакції: *«У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею у підозрюваного, обвинуваченого, а у разі добровільної згоди у потерпілого, свідка».*

У підрозділі 3.2 *«Реалізація засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї в судових стадіях»* встановлено, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї реалізується на стадії підготовчого провадження не так широко, як під час судового розгляду, проте вона зумовлює обов'язок осіб, які ведуть процес на цій стадії перевірити достатність фактичних і юридичних підстав для прийняття судових рішень, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК України, вирішити питання, пов'язані із підготовкою кримінального провадження до судового розгляду, гарантуючи при цьому права особи, передбачені національним та міжнародним законодавством.

Встановлено, що підставою реалізації особою свого права не свідчити проти себе, близьких родичів та членів сім'ї в стадії судового розгляду є саме ознайомлення особи з її правами, уточнення головуючим, чи вона розуміє їх зміст. Адже запитання щодо визнання себе винним повинно задаватися особі, коли вона цілком усвідомлює, що має право не свідчити проти себе, членів сім'ї та близьких родичів. Безумовно, такі свідчення будуть доказами у кримінальному провадженні.

Досліджено юридичну природу та основні елементи засади безпосередності дослідження показань, речей і документів. Зроблено висновок,

що у процесі безпосереднього дослідження судом доказів створюються можливості для обвинуваченого спростувати чи пом'якшити обвинувачення, надати, змінити свої показання, якщо вони були надані на стадії досудового розслідування під дією психологічного чи фізичного впливу, використати своє право на мовчання, поставити запитання особі, яка проти нього свідчить, звернути увагу суддів на слабкі сторони окремих доказів із погляду поставлених до них вимог і цим сприяти прийняттю законного, обґрунтованого та вмотивованого рішення у справі.

Із числа респондентів 32 % прокурорів, 30 % адвокатів відповіли, що суд не в праві оголосити показання свідка, який надавши показання стосовно себе, близьких родичів та членів сім'ї під час досудового розслідування, відмовився надавати подібні показання під час судового розгляду, адже це порушить свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 48 % прокурорів, 90 % суддів, 50 % адвокатів – це порушить засаду безпосередності дослідження доказів; 20 % прокурорів, 30 % суддів, 20 % адвокатів – має право у виключних випадках. У зв'язку із цим запропоновано доповнити ч. 5 ст. 225 КПК України та викласти у такій редакції: *«З метою перевірки правдивості показань свідка, потерпілого та з'ясування розбіжностей з показаннями, наданими в порядку, передбаченому цією статтею, а також за наявності обставин, що унеможливають допит свідка, потерпілого у суді, вони можуть бути оголошені під час судового розгляду»*.

Обґрунтовано, що у разі відмови від давання показань суд позбавлений можливості отримати інформацію про події кримінального провадження шляхом особистого, безпосереднього сприйняття показань учасників судового засідання. Зроблено висновок, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у цьому випадку може бути виключенням із засади безпосередності дослідження показань, речей і документів.

Гарантії захисту та забезпечення інтересів обвинуваченого в разі співробітництва із стороною обвинувачення мають міститися окремо в кожній угоді про визнання винуватості. Обґрунтовано, що до даних гарантій, необхідно віднести введення заборон на: ініціювання прокурором зміни обвинувачення або кваліфікації дій обвинуваченого у бік погіршення (порівняно з зазначеними в угоді); використання стороною обвинувачення інформації, документів, які надано/складено обвинуваченим або його захисником як обвинувальні докази, якщо угода про визнання винуватості втратила юридичну силу; повернення прокурором справи або матеріалів, які виділені зі справи, слідчому для проведення додаткової перевірки, зміни обсягу обвинувачення або кваліфікації дій обвинуваченого, а також перескладання обвинувального акта. Доведено, що недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання й твердження, зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі проведеного узагальнення і систематизації наукових уявлень про засаду свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї сформульовано наукові положення та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки й практики, зокрема:

1. Засада свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї має тривалу історію. Першими правовими нормами, які закріплювали інститут імунітету свідків та забезпечення особі у кримінальному процесі свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї були законодавства Стародавніх Риму та Греції. У різні історичні періоди досліджувана засада змінювалась в залежності від історичної форми кримінального процесу. Це дало змогу обґрунтувати зародження, запровадження, розвиток та удосконалення цієї засади як у національному законодавстві так і у європейських країнах.

2. Обґрунтовано, що юридичний зміст свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї розкривається через відповідні норми КПК України, якими врегульовано питання застосування досліджуваної засади посадовими особами, які ведуть процес та її використання іншими учасниками процесу. Наголошено, що в змісті свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї головними умовами є наявність існуючих кримінальних процесуальних відносин, суб'єктом яких є особа, що потенційно може скористатися досліджуваною засадою; набуття цією особою певного процесуального статусу, щоб мати можливість скористатись наданими їй правами; виклик особи для участі в слідчій чи іншій процесуальній дії; обізнаність особи у наданих їй законом правах.

3. Встановлено, що виокремлювати терміни «члени сім'ї» та «близькі родичі» є не доцільним адже право допитуваної чи опитуваної особи не

надавати показань та пояснень поширюється на інформацію як щодо членів сім'ї, так і щодо близьких родичів, не передбачаючи жодної різниці між цими категоріями.

4. Зроблено висновок, що суб'єктами свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є усі учасники кримінального провадження, яких залучають для опитування чи допиту. КПК України передбачає учасника кримінального провадження – заявника та припускає можливість використання останнім досліджуваної засади під час повідомлення про кримінальне правопорушення, тобто до початку кримінального провадження.

Із метою відібрання пояснень до уповноважених органів може бути викликана будь-яка особа, яка володіє інформацією стосовно події, що розглядається, незважаючи на її можливий процесуальний статус. Порядок відібрання пояснень, на відміну від показань, чинним КПК України не врегульований, що негативно впливає на результати доказової діяльності, призводить до перекручування інформації у подальшому під час допитів та порушення прав та свобод у цілому. Відтак, заявник, ще до початку кримінального провадження може скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, якщо його показання чи іншого роду докази можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення.

5. Встановлено, що потерпілий може відмовитися надавати пояснення та показання, але у разі згоди зобов'язаний надавати правдиву інформацію. Свідок, може відмовитися давати відповіді на запитання, якщо усвідомлює, що інформація яку від нього вимагають містить дані про вчинення ним, його близьким родичем або членом сім'ї діяння, за яке передбачено юридичну відповідальність та не бажає розголошувати таку інформацію. Отже, обсяг даних, які він може відмовитися повідомляти є набагато меншим і обмежується лише інформацією щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї.

6. Встановлено, що експерту та спеціалісту можуть бути поставлені запитання, що стосуються їх особисто, відповіді на які можуть привести до викриття допитуваного чи опитуваного у скоєнні діяння, за яке встановлена, кримінальна відповідальність. Це саме той випадок, коли у зазначених суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності з'являється можливість скористатись досліджуваною засадою. Однак, враховуючи те, що згідно з ч.2 ст.84 КПК України пояснення не є процесуальним джерелом доказів, відомості надані спеціалістом не матимуть жодного доказового значення. У зв'язку із цим, запропоновано доповнити ч.3 ст.71 КПК України та викласти у такій редакції: «Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його *допомоги, пояснень і показань*».

7. Досліджено класифікацію показань підозрюваного та обвинуваченого. Встановлено взаємозв'язок між видами показань вказаних суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності та обсягом свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Встановлено, що процесуальний статус підозрюваного та обвинуваченого під час доказування має визначатись необхідністю, з одного боку, дати цим особам можливість активно протистояти підозрі та обвинуваченню у вчиненні суспільно небезпечного діяння, а з іншого – не зобов'язувати їх спростовувати даної підозри та обвинувачення.

Обґрунтовано, що до предмету показань підозрюваного, обвинуваченого входять відомості про підстави затримання чи обрання іншого запобіжного заходу – для підозрюваного, щодо інкримінованого кримінального правопорушення – для обвинуваченого, а також будь-які дані, що мають значення при встановленні обставин реальної дійсності у кримінальному провадженні.

8. Зроблено висновок, що презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини й свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї нерозривно пов'язані між собою. Презумпція

невинуватості та забезпечення доведеності вини покликана насамперед захистити обвинуваченого від обвинувального вироку, якщо тільки останній не буде законно ухвалений. Захистити свої права та законні інтереси особа може скориставшись правом надавати пояснення, показання та відомості щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї або ж відмовитися.

9. Встановлено, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї поширюється на кримінальні провадження на підставі угод. Визначено, що укладаючи угоду про визнання винуватості прокурором належним чином має оцінюватися ступінь і характер сприяння підозрюваного, обвинуваченого проведенню досудового розслідування та судового розгляду: надання відомостей, які безпосередньо пов'язані з викриттям своєї винуватості, співучасників, надання інформації щодо знарядь та засобів кримінального правопорушення тощо.

Обґрунтовано, що для суду при затвердженні угоди важливим є факт правильного розуміння обвинуваченим його прав, наслідків укладення та затвердження угоди, характеру обвинувачення, виду і міри покарання та інших заходів, що будуть застосовані до нього після затвердження угоди. При цьому, важливою є добровільність укладення угоди, тобто відсутність примусу щодо обвинуваченого, його вільне волевиявлення, оскільки використання у кримінальному процесі заходів, що ведуть до насильства, має своїм правовим наслідком втрату доказами, отриманими з таким чином, юридичної сили.

Встановлено, що для забезпечення права на захист, презумпції невинуватості та свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї обвинуваченому окремо у змісті кожної угоди необхідно зазначати гарантії захисту та забезпечення інтересів обвинуваченого в разі відмови в затвердженні угоди.

10. Встановлено відмінності безпосереднього дослідження доказів у суді першої та апеляційної інстанції. Зокрема, повноваження суду апеляційної інстанції стосовно дослідження доказів обмежуються переглядом кримінального провадження в межах вимог апеляційної скарги з урахуванням

змісту ч.2 ст.404 КПК України. При цьому, суд апеляційної інстанції може дослідити докази, які не досліджувались судом першої інстанції, за умови наявності відповідного клопотання учасників кримінального провадження, відомостей про те, що учасники судового провадження заявляли клопотання про дослідження цих доказів під час розгляду в суді першої інстанції або, що такі докази стали відомі після ухвалення оскаржуваного судового рішення. Натомість, якщо учасники судового провадження не подали клопотання про дослідження доказів, у суду апеляційної інстанції не виникає обов'язку повторно досліджувати обставини, встановлені під час кримінального провадження, і суд не має права досліджувати нові докази за власною ініціативою. У такому випадку апеляційний суд повинен переглядати кримінальне провадження в межах апеляційної скарги враховуючи докази, наявні у матеріалах кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Американська конвенція про права людини від 22 листопада 1969 р.
URL: <http://www.referent.ru/1/12652> (Дата звернення 20.03.2018 р.).
2. Андросенко Н. Признание подозреваемым, обвиняемым своей вины как доказательство по уголовному делу. Мировой судья. 2008. Вып. 2. С.15–18.
3. Апарин С. М. Привилегия от самоизобличения в уголовном процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Волгоград: ВЮИ МВД РФ, 2000. 20 с.
4. Арсеньев А. Д. Основы теории доказательств в советском уголовном процессе. Иркутск: ИГУ. 1970. 135 с.
5. Африканська Хартія прав людини та народів від 26 червня 1981 р.
URL: <http://www.pavlodar.com/zakon/?all=all&dok=01972> (Дата звернення 20.03.2018 р.).
6. Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. Вип. 5. С. 115–119.
7. Бараннік Р. В. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 20 с.
8. Бараннік Р. В. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2002. 235 с.
9. Бараннік Р. В. Право особи на свободу від самовикриття: історія розвитку. *Право України*. 2004. Вип. 4. С. 40-46. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article /1478/%C1>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
10. Бараннік Р. В., Шибіко В. П. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України: монографія. Київ: КНТ. 2008. 212 с.

11. Баранчук В. В. Проблеми застосування психологічного впливу при допиті. Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. Харків: Нац. юрид. акад. 2005. Вип. 71. – 215 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/PROBLEM/Pr_zak71.htm/ (Дата звернення: 20.03.2018 р.).
12. Безлепкин Б. Т. Уголовный процесс России. Общая часть и досудебные стадии (курс лекций). М.: Изд-во Международ. ун-та Бизнеса и Управления, 1998. 320 с.
13. Безносьук А.М. Показання підозрюваного як засіб реалізації завдань кримінального провадження. *Конституційні засади правового життя: світові традиції та національні реалії*: матеріали Міжнар. юрид. наук.-практ. інтернет-конф. Вінниця. 2013. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=588:280613-22&catid=76:5-0613&Itemid=93&lang=ru. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
14. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств. М.: Наука, 1966. 295 с.
15. Беллами Р. Три моделі прав і громадянства. Лібералізм: антологія. К.: Смолоскип, 2002. 456 с.
16. Бишевец О. В. Правові засади застосування психологічного впливу у сфері судочинства. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. №1(14), с. 142-145.
17. Бобченко Н. Р. Збирання та дослідження доказів у стадії апеляційного провадження згідно КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. №2. С. 3-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaaui_2013_2_6. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
18. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. 2-ге вид. перероб. й доп. К.: Центр учбової літератури, 2008. 730 с.

19. Бояров В. І. Питання застосування угоди про визнання вини в кримінальному судочинстві. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Юридичні науки». 2005. № 1. С. 193–195.
20. Браверман Ю. І. Відображення конституційних принципів у засадах кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Юриспруденція, 2013. №5 С.261-264.
21. Бражнік Ю. Ю. Генезис, поняття, завдання та структура стадії у кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 3. С. 56–60.
22. Бринзанська О. В. Дослідження доказів безпосередньо на стадії апеляційного перегляду кримінального провадження. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. №3(24), С.122-130. URL:http://sc.gov.ua/ua/oficijni_drukovanii_vidannja.html. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
23. Вапнярчук В. В. Кримінальний процес України (в схемах і таблицях): навч. посіб. Харків: Видавництво «ФІНН», 2011. 294 с.
24. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С.238-248.
25. Васильєв А. Н., Карнеева Л. М. Тактика допроса при расследовании преступлений. М.: Юрид. лит. 1970. 208 с.
26. Васильєв В. Л. Психология следственных действий: учебное пособие. К.:НТВ «Правник», 1996. - С.42
27. Васильев Л. М. Презумпция невиновности обвиняемого. Волгоград: Изд-во Волгогр. ин-та эконом., соц. и права. 2003. 248 с.
28. Волкотруб С. Г. Гарантії права особи на свободу від самовикриття у кримінальному судочинстві. *Університетські наукові записки*. 2009. № 4 (32). С.225-229.
29. Гаврилов А. К., Глазырин Ф. В., Ефимичев С. П., Закатов А. А. и др. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и

психологические особенности): учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984.

30. Галаган В. І., Галаган О. І., Удовенко Ж. В. Засоби збирання доказів на стадії порушення кримінальної справи. *Науковий вісник КНУВС*. 2007. Вип. 4. С.111–120.

31. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. 5-те вид., перероб. і домов. К.: Істина, 2005. 768 с.

32. Голунский С. А. Вопросы доказательственного права в Основах уголовного судопроизводства СССР и союзных республик. Вопросы судопроизводства и судоустройства в новом законодательстве СССР. М., 1959. С. 143-147.

33. Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Злькин П. С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. 303 с.

34. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я. Серія: Процесуальні науки. 2006. 272 с.

35. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. 2-е вид., стереотипне. К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2007. 272 с.

36. Гуценко К. Ф., Головкин К. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. М.: Зерцало, 2002. 528 с.

37. Дзьобань О. П., Мелякова Ю. В. Феномен свободи в онтогенетичному й філогенетичному контекстах. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Філософія. Харків: НТУ «ХПІ» 2008. №11. С.9-15.

38. Дехтяр О. Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та співвідношення механізму його реалізації під час досудового

розслідування й судового розгляду. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. с.328-334. URL: <http://www.apdp.in.ua/v70/49.pdf>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

39. Дикарев И. С. Свидетельский иммунитет в уголовном процессе. Журнал российского права. 2012. №3. С.76-81.

40. Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ від 29 червня 1990 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_082. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

41. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. М.: Юрид. лит., 1976. 112 с.

42. Эклога: Византийский законодательный свод VIII века. / перевод, комментарий Е.Э.Липшиц. М.: «Наука», 1965. 228 с.

43. Еникеев З. Д. Уголовное преследование: Учебное пособие. Уфа: Изд-во БашГУ, 2000. 131 с.

44. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдського або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 28 листопада 1987 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_068/print1524224173825142. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

45. Єні О. В., Матієк Л. Г. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції. *Часопис Київського університету права*. 2013. №2. С.286-289.

46. Журавель М. В. Основні риси та принципи судового процесу в Гетьманщині другої половини XVII століття. Бюл. М-ва юстиції України. 2012. № 1. С. 33-40.

47. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print1514025142907743. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

48. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Загальна теорія держави і права: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 308 с.

49. Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі. Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 09 грудня 1988 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_206/print1524224173825142. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

50. Зейкан Я. П., Сафулько С. Ф. Настільна книга адвоката у кримінальній справі (КПК 2012). К.: ВД Дакор, 2013. 576 с.

51. Зеленина О. А. Соотношение категорий «право», «свободы» и «законные интересы» в уголовном судопроизводстве. Правовые исследования. Актуальные проблемы современной юридической науки: *Сборник научных трудов адъюнктов и соискателей. Екатеринбург: Изд-во УрЮИ МВД России, 2003. Вып. 13. С. 21-26.*

52. Зінченко В. В. «Право народу» в конституційному законодавстві та його міжнародне значення для системи прав людини і демократії. *Європейські студії і право*. 2014. №1. С.54-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esp_2014_1_8. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

53. Іскендерова Г.Т. Участь прокурора в кримінальному провадженні на підставі угод. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 1. Т.4. с.49-51.

54. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / за заг. ред. М. М. Страхова. Харків: Право, 1999. 416 с.

55. Каланча І. Судове провадження в системі оновленого кримінального процесу України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016, № 3. С.110-119.

56. Калиновский К. Б., Смирнов А. В. Уголовный процесс: Учебник. 2-е изд. СПб.: Питер, 2005. 272 с.

57. Каминська В. И. Показания обвиняемого в советской уголовном процессе. М.: АН СССР, 1960. 182 с.

58. Карнеева Л. М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность. М. 1971. 136 с.
59. Кипнис Н. М. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве. М.: Юристъ, 1995. 128с.
60. Клейман А. Ф. Основные вопросы теории доказательств в советском гражданском процессе. М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1950. 72 с.
61. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2004. 576 с.
62. Коваленко Є. Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: підручник. 2-е вид., перероб. і донов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 712 с.
63. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_282. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
64. Козій В. Окремі аспекти допиту потерпілого під час судового розгляду кримінального провадження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 73–81.
65. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print1514025154370967. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
66. Коновалова В. Е. Допрос. Тактика и психология. Харьков: Консум, 1999. 157 с.
67. Конституція Республіки Білорусь: Закон Республіки Білорусь від 24 листопада 1996 р. URL: <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
68. Конституція Естонської Республіки: Закон Естонської Республіки від 28 червня 1992 р. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=105>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

69. Конституція Литовської республіки
URL:<http://worldconstitutions.ru/?p=115>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
70. Конституція Республіки Македонія: Закон Республіки Македонія від 17 листопада 1991 р. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=113>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
71. Конституція Словацької Республіки: Закон Словацької Республіки від 01 вересня 1992 р. (URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=110>. Дата звернення 20.03.2018 р.).
72. Конституція Російської Федерації: Закон Російської Федерації від 12 грудня 1993 р. URL: <http://constitution.kremlin.ru/>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
73. Конституція Республіки Хорватія: Закон Республіки Хорватія від 22 грудня 1990 р. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=107>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
74. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1514025142907743>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
75. Конституція України: науково-практичний коментар / ред. кол. В. Я. Тація, Ю. П. Битяка, Ю. М. Грошевого та ін. Харків: «Право», Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 808 с.
76. Конституція України: науково-практичний коментар / ред. кол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін.: 2-ге вид., переробл. і допов. – Харків: «Право», 2011. 696 с.
77. Колесниченко А. Н., Комарков В. С. К вопросу о специфике взаимодействия следователя и допрашиваемого. Криминалистика и судебная экспертиза. К. 1971. Вип.8. С.27-34.
78. Колпаков В. К., Гордєєв В. В., Сопілко І. М. та ін. Процесуальний примус в адміністративній відповідальності: монографія. Х.: Харків юридичний, 2011. 416 с.

79. Конюшенко Я. Ю. Доказування на досудовому провадженні у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2010. 183 с.
80. Корневский Ю. В. Судебная практика и совершенствование предварительного расследования. М.: Юридическая литература. 1974. 112 с.
81. Король В.В. Гарантії забезпечення для свідків свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї за новим КПК України. Право.ua. № 1. 2015. С.119-124.
82. Костенко Р. Доказательства в уголовном процессе. Уголовное право. 2003. №3. С.89-90.
83. Котуха О. С. Презумпція невинуватості – історико-правовий аспект. Судова апеляція. 2009. №1(14). С.51-58.
84. Криміналістика: підручник для студ. юрид. спец. ВЗО / за ред. В.Ю. Шепітька. 3-тє вид., переробл. і допов. К.: Концерн Видавничий Дім Ін Юре, 2004. 728 с.
85. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
86. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1514025154370967>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
87. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. К.: Юстиніан, 2012. 1224 с.
88. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2-х т. Т.1 / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.
89. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2-х т. Т.2 / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 664 с.

90. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. А. Гетьман. Харків: Право, 2013. 681 с.

91. Кримінальний процес України: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. Х.: Право, 2000. 496 с.

92. Кримінально-процесуальний кодекс Естонської Республіки Естонії: Закон від 12 лютого 2003 р. URL: http://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%A3%D0%93%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A6%D0%95%D0%A1%D0%A1%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%AB%D0%99%20%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1_01.05.2015.pdf. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

93. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Білорусь: Закон Республіки Білорусь 16 липня 1999 р. URL: http://etalonline.by/?type=text®num=HK9900295#load_text_none_1_. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

94. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. №1001-05. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

95. Кримінально-процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. Вид. 4-е. К., Юристконсульт, КНТ. 2007. 938 с.

96. Кузнецов Н. П. Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела. Воронеж: Изд-во Воронеж. Ун-та, 1983. 117 с.

97. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: навч. посібник. К.: Атіка, 2001. 296 с.

98. Курылев С. В. Основы теории доказывания в советском правосудии. Минск: Изд-во Минск. ун-та, 1969. 447 с.

99. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца. М.: Юрид. лит., 1989. 640 с.
100. Курс советского уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. Т.1 М.: Госюриздат, 1957. 839 с.
101. Куцова Є. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе. М.: Юрид. лит., 1972. С.114-129.
102. Кучинська О. П. Процесуальний статус свідків: деякі особливості за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С.295-300.
103. Леви А. А., Пичкалева Г. И., Селиванов Н. А. Получение и проверка показаний следователем. М.: Юрид. лит., 1997. 112 с.
104. Либус И. А. Охрана прав личности в советском уголовном процессе. Ташкент: «Узбекистан», 1975. 134 с.
105. Лисюк Ю.В. Процесуальна фігура свідка у кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 90-95.
106. Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2016. 20 с.
107. Лобойко Л.М. Стадії кримінального процесу: навч. посіб. К., 2005. 176 с.
108. Лоскутова Т. А. Привилегии и иммунитет свидетеля в уголовном процессе Англии и США. Адвокатская практика. 2005. № 6. С.29–32.
109. Лукашевич В. Г. Гарантии прав обвиняемого в советском уголовном процессе (стадия предварительного расследования). Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1959. 167с.
110. Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. К.: Украинская академия внутренних дел, 1993. 194 с.

111. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: Учебное пособие. К., 1989. 88 с. URL: <http://lawdiss.org.ua/books/697.doc.html>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
112. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Психологічний вплив у досудовому провадженні. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. № 2 (14). 2012. С.189-193.
113. Лук'янчиков Є. Д., Моїсєєв О. М. Пред'явлення для впізнання: навч. посіб. Макіївка: Графіті, 1998. 104 с.
114. Лупинская П. А. Доказывание в советском уголовном процессе: учеб. пособие. М.: ВЮЗИ, 1966. 102 с.
115. Лушпієнко В. М. Свідок у кримінальному процесі ФРН, *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2014. Випуск 1 (21). С.135-137.
116. Льовкін В.Л. Показання обвинуваченого в кримінальному процесі України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2007. 18 с.
117. Люблинский П. И. О доказательствах в уголовном процессе. М., 1924.
118. Ляшенко Р. Д. Функціональне призначення презумпцій у праві. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2009. Том 22 (61). №1. С.316-322.
119. Ляш А. О., Ліщенко В. М. Поняття доказів у кримінальному процесі. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 2(6). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12laoukp.pdf>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
120. Маймескулов Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/416-storya-derjavi-prava-zarubjnih-kran-maymeskulov-lm-.html>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
121. Максимишин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження. дис. ... кюн. 12.00.09. Львів. 2016. URL: law.lnu.edu.ua/wp-

content/uploads/2016/02/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-21.pdf. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

122. Малярєнко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства. К.: Юрінком Інтер, 1999. 320 с.

123. Малярєнко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.

124. Малярєнко В. Т. Щодо повернення судом кримінальної справи на додаткове розслідування та прокурору. URL: lawdiss.org.ua/books/463.doc.html. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

125. Маринів В. І. Принцип особистої недоторканності в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. Наук: 12.00.09. Харків: Національна юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 1999. 19 с.

126. Мигушин К. И. Досудебное производство как стадия уголовного процесса России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нижний Новгород, 2004. 30 с.

127. Миньковский Г. М. Пределы доказывания в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1956. 115 с.

128. Михайленко А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1975. 150 с.

129. Михеєнко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев: Изд-во при Киевском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1984. 136 с.

130. Михеєнко М. М., Шибіко В. М., Дубинський А. Я. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. К.: Юрінком Інтер, 1997. 624 с.

131. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 10 грудня 1966 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043/print1524224173825142. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

132. Молдаван А. В. Докази у кримінальному процесі Федеративної республіки Німеччини. Адвокат. 2009. № 3 (102) С.30-33.
133. Молдаван А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури. 2005. 352 с.
134. Москалькова Т. Н. Этика уголовнопроцессуального доказывания. М.: Спарк, 1996. 125 с.
135. Мохонько О.О. Реалізація принципу змагальності сторін при застосуванні заходів процесуального примусу на стадії досудового розслідування: дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 220 с.
136. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України: навчальний посібник. вид. 2-ге, доп. і переробл. –К.: Атіка, 2007. 584 с.
137. Нарійчук О. Д. Класифікація показань обвинуваченого у кримінальному процесі України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 1. С.212-215.
138. Настільна книга слідчого: наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 728 с.
139. Нор В. Т. Презумпція невинуватості як принцип кримінального судочинства та його інтерпретація Європейським судом з прав людини. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2011. Вип. 53. С.389–401.
140. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів: Вища школа, 1978. 112 с.
141. Образцов В. Л. Криминалистика: курс лекцій. М.: Юнифир, 1996. 760 с.
142. Овсянников Ю. В. Основания и мотивы принятия уголовно-процессуальных решений в стадии возбуждения уголовного дела: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Омск, 2001. 24 с.

143. Олєфіренко Н. А. Особливості правового статусу свідка як учасника адміністративно-деліктного провадження. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С.193-198.

144. Острійчук О. П. Місце показань в системі процесуальних джерел доказів. *Часопис Київського університету права*. 2013. №3. С. 319-322. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_3_77. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

145. Падох Я. Ґрунтовий процес Гетьманщини. Львів : Діло, 1938. 35 с.

146. Панькина И. Ю. Реализация принципа презумпции невиновности на досудебных стадиях уголовного процесса: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Калининград, 2001. 19 с.

147. Переверза О. Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеська держ. юридична академія. О., 1999. 229 с.

148. Петрухин И. Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. Общая концепция. Неприкосновенность личности / отв.ред. И. Б. Михайловская. М.: Наука, 1985. 239 с.

149. Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць НБСЄ від 15 січня 1989 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_081. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

150. Підсумковий документ Будапештського саміту держав-учасниць НБСЄ від 21 листопада 1990 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_086. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

151. Повзик Є.В. Актуальні питання розгляду судом угоди про визнання винуватості. *Форум права*. 2016. №5. С. 144-149.

152. Погорецький М. А. Про співвідношення джерел фактичних даних і джерел доказів у кримінальному процесі. *Право України*. 2009. № 1. С.80-85.

153. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.:Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

154. Порсев А. Г. Признание обвиняемым вины — вред или польза?. Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы II междунар. науч. конф. Пермь: Меркурий, 2014. С.113-115.

155. Порубов Н. И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве. - Минск: Виш. школа, 1973. 368 с.

156. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии. 3-е изд., перераб. Минск: Виш. школа, 1978. 175 с.

157. Постанова Верховного Суду України від 09 червня 2016 р. Справа №5-360кс15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59023193>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

158. Права, за якими судиться малоросійський народ (1743 р.) URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/932/17/>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

159. Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР від 27 грудня 1985 р. №11 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-85>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

160. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. №1700-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/print1524224173825142>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

161. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 р. №9. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96/print1514025154370967>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

162. Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 р. №1543-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1543-12/print1514025154370967>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

163. Про роботу прокурора за 12 місяців 2014 р.: Генеральна Прокуратура України: [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c#. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

164. Про роботу прокурора за 12 місяців 2015 р.: Генеральна Прокуратура України: [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c#. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

165. Про роботу прокурора за 12 місяців 2016 р.: Генеральна Прокуратура України: [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c#. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

166. Про роботу прокурора за 12 місяців 2017 р., за 6 місяців 2018 р.: Генеральна Прокуратура України: [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c#. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

167. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. видання 5-те, зі змінами.: навчальний посібник. К.: Атіка, 2001. 176 с.

168. Раджабова Т. Ф. Личность: понятие и правовой статус. *Евразийский юридический журнал*. 2009. №10 (17). URL: <http://naukarus.com/lichnost-ponyatie-i-pravovoy-status>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

169. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. М: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. 352 с.

170. Рахунов Р. Д. Свидетельские показания в советском уголовном процессе. М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1955. 227 с.

171. Рішення ЄСПЛ у справі «Абрамян проти Росії» від 09 жовтня 2008 р. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/81b1cba59140>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

172. Рішення ЄСПЛ у справі «Лазаренко проти України» від 19 листопада 2009 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_518/print1514025154370967. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

173. Рішення ЄСПЛ у справі «Маттоція проти Італії» від 25 липня 2000 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_004/print_1447243470362659. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

174. Рішення ЄСПЛ у справі «Нечепорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_683/print1524822637936878. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

175. Рішення ЄСПЛ у справі «Пелісьє та Сассі проти Франції» від 25 березня 1999 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_398/print1474721906491649. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

176. Рішення ЄСПЛ у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» від 17 грудня 1997 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=408>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

177. Рішення ЄСПЛ у справі «Функе проти Франції» від 25 лютого 1993 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/980_154/print1524224173825142. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

178. Рішення ЄСПЛ у справі «Шабельшик проти України» від 19 лютого 2009 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_457/print1524822637936878. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

179. Рішення ЄСПЛ у справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_405/print1524822637936878. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

180. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень п.6 ст.12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», ч.ч.4, 5 ст.22 Закону України «Про Міліцію» та ч.6 ст.22 Закону України

«Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») від 03 червня 1999 р. №5-рп/99. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99/print1514025154370967>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

181. Рибалка О. В. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010, 164 с.

182. Розгон О. В. Поняття «родич, «член сім'ї» та суміжні з ними категорії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2014. Випуск № 17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2014_1106_17_32. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

183. Савицкий В. М., Потеружа И. И. Потерпевший в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1963. 171 с.

184. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник. Х.: Консум, 2001. 528 с.

185. Сергєєва Д. Б. Елементи (стадії) кримінально-процесуального доказування. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка)*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р. Київ. Х.: Видавець Строков Д. В., 2013. С.299-301.

186. Сердюков П. П. Доказательства в стадии возбуждения уголовного дела: учебное пособие. Иркутск: Изд-во гос. ун-та, 1981. 86 с.

187. Сидорова Н. В. Привилегия против самообвинения и доказательное значение показаний, полученных в результате соглашения о сотрудничестве. *Юридическая наука и правоохранительная практика*. ФГОУ ВПО «ТЮИ МВД России», 2010. С.89-94.

188. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

189. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
190. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности). Волгоград, 1984.
191. Смыслов В. И. Свидетель в советском уголовном процессе: учебное пособие. М.: Высшая школа, 1973. 160 с.
192. Сокиран Ф. М. Психологічний вплив під час провадження досудового розслідування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний часопис НАВС*. 2013. №2. С.132-136.
193. Сорока С. О., Римарчук Г. С. Кримінальний процес в Україні: історія і сучасність. 2016. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/37456/1/82_553-562.pdf. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
194. Стандарты справедливого правосудия (международные и национальные практики) / под ред. Т. Г. Моршаковой. М.: Мысль, 2012. 584 с.
195. Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 1(9). С.1-12. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
195. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005, 31 с.
197. Стахівський С. М. Показання свідка як джерело доказів у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 1996. 17 с.
198. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. К.: НАВСУ, 2005. 272 с.
199. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса в 2-х. Том 1. Основные положения науки советского уголовного процесса. М.: Издательство «Наука», 1968. 468 с.
200. Строгович М. С. Общие положения теории прав личности в социалистическом обществе. В кн.: Права личности в социалистическом обществе. М.: Изд-во наука, 1981. 272 с.

201. Строгович М. С. Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности. Виктимология и профилактика правонарушений. Иркутск. 1979. С.3-15.
202. Строков І. В. Правові та моральні основи забезпечення справедливості й законності в слідчій діяльності: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.12. / Національна академія внутрішніх справ України. К., 1998. 215 с.
203. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Х.: ВД «ШКОЛА», 2008. 832 с.
204. Тарасенко К. В., Сокиран М. Ф. Права людини при примусовому отриманні зразків для експертизи. ФП. 2014. №4. С.322-326.
205. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України): монографія. Міністерство внутрішніх справ України. Донецьк: Промінь, 2012. 640 с.
206. Теория доказательств в советском уголовном процессе (Часть общая) / иод ред. Н. В. Жогинна. - М.: Юридическая литература, 1966. - 584 с.
207. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. редактор Н. В. Жогин. изд. 2-е, испр. и доп. М.: Юрид. лит., 1973. 736 с.
208. Тертишник В. М. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Украины. 3-е изд., дополн. и перераб. К.: А.С.К., 2001. 462 с.
209. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: навч. посібник. Львів: Світ, 2001. 384 с.
210. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия URL: [http://pravo.org.ua/files/_\(1\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(1).pdf). (Дата звернення 20.03.2018 р.).
211. Уголовный процесс. Учебник для вузов / под ред. В. П. Божьева. М., 1998. 284 с.
212. Уголовный процесс. Учебник. / подред. И. Л. Петрухина. М., 2001. 520 с.

213. Удалова Л. Д. Вербальна інформація у кримінальному процесі України: монографія. К.: Вид. Паливода А. В., 2006. 324 с.
214. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 06 квітня 2017 р. Справа №201/14160/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65943719>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
215. Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 09 лютого 2017 р. Справа №462/8287/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64706716>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
216. Ухвала Апеляційного суду Миколаївської області від 11 червня 2018 р. Справа №487/2028/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74700717>. (Дата звернення 20.06.2018 р.).
217. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 07 грудня 2017 р. Справа №619/1367/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70968144>. (Дата звернення 20.04.2018 р.).
218. Фастовець В. Співвідношення понять «показання» та «пояснення» у Кримінальному процесуальному кодексі України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2(35), С.79-85.
219. Фаткулин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. 207 с.
220. Філософія. Релігієзнавство. Логіка (Теоретичний курс): навч. посіб. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. 560 с.
221. Философский словарь: 5-е изд. / под ред. И. Т. Фролова. М.: Политиздат, 1986. 590 с.
222. Фулей Т. І. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. Слово національної школи суддів України. 2012. № 1(1). С.39-53.
223. Хижна О.Р. Здійснення свободи від самовикриття та права на свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на стадії підготовчого судового засідання. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 21-22 липня 2017 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. С.81-86.

224. Хижна О.Р. Історичний розвиток та порівняльно-правове дослідження засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у законодавстві зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 20. Т. 2. С.169-172.

225. Хижна О.Р. Історія розвитку засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. *Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю кафедри криміналістики та судової медицини НАВС*(м. Київ, 23 січ.2015 р.). Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С.344-346.

226. Хижна О.Р. Показання підозрюваного, обвинуваченого як джерела доказів у кримінальному процесі. *Науковий журнал Право і суспільство*. 2015. №4, ч. 3. С.207-213.

227. Хижна О.Р. Предмет свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ: Нац. Акад. внутр.. справ, 2016. С.174-176.

228. Хижна О.Р. Принцип свободы от саморазоблачения и право не свидетельствовать против близких родственников и членов семьи в уголовном процессе Украины. *VISERGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS*. 2016. 2/2. С. 166-171.

229. Хижна О.Р. Реалізація засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час проведення допиту: *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ 13-14 липня 2018 р.). Київ, 2018.С. 83-85.

230. Хижна О.Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Науковий журнал Право і суспільство*. 2015. №6, ч. 2. С.207-213.

231. Хижна О.Р. Співвідношення засади безпосередності дослідження доказів та свободи від самовикриття і права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на стадії судового розгляду: *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукраїнської конференції з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Н.І. Клименко* (м. Київ, 27 лютого 2016 р.). Київ-Маріуполь: 2018. С.373-374.

232. Хижна О.Р. Співвідношення засад свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї й презумпції невинуватості. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпропетровськ, 3-4 берез. 2015 р.). Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2015. С.130-131.

233. Хижна О. Р. Суб'єкти свободи від самовикриття й права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 2. С.162-166.

234. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 589 с.

235. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1514025142907743>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

236. Чаплинська Ю. А. Одночасний допит двох раніше допитаних осіб (організаційний аспект). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С.548-555.

237. Чаплинська Ю. А. Особливості організаційно-підготовчих заходів до пред'явлення для впізнання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. спеціальний випуск № 1. С.265-272.

238. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. СПб.: Равена, Альфа, 1995. 846 с.

239. Чезаре Беккариа. О преступлениях и наказаниях. М., 1995. 301 с. URL: http://krotov.info/library/02_b/ek/karia3.html. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

240. Черкасова Н. Ю. Исследование доказательств в суде первой инстанции: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Самара, 1993. 251 с.

241. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник для студентів юридичних вузів та факультетів. К.: Вентурі, 1995. 336 с.

242. Шейфер С. А. Собираание доказательств в советском уголовном процессе: методические и правовые проблемы. Саратов: Саратов. ун-т, 1986. 171 с.

243. Шибіко О. П., Баранник Р. В. Право особи на свободу від самовикриття та проведення слідчих дій з її участю. *Вісник Запорізького державного університету*. 2003. №1. С.1-4.

244. Шило О. Г. Защита по уголовным делам и вопросы её реализации в стадии кассационного производства: дисс. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1996. 228 с.

245. Юсупов В. В. Організація і тактика перевірки алібі у досудовому слідстві: автореф. дис. канд.: 12.00.09. Нац. акад. внутр. Справ України. К., 2005. 17 с.

246. Ashworth A. The criminal process: An evaluative study / A. Ashworth. – 2nd edition. – UK : Oxford University Press, 1988. – 344 p.

247. Ashworth A. Four threats to the presumption of innocence // The International Journal of Evidence & Proof (2006) 10 E&P 241–279. – P. 243.

248. Nihal Jayawickrama The judicial application of human rights law national, regional and international jurisprudence / Nihal Jayawickrama. – Cambridge, New York, 2002. – 965 p.

249. Schwikkard P.J., The Presumption of Innocence (Juta: Capetown, 1999) 75–80.

250. Fralin, Gordon Godfrey, «Charles Lynch, originator of the term Lynch law» (1955). Master's Theses. Paper 102. URL: <http://scholarship.richmond.edu/masters-theses/102>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).

Додаток А

**Зведені дані опитування 135 слідчих Національної поліції України
м. Києва, Київської та Чернігівської областей (2016-2017р.р.)**

1. Ваш вік:	
Від 20 років до 30 років	89 (67%)
Від 30 років до 40 років	35 (26%)
Від 40 років до 50 років	11 (7%)
2. Займана Вами посада:	
Слідчий	75 (57%)
Старший слідчий	55 (40%)
Начальник (заступник начальника) слідчого підрозділу (відділу, відділення, управління)	5 (3%)
3. Ваш стаж роботи у підрозділах досудового слідства:	
Від 1 місяця до 1 року	11 (8%)
Від 1 року до 5 років	75 (56%)
Від 5 років до 10 років	31 (24%)
10 років і більше	18 (12%)
4. Як Ви вважаєте, на кого із суб'єктів кримінального процесу розповсюджується дія ч.1 ст.63 Конституції України: «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом».	
1) на всіх осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу;	84 (63%)
2) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), потерпілого, свідка та експерта;	5 (4%)
3) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), потерпілого та свідка;	17 (12%)

4) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та свідка;	17 (12%)
5) тільки на підозрюваного та обвинуваченого (підсудного);	12 (9%)
6) тільки на свідка;	0 (0%)
7) тільки на свідка та експерта;	0 (0%)
8) тільки на потерпілого, свідка та експерта;	0 (0%)
9) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та експерта.	0 (0%)
5. Чи розповсюджується, на Вашу думку, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на осіб, які дають пояснення не під час допиту в ході кримінального провадження? Зазначте на кого саме?	
5.1 На стадії досудового розслідування:	
1) на заявника;	4 (3%)
2) на підозрюваного;	31 (24%)
3) на потерпілого;	2 (1%)
4) на свідка;	9 (7%)
5) на всіх учасників кримінального провадження.	89 (65%)
5.2. На стадії судового розгляду, апеляційного провадження, касаційного провадження:	
1) на цивільного позивача;	1 (0,6 %)
2) на цивільного відповідача;	7 (5%)
3) на їх представників;	1 (0,6%)
4) на обвинуваченого (підсудного);	47 (35%)
5) на законного представника обвинуваченого (підсудного), потерпілого;	5 (3,8%)
6) на всіх зазначених осіб;	63 (46 %)
7) не розповсюджується на жодну із зазначених осіб.	11 (9%)
6. Чи вважаєте Ви, доцільним закріплення у чинному КПК України	

свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї з точки зору виконання завдань кримінального провадження?	
1) ні, не доцільно;	35 (27 %)
2) так, доцільно;	41 (33 %)
3) доцільно, але необхідно чітко визначити коло суб'єктів кримінального провадження, на яких вона розповсюджується:	59 (40%)
7. Про які саме факти та обставини, на Вашу думку, особа має право відмовитися давати показання чи пояснення органам досудового розслідування, прокурору, слідчому судді, суду?	
1) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї кримінального правопорушення і можуть тягнути за собою кримінальну відповідальність;	40 (29%)
2) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї адміністративного правопорушення і можуть тягнути за собою адміністративну відповідальність;	11 (11%)
3) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї цивільного правопорушення і можуть тягнути цивільно-правову відповідальність;	4 (3%)
4) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї дисциплінарного проступку і можуть тягнути за собою дисциплінарну відповідальність;	3 (2%)
5) про ті, які становлять таємницю приватного життя даної особи, її близького родича чи члена сім'ї;	29 (24%)
6) про будь-які факти та обставини, які стосуються даної особи, її близького родича чи члена сім'ї, в тому числі ті, які не свідчать про вчинення правопорушення, не тягнуть за собою будь-якої юридичної відповідальності та не становлять таємницю особистості цих осіб.	48 (31%)

8. Як ви вважаєте, на які із видів процесуальних джерел доказів поширюється засада свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) на показання;	106 (79%)
2) на речові докази;	5 (3%)
3) на документи;	6 (5%)
4) на висновки експертів;	2 (1%)
5) на показання, речові докази, документи, висновки експертів.	16 (12%)
9. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання підозрюваним, обвинуваченим (підсудним) свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	1 (1%)
2) дуже часто;	61 (46%)
3) рідко;	64 (47%)
4) такі випадки не зустрічалися.	9 (6%)
10. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання свідком свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	24 (18%)
3) рідко;	82 (61%)
4) такі випадки не зустрічалися.	29 (21%)
11. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання потерпілим свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	4 (3%)
3) рідко;	48 (36%)

4) такі випадки не зустрічалися.	83 (61%)
12. Чи були у Вашій практичній діяльності випадки використання іншими суб'єктами кримінального провадження свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) так, були;	36 (26%)
2) ні, не були.	99 (74%)
13. Чи є, на Вашу думку, використання допитуваною особою свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї свідченням винуватості чи причетності до скоєння кримінального правопорушення?	
1) так, є;	32 (24%)
2) ні, не є;	25 (19%)
3) не завжди.	78 (57%)
14. Якщо Ви відповіли «так» або «не завжди» на питання 13, то чи впливає вказане переконання на подальший хід досудового розслідування чи судового розгляду?	
1) не впливає, необхідно перевіряти всі наявні слідчі версії;	75 (68%)
2) вважаючи це вагомим доказом винуватості особи, необхідно спрямовувати зусилля на відшукування прямих доказів.	35 (32%)
15. Як, на Вашу думку, впливає використання учасниками кримінального провадження свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на ефективність досудового розслідування та судового розгляду?	
1) заважає досудовому розслідуванню та судовому розгляду;	62 (46%)
2) сприяє захисту прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу;	41 (30%)
3) сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування	14 (11%)

та судового розгляду;	
4) не впливає жодним чином.	18 (13%)
16. На якій стадії кримінального процесу особа може скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) досудового розслідування;	19 (12%)
2) підготовчого провадження;	1 (0,5%)
3) судового розгляду;	4 (3%)
4) провадження в апеляційній інстанції, провадження в касаційній інстанції;	4 (3%)
5) виконання судового рішення;	1 (0,5%)
6) провадження у Верховному Суді;	2 (1,5%)
7) провадження за нововиявленими обставинами;	1 (0,5%)
8) лише на тих стадіях кримінального процесу, на яких передбачено законом проведення допиту особи;	221 (17%)
9) на всіх стадіях кримінального процесу без винятків.	82 (62%)
17. Чи може, на Вашу думку, свідок, який надав показання на стадії досудового розслідування, скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час судового розгляду?	
1) може у будь-якому випадку;	94 (69%)
2) може, якщо на стадії досудового розслідування не було роз'яснено про можливість відмовитися від показань;	20 (15%)
3) не може, оскільки згода надавати показання щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї розповсюджується на допит особи під час будь якої стадії кримінального процесу.	22 (16%)
18. Чи має, на Вашу думку, суд право оголосити показання свідка, який надавши показання стосовно себе, близьких родичів та членів сім'ї під час досудового розслідування, відмовився надавати подібні показання	

під час судового розгляду?	
1) не має права, адже це порушить свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;	54 (40%)
2) не має права, адже це порушить засаду безпосередності дослідження доказів;	58 (43%)
3) має право у виключних випадках.	23 (17%)
19. Чи були у Вашій практиці випадки скасування судових рішень у зв'язку із порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) ні, не були;	134 (100%)
2) так, були.	0 (0%)
20. Чи були у Вашій практиці випадки ухвалення виправдувальних вироків у зв'язку із порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) ні, не були;	134 (100%)
2) так, були.	0 (0%)
21. Якщо на питання 19, 20 Ви відповіли «так», то в чому полягало порушення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) учаснику кримінального провадження під час проведення слідчих дій не було роз'яснено свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.	0 (0%)
2) показання були визнані неналежними доказами внаслідок здійснення на допитувану особу незаконного впливу.	0 (0%)

Зведені дані опитування 45 прокурорів відділів місцевої, місцевої, обласної прокуратури м. Києва, Київської, Івано-Франківської та Львівської областей (2016-2017 р.р.)

1. Ваш вік:	
Від 20 років до 30 років	27 (60%)
Від 30 років до 40 років	9 (20%)
Від 40 років до 50 років	9 (20%)
2. Займана Вами посада:	
Прокурор відділу місцевої прокуратури	25 (56%)
Прокурор місцевої прокуратури	11 (24%)
Прокурор обласної, Генеральної прокуратури	9 (20%)
3. Ваш стаж роботи у підрозділах досудового слідства:	
Від 1 року до 3 років	36 (80%)
Від 3 років до 5 років	5 (12%)
Від 5 років до 10 років	4 (8%)
4. Як Ви вважаєте, на кого із суб'єктів кримінального процесу розповсюджується дія ч.1 ст.63 Конституції України: «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом».	
1) на всіх осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу;	33 (76%)
2) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), потерпілого, свідка та експерта;	2 (4%)
3) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), потерпілого та свідка;	4 (8%)
4) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та свідка;	4 (8%)

5) тільки на підозрюваного та обвинуваченого (підсудного);	2 (4%)
6) тільки на свідка;	0 (0%)
7) тільки на свідка та експерта;	0 (0%)
8) тільки на потерпілого, свідка та експерта;	0 (0%)
9) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та експерта.	0 (0%)
5. Чи розповсюджується, на Вашу думку, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на осіб, які дають пояснення не під час допиту в ході кримінального провадження? Зазначте на кого саме?	
5.1 На стадії досудового розслідування:	
1) на заявника;	0 (0%)
2) на підозрюваного;	5 (12%)
3) на потерпілого;	4 (8%)
4) на свідка;	2 (4%)
5) на всіх учасників кримінального провадження.	34 (76%)
5.2. На стадії судового розгляду, апеляційного провадження, касаційного провадження:	
1) на цивільного позивача;	0 (0 %)
2) на цивільного відповідача;	0 (0 %)
3) на їх представників;	0 (0 %)
4) на обвинуваченого (підсудного);	9 (20%)
5) на законного представника обвинуваченого (підсудного), потерпілого;	2 (4%)
6) на всіх зазначених осіб;	34 (76 %)
7) не розповсюджується на жодну із зазначених осіб.	0 (0 %)
6. Чи вважаєте Ви, доцільним закріплення у чинному КПК України свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї з точки зору виконання завдань кримінального	

провадження?	
1) ні, не доцільно;	9 (24 %)
2) так, доцільно;	10 (20 %)
3) доцільно, але необхідно чітко визначити коло суб'єктів кримінального провадження, на яких вона розповсюджується:	26 (56%)
7. Про які саме факти та обставини, на Вашу думку, особа має право відмовитися давати показання чи пояснення органам досудового розслідування, прокурору, слідчому судді, суду?	
1) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї кримінального правопорушення і можуть тягнути за собою кримінальну відповідальність;	27 (60%)
2) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї адміністративного правопорушення і можуть тягнути за собою адміністративну відповідальність;	4 (8%)
3) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї цивільного правопорушення і можуть тягнути цивільно-правову відповідальність;	2 (4%)
4) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї дисциплінарного проступку і можуть тягнути за собою дисциплінарну відповідальність;	2 (4%)
5) про ті, які становлять таємницю приватного життя даної особи, її близького родича чи члена сім'ї;	0 (0%)
6) про будь-які факти та обставини, які стосуються даної особи, її близького родича чи члена сім'ї, в тому числі ті, які не свідчать про вчинення правопорушення, не тягнуть за собою будь-якої юридичної відповідальності та не становлять таємницю особистості цих осіб.	10 (24%)
8. Як ви вважаєте, на які із видів процесуальних джерел доказів поширюється засада свободи від самовикриття та права не свідчити	

проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) на показання;	28 (64%)
2) на речові докази;	2 (4%)
3) на документи;	4 (8%)
4) на висновки експертів;	2 (4%)
5) на показання, речові докази, документи, висновки експертів.	9 (20%)
9. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання підозрюваним, обвинуваченим (підсудним) свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	20 (44%)
3) рідко;	11 (24%)
4) такі випадки не зустрічалися.	14 (32%)
10. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання свідком свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	5 (12%)
3) рідко;	31 (68%)
4) такі випадки не зустрічалися.	9 (20%)
11. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання потерпілим свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	0 (0%)
3) рідко;	33 (72%)
4) такі випадки не зустрічалися.	12 (28%)
12. Чи були у Вашій практичній діяльності випадки використання	

іншими суб'єктами кримінального провадження свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) так, були;	4 (8%)
2) ні, не були.	41 (92%)
13. Чи є, на Вашу думку, використання допитуваною особою свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї свідченням винуватості чи причетності допитуваної особи, її близького родича чи члена сім'ї до скоєння кримінального правопорушення?	
1) так, є;	8 (20%)
2) ні, не є;	11 (24%)
3) не завжди.	26 (56%)
14. Якщо Ви відповіли «так» або «не завжди» на питання 13, то чи впливає вказане переконання на подальший хід досудового розслідування чи судового розгляду?	
1) не впливає, необхідно перевіряти всі наявні слідчі версії;	26 (76%)
2) вважаючи це вагомим доказом винуватості особи, необхідно спрямувати зусилля на відшукування прямих доказів.	8 (24%)
15. Як, на Вашу думку, впливає використання учасниками кримінального провадження свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на ефективність досудового розслідування та судового розгляду?	
1) заважає досудовому розслідуванню та судовому розгляду;	31 (68%)
2) сприяє захисту прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу;	9 (20%)
3) сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування та судового розгляду;	4 (8%)
4) не впливає жодним чином.	1 (4%)

16. На якій стадії кримінального процесу особа може скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) досудового розслідування;	4 (8%)
2) підготовчого провадження;	0 (0%)
3) судового розгляду;	4 (8%)
4) провадження в апеляційній інстанції, провадження в касаційній інстанції;	4 (8%)
5) виконання судового рішення;	0 (0%)
6) провадження у Верховному Суді;	0 (0%)
7) провадження за нововиявленими обставинами;	0 (0%)
8) лише на тих стадіях кримінального процесу, на яких передбачено законом проведення допиту особи;	28 (64%)
9) на всіх стадіях кримінального процесу без винятків.	5 (12%)
17. Чи може, на Вашу думку, свідок, який надав показання на стадії досудового розслідування, скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час судового розгляду?	
1) може у будь-якому випадку;	40 (88%)
2) може, якщо на стадії досудового розслідування не було роз'яснено про можливість відмовитися від показань;	4 (8%)
3) не може, оскільки згода надавати показання щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї розповсюджується на допит особи під час будь якої стадії кримінального процесу.	1 (4%)
18. Чи має, на Вашу думку, суд право оголосити показання свідка, який надавши показання стосовно себе, близьких родичів та членів сім'ї під час досудового розслідування, відмовився надавати подібні показання під час судового розгляду?	
1) не має права, адже це порушить свободу від самовикриття та	14 (32%)

право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;	
2) не має права, адже це порушить засаду безпосередності дослідження доказів;	22 (48%)
3) має право у виключних випадках.	9 (20%)
19. Чи були у Вашій практиці випадки скасування судових рішень у зв'язку із порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) ні, не були;	43 (96%)
2) так, були.	2 (4%)
20. Чи були у Вашій практиці випадки ухвалення виправдувальних вироків у зв'язку із порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) ні, не були;	43 (96%)
2) так, були.	2 (4%)
21. Якщо на питання 19, 20 Ви відповіли «так», то в чому полягало порушення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) учаснику кримінального провадження під час проведення слідчих дій не було роз'яснено свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.	2 (100%)
2) показання були визнані неналежними доказами внаслідок здійснення на допитувану особу незаконного впливу.	0 (0%)

**Зведені дані опитування 60 суддів першої та апеляційної інстанції
Київської, Чернігівської областей та м. Києва (2016-2017р.р.)**

1. Ваш вік:	
Від 30 років до 40 років	24 (40%)
Від 40 років до 50 років	24 (40%)
Від 50 років до 65 років	12 (20%)
2. Займана Вами посада:	
Суддя першої інстанції	36 (60%)
Суддя апеляційної інстанції	24 (40%)
3. Ваш стаж роботи у підрозділах досудового слідства:	
Від 1 року до 5 років	12 (20%)
Від 5 років до 10 років	24 (40%)
10 років і більше	24 (40%)
4. Як Ви вважаєте, на кого із суб'єктів кримінального процесу розповсюджується дія ч.1 ст.63 Конституції України: «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом».	
1) на всіх осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу;	60 (100%)
2) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), потерпілого, свідка та експерта;	0 (0%)
3) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), потерпілого та свідка;	0 (0%)
4) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та свідка;	0 (0%)
5) тільки на підозрюваного та обвинуваченого (підсудного);	0 (0%)
6) тільки на свідка;	0 (0%)

7) тільки на свідка та експерта;	0 (0%)
8) тільки на потерпілого, свідка та експерта;	0 (0%)
9) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та експерта.	0 (0%)
5. Чи розповсюджується, на Вашу думку, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на осіб, які дають пояснення не під час допиту в ході кримінального провадження? Зазначте на кого саме?	
5.1 На стадії досудового розслідування:	
1) на заявника;	0 (0%)
2) на підозрюваного;	6 (10%)
3) на потерпілого;	0 (0%)
4) на свідка;	0 (0%)
5) на всіх учасників кримінального провадження.	54 (90%)
5.2. На стадії судового розгляду, апеляційного провадження, касаційного провадження:	
1) на цивільного позивача;	0 (0 %)
2) на цивільного відповідача;	0 (0 %)
3) на їх представників;	0 (0 %)
4) на обвинуваченого (підсудного);	12 (20%)
5) на законного представника обвинуваченого (підсудного), потерпілого;	0 (0%)
6) на всіх зазначених осіб;	48 (80 %)
7) не розповсюджується на жодну із зазначених осіб.	0 (0 %)
6. Чи вважаєте Ви, доцільним закріплення у чинному КПК України свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї з точки зору виконання завдань кримінального провадження?	
1) ні, не доцільно;	14 (24 %)

2) так, доцільно;	12 (20 %)
3) доцільно, але необхідно чітко визначити коло суб'єктів кримінального провадження, на яких вона розповсюджується;	34 (56%)
7. Про які саме факти та обставини, на Вашу думку, особа має право відмовитися давати показання чи пояснення органам досудового розслідування, прокурору, слідчому судді, судді, суду?	
1) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї кримінального правопорушення і можуть тягнути за собою кримінальну відповідальність;	24 (40%)
2) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї адміністративного правопорушення і можуть тягнути за собою адміністративну відповідальність;	0 (0%)
3) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї цивільного правопорушення і можуть тягнути цивільно-правову відповідальність;	0 (0%)
4) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї дисциплінарного проступку і можуть тягнути за собою дисциплінарну відповідальність;	0 (0%)
5) про ті, які становлять таємницю приватного життя даної особи, її близького родича чи члена сім'ї;	0 (0%)
6) про будь-які факти та обставини, які стосуються даної особи, її близького родича чи члена сім'ї, в тому числі ті, які не свідчать про вчинення правопорушення, не тягнуть за собою будь-якої юридичної відповідальності та не становлять таємницю особистості цих осіб.	36 (60%)
8. Як ви вважаєте, на які із видів процесуальних джерел доказів поширюється засада свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) на показання;	12 (20%)

2) на речові докази;	0 (0%)
3) на документи;	0 (0%)
4) на висновки експертів;	0 (0%)
5) на показання, речові докази, документи, висновки експертів.	48 (80%)
9. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання підозрюваним, обвинуваченим (підсудним) свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	12 (20%)
3) рідко;	42 (70%)
4) такі випадки не зустрічалися.	6 (10%)
10. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання свідком свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	0 (0%)
3) рідко;	30 (50%)
4) такі випадки не зустрічалися.	30 (50%)
11. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання потерпілим свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	18 (30%)
3) рідко;	42 (70%)
4) такі випадки не зустрічалися.	0 (0%)
12. Чи були у Вашій практичній діяльності випадки використання іншими суб'єктами кримінального провадження свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів	

сім'ї?	
1) так, були;	6 (10%)
2) ні, не були.	54 (90%)
13. Чи є, на Вашу думку, використання допитуваною особою свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї свідченням винуватості чи причетності допитуваної особи, її близького родича чи члена сім'ї до скоєння кримінального правопорушення?	
1) так, є;	0 (0%)
2) ні, не є;	36 (60%)
3) не завжди.	24 (40%)
14. Якщо Ви відповіли «так» або «не завжди» на питання 13, то чи впливає вказане переконання на подальший хід досудового розслідування чи судового розгляду?	
1) не впливає, необхідно перевіряти всі наявні слідчі версії;	24 (100%)
2) вважаючи це вагомим доказом винуватості особи, необхідно спрямовувати зусилля на відшукування прямих доказів.	0 (0%)
15. Як, на Вашу думку, впливає використання учасниками кримінального провадження свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на ефективність досудового розслідування та судового розгляду?	
1) заважає досудовому розслідуванню та судовому розгляду;	0 (0%)
2) сприяє захисту прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу;	54 (90%)
3) сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування та судового розгляду;	6 (10%)
4) не впливає жодним чином.	0 (0%)
16. На якій стадії кримінального процесу особа може скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких	

родичів та членів сім'ї?	
1) досудового розслідування;	6 (10%)
2) підготовчого провадження;	0 (0%)
3) судового розгляду;	6 (10%)
4) провадження в апеляційній інстанції, провадження в касаційній інстанції;	0 (0%)
5) виконання судового рішення;	0 (0%)
6) провадження у Верховному Суді;	0 (0%)
7) провадження за нововиявленими обставинами;	0 (0%)
8) лише на тих стадіях кримінального процесу, на яких передбачено законом проведення допиту особи;	0 (0%)
9) на всіх стадіях кримінального процесу без винятків.	48 (80%)
17. Чи може, на Вашу думку, свідок, який надав показання на стадії досудового розслідування, скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час судового розгляду?	
1) може у будь-якому випадку;	60 (100%)
2) може, якщо на стадії досудового розслідування не було роз'яснено про можливість відмовитися від показань;	0 (0%)
3) не може, оскільки згода надавати показання щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї розповсюджується на допит особи під час будь якої стадії кримінального процесу.	0 (0%)
18. Чи має, на Вашу думку, суд право оголосити показання свідка, який надавши показання стосовно себе, близьких родичів та членів сім'ї під час досудового розслідування, відмовився надавати подібні показання під час судового розгляду?	
1) не має права, адже це порушить свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;	0 (0%)
2) не має права, адже це порушить засаду безпосередності	54 (90%)

дослідження доказів;	
3) має право у виключних випадках.	6 (10%)
19. Чи були у Вашій практиці випадки скасування судових рішень у зв'язку із порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) ні, не були;	48 (80%)
2) так, були.	12 (20%)
20. Чи були у Вашій практиці випадки ухвалення виправдувальних вироків у зв'язку із порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) ні, не були;	48 (80%)
2) так, були.	12 (20%)
21. Якщо на питання 19, 20 Ви відповіли «так», то в чому полягало порушення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) учаснику кримінального провадження під час проведення слідчих дій не було роз'яснено свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.	60 (100%)
2) показання були визнані неналежними доказами внаслідок здійснення на допитувану особу незаконного впливу.	0 (0%)

Зведені дані опитування 40 адвокатів Київської, Чернігівської областей та м. Києва (2016-2017р.р.)

1. Ваш вік:	
Від 25 років до 30 років	24 (60%)
Від 30 років до 35 років	8 (20%)
Від 35 років і більше	8 (20%)
2. Займана Вами посада:	
Адвокат	40 (100%)
3. Ваш стаж роботи у підрозділах досудового слідства:	
Від 1 року до 2 років	16 (40%)
Від 2 років до 3 років	16 (40%)
3 роки і більше	8 (20%)
4. Як Ви вважаєте, на кого із суб'єктів кримінального процесу розповсюджується дія ч.1 ст.63 Конституції України: «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом».	
1) на всіх осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу;	20 (50%)
2) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), потерпілого, свідка та експерта;	8 (20%)
3) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), потерпілого та свідка;	8 (20%)
4) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та свідка;	0 (0%)
5) тільки на підозрюваного та обвинуваченого (підсудного);	4 (10%)
6) тільки на свідка;	0 (0%)
7) тільки на свідка та експерта;	0 (0%)

8) тільки на потерпілого, свідка та експерта;	0 (0%)
9) тільки на підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та експерта.	0 (0%)
5. Чи розповсюджується, на Вашу думку, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на осіб, які дають пояснення не під час допиту в ході кримінального провадження? Зазначте на кого саме?	
5.1 На стадії досудового розслідування:	
1) на заявника;	0 (0%)
2) на підозрюваного;	16 (40%)
3) на потерпілого;	0 (0%)
4) на свідка;	0 (0%)
5) на всіх учасників кримінального провадження.	24 (60%)
5.2. На стадії судового розгляду, апеляційного провадження, касаційного провадження:	
1) на цивільного позивача;	0 (0 %)
2) на цивільного відповідача;	0 (0 %)
3) на їх представників;	0 (0 %)
4) на обвинуваченого (підсудного);	16 (40%)
5) на законного представника обвинуваченого (підсудного), потерпілого;	0 (0%)
6) на всіх зазначених осіб;	24 (60 %)
7) не розповсюджується на жодну із зазначених осіб.	0 (0 %)
6. Чи вважаєте Ви доцільним закріплення у чинному КПК України свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї з точки зору виконання завдань кримінального провадження?	
1) ні, не доцільно;	0 (0%)
2) так, доцільно;	16 (40 %)

3) доцільно, але необхідно чітко визначити коло суб'єктів кримінального провадження, на яких вона розповсюджується:	24 (60%)
7. Про які саме факти та обставини, на Вашу думку, особа має право відмовитися давати показання чи пояснення органам досудового розслідування, прокурору, слідчому судді, суду?	
1) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї кримінального правопорушення і можуть тягнути за собою кримінальну відповідальність;	32 (80%)
2) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї адміністративного правопорушення і можуть тягнути за собою адміністративну відповідальність;	0 (0%)
3) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї цивільного правопорушення і можуть тягнути цивільно-правову відповідальність;	0 (0%)
4) про ті, які свідчать про вчинення даною особою, її близьким родичем чи членом сім'ї дисциплінарного проступку і можуть тягнути за собою дисциплінарну відповідальність;	0 (0%)
5) про ті, які становлять таємницю приватного життя даної особи, її близького родича чи члена сім'ї;	0 (0%)
6) про будь-які факти та обставини, які стосуються даної особи, її близького родича чи члена сім'ї, в тому числі ті, які не свідчать про вчинення правопорушення, не тягнуть за собою будь-якої юридичної відповідальності та не становлять таємницю особистості цих осіб.	8 (20%)

8. Як ви вважаєте, на які із видів процесуальних джерел доказів поширюється засада свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) на показання;	13 (30%)
2) на речові докази;	0 (0%)
3) на документи;	0 (0%)
4) на висновки експертів;	0 (0%)
5) на показання, речові докази, документи, висновки експертів.	28 (70%)
9. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання підозрюваним, обвинуваченим (підсудним) свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	16 (40%)
3) рідко;	20 (50%)
4) такі випадки не зустрічалися.	4 (10%)
10. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання свідком свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	0 (0%)
3) рідко;	20 (50%)
4) такі випадки не зустрічалися.	20 (50%)
11. Як часто у Вашій практичній діяльності зустрічалися випадки використання потерпілим свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) у кожному провадженні;	0 (0%)
2) дуже часто;	0 (0%)

3) рідко;	24 (60%)
4) такі випадки не зустрічалися.	16 (40%)
12. Чи були у Вашій практичній діяльності випадки використання іншими суб'єктами кримінального провадження свободи від самовикриття чи права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) так, були;	8 (20%)
2) ні, не були.	32 (80%)
13. Чи є, на Вашу думку, використання допитуваною особою свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї свідченням винуватості чи причетності до скоєння кримінального правопорушення?	
1) так, є;	0 (0%)
2) ні, не є;	28 (70%)
3) не завжди.	12 (30%)
14. Якщо Ви відповіли «так» або «не завжди» на питання 13, то чи впливає вказане переконання на подальший хід досудового розслідування чи судового розгляду?	
1) не впливає, необхідно перевіряти всі наявні слідчі версії;	11 (90%)
2) вважаючи це вагомим доказом винуватості особи, необхідно спрямовувати зусилля на відшукування прямих доказів.	1 (10%)
15. Як, на Вашу думку, впливає використання учасниками кримінального провадження свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на ефективність досудового розслідування та судового розгляду?	
1) заважає досудовому розслідуванню та судовому розгляду;	0 (0%)
2) сприяє захисту прав та законних інтересів суб'єктів	28 (70%)

кримінального процесу;	
3) сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування та судового розгляду;	8 (20%)
4) не впливає жодним чином.	4 (10%)
16. На якій стадії кримінального процесу особа може скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) досудового розслідування;	12 (30%)
2) підготовчого провадження;	0 (0%)
3) судового розгляду;	8 (20%)
4) провадження в апеляційній інстанції, провадження в касаційній інстанції;	0 (0%)
5) виконання судового рішення;	0 (0%)
6) провадження у Верховному Суді;	0 (0%)
7) провадження за нововиявленими обставинами;	0 (0%)
8) лише на тих стадіях кримінального процесу, на яких передбачено законом проведення допиту особи;	0 (0%)
9) на всіх стадіях кримінального процесу без винятків.	20 (50%)
17. Чи може, на Вашу думку, свідок, який надав показання на стадії досудового розслідування, скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час судового розгляду?	
1) може у будь-якому випадку;	36 (90%)
2) може, якщо на стадії досудового розслідування не було роз'яснено про можливість відмовитися від показань;	4 (10%)
3) не може, оскільки згода надавати показання щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї розповсюджується на допит особи під час будь якої стадії кримінального процесу.	0 (0%)
18. Чи має, на Вашу думку, суд право оголосити показання свідка, який	

надавши показання стосовно себе, близьких родичів та членів сім'ї під час досудового розслідування, відмовився надавати подібні показання під час судового розгляду?	
1) не має права, адже це порушить свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;	12 (30%)
2) не має права, адже це порушить засаду безпосередності дослідження доказів;	20 (50%)
3) має право у виключних випадках.	8 (20%)
19. Чи були у Вашій практиці випадки скасування судових рішень у зв'язку із порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) ні, не були;	40 (100%)
2) так, були.	0 (0%)
20. Чи були у Вашій практиці випадки ухвалення виправдувальних вироків у зв'язку із порушенням свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) ні, не були;	40 (100%)
2) так, були.	0 (0%)
21. Якщо на питання 19, 20 Ви відповіли «так», то в чому полягало порушення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?	
1) учаснику кримінального провадження під час проведення слідчих дій не було роз'яснено свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.	0 (0%)
2) показання були визнані неналежними доказами внаслідок здійснення на допитувану особу незаконного впливу.	0 (0%)

Додаток Б

Приватний вищий навчальний заклад
 «Міжнародний економіко-гуманітарний
 університет імені академіка
 Степана Дем'янчука»
 Адреса: Україна, 33000, м. Рівне,
 вул. академіка Степана Дем'янчука, 4
 тел./факс: (0362) 23-01-86
 р/р 26003301587972 в Промінвестбанку
 м. Рівне, МФО 333335, код ЗКПО 24171048

The Higher Educational Establishment of private form
 of property "International University of
 Economics & Humanities named after
 academician Stepan Demianchuk»
 Address: Ukraine, 33000, Rivne
 Academician Stepana Demianchuka street, 4
 Tel/fax (0362) 23-01-86
 26003301587972 in Prominvestbank
 Rivne, MFO 333335, kode 24171048

від 30.05.18 2018 р. № 031/99

Затверджую

Ректор

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
 університет ім.акад. С.Дем'янчука»
 проф. Дем'янчук А.С.

**Акт про впровадження в освітній процес
 результатів дисертаційного дослідження
 Хижної Оксани Романівни**

Комісія у складі: голови – першого проректора, к. ю. н., доц. Дем'янчука В.А., та членів комісії – проректора з навчально-методичної роботи, д. ю. н., проф. Колба О.Г., проректора з Європейської інтеграції та міжнародних відносин, к. ю. н., доц. Батюка О.В. розглянула матеріали дисертації аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Хижної Оксани Романівни на тему «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, як засада кримінального процесу» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

При розгляді зазначених матеріалів дисертації О.Р. Хижної, комісія дійшла висновку, що у них розроблені теоретично й практично значущі положення щодо правової природи та поняття засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, які використовуються у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті ім. акад. С. Дем'янчука при викладенні навчальних курсів.

Відповідно до навчально-методичних матеріалів, студентам при підготовці до занять рекомендовані наукові праці О.Р. Хижної, зокрема:

1. Хижна О.Р. Історичний розвиток та порівняльно-правове дослідження засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у законодавстві зарубіжних країн // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 20. Т. 2. С.169-172.

2. Хижна О.Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у контексті практики Європейського суду з прав людини // Науковий журнал Право і суспільство. 2015. №6, ч. 2. С.207-213.

3. Хижна О. Р. Суб'єкти свободи від самовикриття й права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. Вип. 2. С.162-166.

4. Хижна О. Принцип свободы от саморазоблачения и право не свидетельствовать против близких родственников и членов семьи в уголовном процессе Украины // VISERGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS. 2016. 2/2. С. 166-171.

5. Хижна О.Р. Здійснення свободи від самовикриття та права на свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на стадії підготовчого судового засідання // Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21-22 липня 2017 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів»: 2017. С.81-86.

Голова комісії:

Члени комісії:

Дем'янчук В. А.

Колб О. Г.

Батюк О. В.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор НАВС
доктор юридичних наук, професор

С.Д. Гусарєв

04. 2018 р.

Акт

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Хижної Оксани Романівни на тему: «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, як засада кримінального процесу» у навчальний процес та науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук **Дубівки І.В.**, заступника начальника відділу організації науково-дослідної роботи – завідувача відділення організації науково-дослідної роботи перемінного складу, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника **Калиновського О.В.** та т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури, доктора юридичних наук, доцента **Дрозда О.Ю.** склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, як засада кримінального процесу» аспіранта кафедри кримінального процесу Хижної Оксани Романівни впровадженні у навчальний процес та науково-дослідну роботу академії.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Хижної О.Р. застосовуються у навчальному процесі при підготовці лекційних, семінарських та практичних занять з навчальної дисципліни «Кримінальний процес».

2. Результати дисертаційного дослідження Хижної О.Р. використовувалися при розробці науково-практичних та навчально-методичних матеріалів з вищезазначеної навчальної дисципліни, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

- Хижна О.Р. Історичний розвиток та порівняльно-правове дослідження засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у законодавстві зарубіжних країн // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 20. Т. 2. С.169-172.

- Хижна О.Р. Показання підозрюваного, обвинуваченого як джерела доказів у кримінальному процесі // Науковий журнал Право і суспільство. 2015. №4, ч. 3. С.207-213.

- Хижна О.Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у контексті практики Європейського суду з прав людини // Науковий журнал Право і суспільство. 2015. №6, ч. 2. С.207-213.

- Хижна О.Р. Суб'єкти свободи від самовикриття й права не свідчити проти

близьких родичів і членів сім'ї // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. Вип. 2. С.162-166.

- Хижна О. Принцип свободы от саморазоблачения и право не свидетельствовать против близких родственников и членов семьи в уголовном процессе Украины // VISERGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS. 2016. 2/2. С. 166-171.

- Хижна О.Р. Історія розвитку засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю кафедри криміналістики та судової медицини НАВС, 23 січня 2015 р. НАВС. Київ: Видавничий дім «Гельветика». 2015. С.344-346.

- Хижна О.Р. Співвідношення засад свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї й презумпції невинуватості // Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 3-4 квітня 2015 р.). Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ». 2015. С.130-131.

- Хижна О.Р. Здійснення свободи від самовикриття та права на свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на стадії підготовчого судового засідання // Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21-22 липня 2017 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів». 2017. С.81-86.

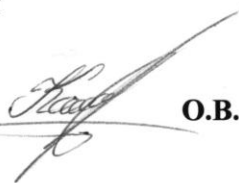
Члени комісії:

**Начальник відділу організації
та координації освітнього процесу НАВС,
кандидат юридичних наук**

І.В. Дубівки

**Заступник начальника відділу організації
науково-дослідної роботи – завідувач
відділення організації науково-дослідної
роботи перемінного складу НАВС,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

О.В. Калиновського

**Т.в.о. завідувача докторантури
та аспірантури НАВС,
доктор юридичних наук, доцент**

О.Ю. Дрозда

У К Р А Ї Н А

АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Володимирська, 15, м. Київ, 01601

електронна адреса: inbox@koa.court.gov.ua

Тел/факс.: 278-29-23, 278-46-20

ЄДРПОУ 02892020

Акт

впровадження результатів дисертаційного дослідження Хижної Оксани Романівни на тему «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, як засада у кримінальному провадженні» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно – розшукова діяльність

Комісія у складі:

Голова – Ігнатюк О.В.

Члени комісії: Габрієль В.О., Дрига А.М.

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Хижної Оксани Романівни на тему: «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, як засада у кримінальному провадженні» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно – розшукова діяльність, використовуються в діяльності Апеляційного суду Київської області, зокрема в частині аналізу питання щодо практики застосування свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї в кримінальному процесі, розробки відповідних пропозицій щодо вдосконалення вказаної засади та внесення їх на розгляд до Верховного Суду України, з метою забезпечення прав і свобод особи у кримінальному процесі та гармонізації правових норм Кримінального процесуального кодексу України до міжнародних стандартів у сфері судочинства.

Ігнатюк О.В.

заступник голови Апеляційного суду

Київської області,

кандидат юридичних наук

Габрієль В.О.

суддя Апеляційного суду

Київської області

Дрига А.М.

суддя Апеляційного суду

Київської області

20.11.2017

Прокуратура України
ГЕНЕРАЛЬНА ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ

вул. Різницька, 13/15, Київ-11, 01011

факс: 280-26-03

Акт

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Хижної Оксани Романівни на тему «Свобода від самовикриття та право не
 свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, як засада у кримінальному
 провадженні» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та
 криміналістика; судова експертиза; оперативно – розшукова діяльність**

Комісія у складі:

Голова – Рубан В.М.

Члени комісії: Василенко С.М., Тесленко А.Ю.

Вказаним актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Хижної О.Р. на тему: «Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, як засада у кримінальному провадженні» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно – розшукова діяльність, використовуються в діяльності відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях слідчих слідчого відділу управління з розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях Генеральної прокуратури України, зокрема в частині аналізу питання щодо практики застосування свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у кримінальному процесі під час здійснення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях на стадії досудового розслідування, при підтримання публічного обвинувачення у суді, а також при оскарженні судових рішень і здійснення інших передбачених законом повноважень з цих питань, з метою забезпечення прав і свобод особи у кримінальному процесі.

**Начальник відділу процесуального керівництва
 у кримінальних провадженнях слідчих слідчого відділу
 управління з розслідування злочинів, вчинених
 на тимчасово окупованих територіях**

В.М. Рубан

**Прокурор відділу процесуального керівництва
 у кримінальних провадженнях слідчих слідчого відділу
 управління з розслідування злочинів, вчинених
 на тимчасово окупованих територіях**

С.М. Василенко

**Прокурор відділу процесуального керівництва
 у кримінальних провадженнях слідчих слідчого відділу
 управління з розслідування злочинів, вчинених
 на тимчасово окупованих територіях**

А.Ю. Тесленко

20.01.2018

Додаток В

Статистичні дані щодо участі прокурора у судовому розгляді кримінальних проваджень за даними Генеральної прокуратури України 2014–2017 рр.

В. 1. Відомості про результати розгляду кримінальних проваджень за участю прокурора у суді (2014 р.) [163]

РОЗДІЛ 5. Участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень та перегляді судових рішень

Таблиця 15 Участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень судами всіх інстанцій			рядок	Усього	щодо неповнолітніх (з графі 1)
а			б	1	2
Участь у розгляді кримінальних проваджень судами першої інстанції (усього)			1	196 411	5 702
у т.ч.:	у підготовчому судовому засіданні		2	36 214	755
	з них:	з поверненням провадження прокурору при відмові у затвердженні угоди	3	508	16
		у розгляді судом клопотань про направлення проваджень для закриття	4	2 042	75
		з ухваленням вироку на підставі угоди	5	21 587	355
		у т.ч.: про визнання винуватості	6	11 151	76
	у судовому розгляді проваджень з ухваленням вироку		7	77 595	3 625
	з них:	з ухваленням вироку на підставі угоди	8	3 486	76
		у т.ч.: про визнання винуватості	9	1 639	12
	у розгляді судом клопотань прокурора про скасування вироку, яким затверджена угода (ст.476 КПК України)		10	7	
	у провадженнях про застосування примусових заходів медичного характеру		11	711	24
	у провадженнях про продовження, зміну, припинення примусових заходів медичного характеру, відновлення кримінального провадження		12	1 795	2
	у розгляді судом клопотань про застосування примусових заходів виховного характеру		13	571	522
	у провадженні у формі приватного обвинувачення із закриттям за заявою потерпілого у зв'язку з відмовою від обвинувачення (п.7 ч.1 ст.284 КПК України)		14	4 050	112
	у розгляді судом питань, пов'язаних з виконанням вироків		15	69 801	338
з них (з рядка 7):	розглянуто за спрощеною процедурою (ч.3 ст.349 КПК України)		16	48 179	1 510
	про кримінальні проступки		17		
	процесуальними керівниками досудового розслідування		18	77 277	3 604
	у т.ч.:	прокурором АР Крим, області, прирівняними до них прокурорами	19	5	
		заступниками прокурора обласного рівня	20	10	
		міським, районним та прирівняними до них прокурорами	21	2 321	126
		заступниками прокурора районного рівня	22	2 360	81
	у провадженнях про вчинення кримінальних правопорушень у складі ОГ і ЗО		23	103	1
	зі зміною обвинувачення прокурором у суді		24	1 009	43
	згідно з позицією потерпілого, який не погодився зі зміною обвинувачення прокурором		25	2	
	з висуненням прокурором додаткового обвинувачення в суді		26	12	
	з ухваленням виправдувального вироку (в особах)		27	442	13
	у т.ч.:	згідно з позицією потерпілого при відмові прокурора від обвинувачення	28	1	
	з ухваленням обвинувального вироку, де прокурор відмовився від обвинувачення (в особах)		29		

В. 2. Відомості про результати розгляду кримінальних проваджень за участю прокурора у суді (2015 р.) [164]

РОЗДІЛ 3. Участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень та перегляді судових рішень

Таблиця 8		рядок	Усього	щодо неповнолітніх (з графі 1)
Участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень судами всіх інстанцій				
а		б	в	г
Участь у розгляді кримінальних проваджень судами першої інстанції (усього)		1	148 583	4 937
у т.ч.:	у підготовчому судовому засіданні	2	30 096	759
	з них:	з поверненням провадження прокурору при відмові у затвердженні угоди	3	421
		у розгляді судом клопотань про направлення проваджень для закриття	4	1 511
		з ухваленням вироку на підставі угоди	5	16 325
		у т.ч.: про визнання винуватості	6	8 455
	у судовому розгляді проваджень з ухваленням вироку		7	70 114
	з них:	з ухваленням вироку на підставі угоди	8	1 819
		у т.ч.: про визнання винуватості	9	854
	у розгляді судом клопотань прокурора про скасування вироку, яким затверджена угода (ст.476 КПК України)		10	27
	у провадженнях про застосування примусових заходів медичного характеру		11	680
	у провадженнях про продовження, зміну, припинення примусових заходів медичного характеру, відновлення кримінального провадження		12	2 725
	у розгляді судом клопотань про застосування примусових заходів виховного характеру		13	402
	у провадженні у формі приватного обвинувачення із закриттям за заявою потерпілого у зв'язку з відмовою від обвинувачення (п.7 ч.1 ст.284 КПК України)		14	2 763
	у розгляді судом питань, пов'язаних з виконанням вироків		15	36 860
	у розгляді судом питань, пов'язаних із застосуванням амністії		16	1 156
з них (з рядка 7):	розглянуто за спрощеною процедурою (ч.3 ст.349 КПК України)		17	45 235
	про кримінальні проступки		18	
	у провадженнях про вчинення кримінальних правопорушень у складі ОГ і ЗО		19	69
	зі зміною обвинувачення прокурором у суді		20	869
	згідно з позицією потерпілого, який не погодився зі зміною обвинувачення прокурором		21	4
	з висуненням прокурором додаткового обвинувачення в суді		22	8
	з ухваленням виправдувального вироку (в особах)		23	531
	у т.ч.: згідно з позицією потерпілого при відмові прокурора від обвинувачення		24	3
	з ухваленням обвинувального вироку, де прокурор відмовився від обвинувачення (в особах)		25	

В. 3. Відомості про результати розгляду кримінальних проваджень за участю прокурора у суді (2016 р.) [165]

РОЗДІЛ 3. Участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень та перегляді судових рішень

Таблиця 7		рядок	Усього	щодо неповнолітніх (з графі 1)
Участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень судами всіх інстанцій		а	1	2
Участь у розгляді кримінальних проваджень судами першої інстанції (усього)		1	156 953	4 458
у т.ч.:	у підготовчому судовому засіданні	2	26 573	639
	з них:			
	з поверненням провадження прокурору при відмові у затвердженні угоди	3	269	3
	у розгляді судом клопотань про направлення проваджень для закриття	4	1 535	69
	з ухваленням вироку на підставі угоди	5	13 556	280
	у т.ч.: про визнання винуватості	6	6 566	51
	у судовому розгляді проваджень з ухваленням вироку	7	62 702	2 709
	з них:			
	з ухваленням вироку на підставі угоди	8	1 778	47
	у т.ч.: про визнання винуватості	9	904	6
	у розгляді судом клопотань прокурора про скасування вироку, яким затверджена угода (ст.476 КПК України)	10	14	
	у провадженнях про застосування примусових заходів медичного характеру	11	567	12
	у провадженнях про продовження, зміну, припинення примусових заходів медичного характеру, відновлення кримінального провадження	12	2 540	3
	у розгляді судом клопотань про застосування примусових заходів виховного характеру	13	345	329
	у провадженні у формі приватного обвинувачення із закриттям за заявою потерпілого у зв'язку з відмовою від обвинувачення (п.7 ч.1 ст.284 КПК України)	14	1 769	54
	у розгляді судом питань, пов'язаних з виконанням вироків	15	57 953	506
	у розгляді судом питань, пов'язаних із застосуванням амністії	16	759	1
	з них: щодо засуджених, які відбувають покарання	17	87	
з них (з рядка 7):	розглянуто за спрощеною процедурою (ч.3 ст.349 КПК України)	18	31 338	871
	у провадженнях про вчинення кримінальних правопорушень у складі ОГ і ЗО	19	92	1
	зі зміною обвинувачення прокурором у суді	20	1 472	83
	згідно з позицією потерпілого, який не погодився зі зміною обвинувачення прокурором	21	14	
	з висуненням прокурором додаткового обвинувачення в суді	22	8	1
	з ухваленням виправдувального вироку (в особах)	23	634	9
	у т.ч.: згідно з позицією потерпілого при відмові прокурора від обвинувачення	24	4	
	з ухваленням обвинувального вироку, де прокурор відмовився від обвинувачення (в особах)	25	2	

В. 3. Відомості про результати розгляду кримінальних проваджень за участю прокурора у суді (2017 р.) [166]

РОЗДІЛ 3. Участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень та перегляді судових рішень

Таблиця 7		рядок	Усього	щодо неповнолітніх (з графі 1)
Участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень судами всіх інстанцій				
а		б	1	2
Участь у розгляді кримінальних проваджень судами першої інстанції (усього)		1	146 803	3 951
у т.ч.:	у підготовчому судовому засіданні	2	32 173	641
	з них:			
	з поверненням провадження прокурору при відмові у затвердженні угоди	3	292	8
	у розгляді судом клопотань про направлення проваджень для закриття	4	2 514	77
	з ухваленням вироку на підставі угоди	5	16 265	291
	у т.ч.: про визнання винуватості	6	8 789	77
	у судовому розгляді проваджень з ухваленням вироку	7	64 446	2 391
	з них:			
	з ухваленням вироку на підставі угоди	8	1 883	41
	у т.ч.: про визнання винуватості	9	986	7
	у розгляді судом клопотань прокурора про скасування вироку, яким затверджена угода (ст.476 КПК України)	10	17	
	у провадженнях про застосування примусових заходів медичного характеру	11	672	12
	у провадженнях про продовження, зміну, припинення примусових заходів медичного характеру, відновлення кримінального провадження	12	2 534	1
	у розгляді судом клопотань про застосування примусових заходів виховного характеру	13	308	294
	у провадженні у формі приватного обвинувачення із закриттям за заявою потерпілого у зв'язку з відмовою від обвинувачення (п.7 ч.1 ст.284 КПК України)	14	2 495	78
	у розгляді судом питань, пов'язаних з виконанням вироків	15	33 721	276
	у розгляді судом питань, пов'язаних із застосуванням амністії	16	7 176	130
	з них: щодо засуджених, які відбувають покарання	17	2 348	31
з них (з рядка 7):	розглянуто за спрощеною процедурою (ч.3 ст.349 КПК України)	18	35 366	747
	у провадженнях про вчинення кримінальних правопорушень у складі ОГ і ЗО	19	119	2
	зі зміною обвинувачення прокурором у суді	20	1 294	58
	згідно з позицією потерпілого, який не погодився зі зміною обвинувачення прокурором	21	10	
	з висуненням прокурором додаткового обвинувачення в суді	22	8	
	з ухваленням виправдувального вироку (в особах)	23	655	14
	у т.ч.: згідно з позицією потерпілого при відмові прокурора від обвинувачення	24	2	1
	з ухваленням обвинувального вироку, де прокурор відмовився від обвинувачення (в особах)	25		

В. 2. Відомості про результати розгляду кримінальних проваджень за участю прокурора у суді (6 місяців 2018 р.) [166]

РОЗДІЛ 3. Участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень та перегляді судових рішень

Таблиця 7		рядок	Усього	щодо неповнолітніх (з графі 1)
Участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень судами всіх інстанцій				
а		б	1	2
Участь у розгляді кримінальних проваджень судами першої інстанції (усього)		1	69 780	1 944
у т.ч.:	у підготовчому судовому засіданні	2	16 327	344
	з них: з поверненням провадження прокурору при відмові у затвердженні угоди	3	109	3
	у розгляді судом клопотань про направлення проваджень для закриття	4	1 301	36
	з ухваленням вироку на підставі угоди	5	7 909	148
	у т.ч.: про визнання винуватості	6	4 088	41
	у судовому розгляді проваджень з ухваленням вироку	7	32 521	1 202
	з них: з ухваленням вироку на підставі угоди	8	981	22
	у т.ч.: про визнання винуватості	9	545	7
	у розгляді судом клопотань прокурора про скасування вироку, яким затверджена угода (ст.476 КПК України)	10	1	
	у провадженнях про застосування примусових заходів медичного характеру	11	386	10
	у провадженнях про продовження, зміну, припинення примусових заходів медичного характеру, відновлення кримінального провадження	12	1 357	1
	у розгляді судом клопотань про застосування примусових заходів виховного характеру	13	167	162
	у провадженні у формі приватного обвинувачення із закриттям за заявою потерпілого у зв'язку з відмовою від обвинувачення (п.7 ч.1 ст.284 КПК України)	14	1 283	35
	у розгляді судом питань, пов'язаних з виконанням вироків	15	14 311	96
	у розгляді судом питань, пов'язаних із застосуванням амністії	16	1 587	9
	з них: щодо засуджених, які відбувають покарання	17	764	4

Аналітична довідка

Із статистичних даних Генеральної прокуратури України вбачається, що за участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних проваджень у 2014 році було ухвалено 77 595 вироків, 3 486 вироків на підставі угод, у тому числі на підставі угоди про визнання винуватості – 1 639 [163]; у 2015 році – 70 114 вироків, 1 819 вироків на підставі угод, на підставі угоди про визнання винуватості – 854 [164]; у 2016 році – 62 702 вироки, 1 778 вироки на підставі угод, на підставі угоди про визнання винуватості 904 [165]; у 2017 році – 64 446 вироки, 1 883 вироки на підставі угод, на підставі угоди про визнання винуватості – 986 [166]; за 6 місяців 2018 року – 32 521 вирок, 981 вирок на підставі угод, на підставі угоди про визнання винуватості – 545 [166].